

הגרים וישתחוו. ויבאו פריצי עמנו מנילאוס ושמעון ואלקימוס ושאר
 רשעי עמנו ויעוררו את אנטיוכוס להרע את ישראל.
 אז נראה מופת לעיר ירושלם ויראו ארבעים יום בין הארץ ובין השמים
 כדמות סוסי אש ורוכביהם נושאים בידם כלי מלחמה אשר לזהב
 ונלחמים אלה למול אלה ארבעים יום. ויבאו רשעי עמינו אל המלך
 אנטיוכוס ויאמרו אליו: הנה נראה מופת בירושלם והמה אומרים כי מת
 אנטיוכוס המלך והמה שמחו על מפולת אדונינו. ויקצוף המלך מאד
 ויבא פתאום ירושלם ויכה לפי חרב ויעש הרג גדול בעיר ירושלם ויוצא
 בגולה עם רב ויפזר את כל עדת החסידים אשר בתוכה. וינוסו החסידים
 יערה ויאכלו עשב כבהמות ויתחבאו כחיות ביער: כי המלך אנטיוכוס
 לא דיי לו אשר הרג ואשר הגלה, ועוד בצאתו מארץ יהודה ויעזוב
 משמניו לענות את עם יהודה, ויעזוב פיליפוס מפליטי פריגי המה תרויני
 אשר יצאו מהם רומנים, והיה פיליפוס מן הדור ההוא. ויעזבהו המלך
 ללחוץ את עם ישראל ויצו עליו לאמר: כל אשר יאות וישתחווה אל
 תמונת הצלם אשר הקימותי ואשר יאכל בשר חזיר חייהו! וכל הממאן
 הרוג בלי חמלה ומנע את העם הזה מלשמור את שבתותם ומלמול את

8. מנילאוס — Menelaus, הוא אחי שמעון הנזכר אחריו (חשמ' ב', ד', כ"ג).
- ושמעון — עליו דובר כבר בעניין אליאודורוס (פרק י"א, 5). עליו מדובר גם בפרק ד' של חשמונאים ב'. ואלקימוס — הוא שייך באמת לשלב מאוחר יותר של המאורעות.
10. אז נראה מופת וכו' — חשמ' ב', ה' ב'—ד'.
11. סוסי אש — במקור (חשמ' ב', ה' ג') נזכרים סוסים סתם.
13. והמה אומרים כי מת אנטיוכוס המלך — שמועת שווא על מות אנטיוכוס אינה קשורה במקור (חשמ' ב', ה' ה') עם המופת וגם לא מסופר שם על ההלשנה בעניין זה.
15. ויבא פתאום ירושלם וכו' — חשמ' ב', ה' י"א—י"ד; חשמ' א', א' כ"א—כ"ח.
- 15-6. ויוצא בגולה עם רב — חשמ' א', א' ל"ד.
16. עדת החסידים — ביוסיפון היא כבר נזכרת שהיתה קיימת עוד בימי אלכסנדרוס מקדון (פרק י' 59 וע' הערה שם והערה לפרק ט"ז, 8—9).
- 16-7. וינוסו החסידים יערה וכו' — חשמ' ב', ה' כ"ז (על יהודה המכבי).
18. לא דיי לו — חשמ' ב', ה' ט"ו. בצאתו מארץ יהודה — חשמ' ב', ה' כ"א.
- 18-9. ויעזוב משמניו וכו' — חשמ' ב', ה' כ"ב.
19. פיליפוס מפליטי פריגי — במקור (חשמ' ב', ה' כ"ב) Philippum genere Phrygem, פיליפוס ממוצא פריגי. תרויני — Troiani, כלומר אנשי טרויה: כבר בספרות העתיקה הם נקראים פריגים (Phryges). המחבר ידע את האגדה, שנפוצה בימי הביניים, שמקורה באיניאס לורגיליוס, בדבר מוצא הרומאים מפליטי פריגי המה תרויני, וע' הערה לפרק י' 79.
22. תמונת הצלם אשר הקימותי — ע' הערה לשורה 7.
- ואשר יאכל בשר חזיר — המחבר הסיק שכך ציווה המלך מתוך הסיפור על מות אלעזר, שניסו להכריחו לאכול מבשר חזיר (חשמ' ב', ו' י"ח).
23. מלשמור את שבתותם — חשמ' ב', ו' ו', חשמ' א', א' מ"ח.
- 23-4. ומלמול את בניהם — חשמ' א', א' נ"א.

בניהם! וילך המלך לדרכו מקדוניהא ופיליפוס איש גבור סבב בכל ארץ יהודה ויעש כדבר המלך וימנע את התורה ואת כל משמרת אלהינו מעם יהודה ויחיה את רשעי עמנו ואת הפריצים, ויהרוג רבים מעדת החסידים.

בימים ההם נמצאו שתי נשים אשר מלו ילדיהן, ויתלו את הנשים בדדיהן וישמטו אתהן ואת ילדיהן ממעל למגדל ותבקענה ותמותנה.

[יד. מות אלעזר]

1 אז נתפש אלעזר שר הכהנים, הוא אלעזר אשר כתבנו למעלה אשר הלך למצרים בימי תלמי. ויביאו את אלעזר לפני פיליפוס, ויאמר לו פיליפוס: אלעזר איש חכם ונבון, אל נא תעבור את מצות המלך ואכול מבשר זבח. ויען ויאמר: חלילה לי להפר את מצות אלהי ולעשות את מצות המלך. ויקראהו פיליפוס בסתר ויאמר לו: אתה ידעת כי אהבתיך מימים רבים. 5 ועתה חמלתי על נפשך ועל שיבתך; יוקח נא לפניך מעט מבשר זבחיכם אשר תאכלו ממנה ואכול לפני העם, ויאמרו כי מבשר זבחי המלך אכלת ותחיה ולא תמות. ויהי כשמוע אלעזר, ויראה לכל יקר גדולתו ואת קדושת תפארתו, ויאמר

24. וילך המלך לדרכו מקדוניהא — לפי חשמ' ב', ה' כ"א הוא הלך לאנטיוכיה, אך המחבר הניח שמקומו של מלך מגזע מקדון הוא מקדוניה.

25. וימנע את התורה וכו' — חשמ' א', א' ס' (בלי הזכרת פיליפוס).

7-26. מעדת החסידים — ע' הערה לפרק ט"ז, 9-10.

28. נמצאו שתי נשים וכו' — חשמ' ב', ו' י'.

ויתלו את הנשים בדדיהן — במקור כתוב שלפני שהרגו את הנשים הוליון דרך העיר וילדיהן תלויים בדדיהן (השווה גם חשמ' א', א' ס"ד). מחבר יוסיפון הבין את דברי המקור לפי רוח תקופתו האכזרית. בחיבורים עבריים של ימי הביניים שבהם מדובר על העונשים שבגהינום, נזכר גם עניין 'נשים תלויות בדדיהן' (ורטהיימר, בתי מדרשות א', ירושלים תש"י, עמ' רפ"א; יעללינעק, בית מדרש א', עמ' 148).

1. שר הכהנים — במקור (חשמ' ב', ו' י"ח) unus de primoribus scribarum, אחד מראשי הסופרים. אלעזר נעשה אצל יוסיפון לכוהן על-סמך הזיהוי עם אלעזר הכוהן שבסיפור על תרגום השבעים, וע' ההערה הבאה. כן נעשה אלעזר לכוהן בספר חשמונאים ד' (ה' ד'), אך המחבר לא הכיר, כנראה, את הספר היווני הזה. אשר כתבנו למעלה — הזיהוי בין אלעזר הכהן של הסיפור על תרגום השבעים ואלעזר שנהרג בימי אנטיוכוס נמצא גם בפרק י"ב 12, וע' הערה שם.

2. לפני פיליפוס — פיליפוס לא נזכר בסיפור שבחשמונאים ב'.

3. מבשר זבח — חשמ' ב', ו' י"א. מחשמ' ב', ו' י"ח מתברר שזה היה בשר חזיר.

5. ויקראהו פיליפוס בסתר — חשמ' ב', ו' כ"א. אהבתיך מימים רבים — חשמ' ב', ו' כ"א—כ"ב.

6. מעט מבשר זבחיכם וכו' — חשמ' ב', ו' כ"א.

7. ממנה — מן הבשר. caro (בשר) בלאטינית — נקבה.

9. ויראה לכל וכו' — חשמ' ב', ו' כ"ג.

10 אל פיליפוס: אני היום בן תשעים שנה ואין ימי היום ליראה את אלהי במרמה ואין עלי זאת לעשות לרמות את בני האדם. ויאמרו הבחורים כי אלעזר בן תשעים שנה הפר תורת אלהיו, ויפרו גם הם וילכו לאבדון. ועתה חלילה לי לטנף את קדושתו וללכלך את טוהר שיבתי ולחלוש את הבחורים האלה אשר עמי וליתן להם רפיון ידיים, ויאמרו כי אלעזר בן תשעים שנה פשע מתחת יד אלהיו ובחר לו להיות עבד להבלי הגוים, נעשה כמוהו גם אנחנו. כי אני בהמלטי היום מידכם, איך מיד אלהי אמלט אשר אין מידו לנוס לא חי ולא מת, כי ממשלתו על החיים להמית ועל המתים להחיות. אמותה בכח ואעזבה גבורה אחרי לעמי ולבחורי בראותם את המות הזאת הצנועה, ויאותרו גם הם לעשות כן, וימותו למען יקר תורתם כאשר הצנעתי למות אנכי.

ויהי כשמוע פיליפוס כדברים האלה, ויהפך לאכזר בכל מאודו, ויצו לייסר ולהכות את הישיש ולחלל את החסיד. ויהי בהכותם אותו בכל מיני מכות בלי חמלה, ויאנח ויאמר: יי אלהי אשר הביאותני עד השיבה הזאת, אתה ידעת כי יכולתי להציל נפשי מן המות הצנועה הזאת, אבל לא חפצתי כי אהבתי. ועתה כבדו עלי מכות נמרצות ואין בי כח לשאת, אבל מפני יראתך בזויות הם בעיני ונחשבות כאיין ואסבלם בכח. ובדברו כדברים האלה סגר ימיו ושלם נפשו ויעזוב גבורה לעמו וכח לבחוריו.

10. בן תשעים שנה — חשמ' ב', ו' כ"ד. ואין ימי היום — שם.
11. ויאמרו הבחורים וכו' — שם.
13. ועתה חלילה לי לטנף וכו' — חשמ' ב', ו' כ"ה.
14. ויאמרו וכו' — חשמ' ב', ו' כ"ד.
16. כי אני בהמלטי וכו' — חשמ' ב', ו' כ"ו.
17. כי ממשלתו וכו' — הוסיף המחבר.
18. אמותה בכח — במקור (חשמ' ב', ו' כ"ז) fortiter (בגבורה).
- ואעזבה גבורה וכו' — חשמ' ב', ו' כ"ח: *adulescentibus autem exemplum forte relinquam*, אעזוב לבחורים דוגמה של גבורה.
19. המות הזאת הצנועה — במקור (שם) *honesta mors* (מוות מכובד). המחבר מתרגם *honesta* 'צנועה', כיוון שזה אחד ממובני המלה באיטלקית (*onesto*). המחברים האיטלקיים נהגו — עד לתקופת רמח"ל — להשתמש במלה 'מוות' בלשון נקבה על סמך *la morte* באיטלקית.
- 19-20. למען יקר תורתם — שם, השווה 'ומיקר שם האלילים' (רש"י לשמות כ"א, א').
21. ויהי כשמוע פיליפוס וכו' — חשמ' ב', ו' כ"ט.
- 21-2. ויצו לייסר וכו' — חשמ' ב', ו' ל'.
23. ויאנח ויאמר וכו' — שם.
24. הצנועה — הוסיף המחבר על המקור וע' הערה לשורה 19.
25. כי אהבתי — במקור (שם): *libenter haec patior*, אני סובל זאת מרצון. על המוות בלשון נקבה ע' הערה לשורה 19. כבדו עלי מכות נמרצות וכו' — במקור (שם) 'אני סובל כאבים קשים'.
26. ואסבלם בכח — ע' המובאה בהערה לשורה 25. על הלשון 'בכח' ע' הערה לשורה 18.
27. סגר ימיו וכו' — חשמ' ב', ו' ל"א.
- ושלם נפשו — ביטוי זה אין הכרח שבעברית תהיה לו משמעות של מוות על קידוש השם, אלא

1 אז נתפסו אחים שבעה ואמם ושולחו אל המלך, כי עוד לא הרחיק המלך ללכת מירושלם, ובעבור מתועב בשר חזיר וסרוח ונבאש שוספו באכזריות ובשור בשרם הותו.
ויובא האחד לפני המלך ויאמר אל המלך: מה לך להרבות דברים או
5 ללמד אותנו, כבר למדנו מאבותינו, הנה אנחנו ערכנו אותנו לקבל המות על יי ועל תורתו. ויקצוף המלך מאד ויצו להביא מחבת נחושת

מובנו המקורי הוא 'למות' סתם, וכן מובנו ביוסיפון (ע' פרק י"ח, 28). וע' S. Liebermann, JQR vol. XXXV 1944-5, pp. 49-52, וע' גם Zunz, Literaturgeschichte, p. 641-2. המיוחד אצל יוסיפון הוא בכך שהוא גורס בדרך-כלל 'לשלם' ולא 'להשלים'.

1. אז נתפשו וכו' — חשמ' ב', ז' א'.
ואמם — יוסיפון הולך בעקבות ספר חשמונאים ב' ואינו מכנה אותה בשם. על שמות האם לפי מסורת נוצרית ע' Les Livres des Maccabées, ed. F. M. Abel, 1949, p. 381-2. בכל הנוסחאות של הסיפור שבספרות התלמודית, חוץ מבתלמוד בבלי, מסופר המעשה, שייחסוהו לתקופת השמד, על מרים בת תנחום (או מנחם) ושבעת בניה (ע' גרשון דוד כהן, מעשה חנה ושבעת בניה, ספר היובל לכב' מרדכי מנחם קפלן, גיו יורק תשי"ג, עמ' ק"ט—קכ"ב). בתוך הנוסח ג' של ספר יוסיפון קיבלה האם האלמונית את השם חנה. נוסח זה כבר היה קיים בשנת 1160/1, ולא מצאתי עדות לקיום השם חנה לאם שבעת הבנים לפני תקופה זו. אף-על-פי-כן, לא נראה לי שהשם חנה הוא המצאת המחבר של נוסח ג' אם כי יש להניח שהוא נתפרסם בישראל הודות לנוסח ג' של יוסיפון (הוא אף נמצא בכ"י ואטיקאן 408 של הנוסח ב' של יוסיפון). גם רמב"ם, מאמר קידוש השם, מדבר על 'שבעת בני חנה', אך אין לדעת אם זו לשונו של הרמב"ם, כי המקור הערבי אבד. קביעת השם עצמה מסתברת מן הדרש המשוער של המלים 'עקרה ילדה שבעה' שבשירת חנה (שמואל א', ב' ה') על האם ושבעת בניה הנהרגים על קידוש השם. דרש משוער זה גרם, כנראה, לכך שבמדרש פסיקתא רבתי (הוצ' מאיר איש שלום, דף ק"פ ע"ב, על מקום זה העירני יהושע גוטמן ז"ל) בא מיד אחרי הדרש של הפסוק 'מושיבי עקרת הבית' על מרים בת תנחום — היא האם של שבעת הבנים — הדרש של אותו הפסוק על חנה אם שמואל, ואפשר שקטע זה ממש גרם לנתינת השם חנה לאם שבעת הבנים.
  - 2-1. כי עוד לא הרחיק המלך ללכת מירושלם — כך מסביר המחבר שהאשה הובאה לפני המלך למרות שמסופר קודם (חשמ' ב', ה' כ"א ובספרנו פרק י"ג, 24) שהמלך יצא את ארץ יהודה. את הסתירה הפנימית שבספר חשמונאים ב' פתרו הנוצרים, למן אבות הכנסיה ואילך בכך שהניחו, שמעשה האם ובניה לא קרה בארץ יהודה אלא באנטיוכיה. ע' Les Livres des Maccabées, p. 382.
  2. ובעבור מתועב בשר חזיר וסרוח ונבאש — חשמ' ב', ז' א': 'נאנסו לאכול מבשר חזיר האסור'. אפשר שהמחבר הבין את המלה הבאה של המקור flagris (בשוטים) כאילו היא נגזרת מן המלה flagrare (להריח).
  3. ובשור — במקור (שם) taureis (ברצועות שור), ואולי לא הבין המחבר את המלה הנדירה וגרס tauris (בשוורים).
  4. ויובא האחד וכו' — חשמ' ב', ז' ב'.
  - 4-5. או ללמד אותנו — במקור (שם) quid vis discere a nobis 'מה אתה רוצה לדעת מאתנו'. המחבר הבין את discere, שמובנו הרגיל הוא 'ללמוד' כ'ללמד'.
  5. הנה אנחנו ערכנו וכו' — חשמ' ב', ז' ב'.
  6. ויקצוף המלך וכו' — חשמ' ב', ז' ג'.
- מחבת נחושת — שם, sartagines et ollas aeneas, מחבתות וסירי נחושת.

וישימו אותה על האש. ויאמר לכרות את לשוננו ואת ידיו ואת רגליו ואת עור אשר בראשו ויתן אותם על המחבת אשר על האש לעיני אחיו ושאר הגוייה השליכו בסיר גדולה נחושת אשר על הגחלים. והיה כגע למות, ויצו המלך להסיר האש מתחת הסיר בעבור אשר לא ימות מהרה 10 למען הפחיד את אחיו ואמם. והמה היו מאמצים זה את זה וזה מחזק את זה בראותם כי מת אחיהם על יי ועל תורתו, ויאמרו איש אל רעיהו: הנה אשר דבר משה עבד יי בשירו: ובעבדיו יתנחם. עד עתה יתנחם יי בנו על כל הרעה אשר דבר לעשות לעמו וירחם עליהם. וימת הראשון.

15 ויביאו השיני ויאמרו אליו: שמע ועשה מצות המלך! למה תמות ביסורין גדולים כאשר מת אחיך? ויען ויאמר: מהרו החרב ומהרו האש, אל נא תגרעו מכל אשר עשיתם לאחי לעשות לי, כי לא נופל אני מאחי בחסידות ויראת אלהי. ויצו המלך להכריתו בכל איבריו ויתנהו על המחבת אשר על האש. ויען ויאמר אל המלך: שמע אלי אכזר אשר על 20 הבריות, הנפשותינו אלה אשר תקח, אתה נתתם? התוכל לצרור אותם בבגדיך? הנה המה הולכים אל האלהים אשר נתנם ואל האור אשר עם יי, ועוד נחיה חיים ארוכים אשר אין בה סוף וקץ בהקיצו את מתי עמו ואת הרוגי עבדיו. וימת השיני.

ויובא השלישי ויבט אל המלך וינטה ימינו אל מול המלך ויאמר לו:

7. ויאמר לכרות וכו' — חשמ' ב', ז' ד'.
8. ויתן אותם על המחבת — הוסיף המחבר כדי שיהיה תפקיד גם לסוג הראשון של הכלים הנזכר בחשמ' ב', ז' ג' (ע' הערה לשורה 6).
9. ושאר הגוייה וכו' — חשמ' ב', ז' ה'. 'גוייה' מובנה במקרא ובספרות עברית של ימי הביניים גוף בכלל ולא דווקא גוף מת. בסיר גדולה — המלה הלאטינית sartago שלשונה היא נקבה.
10. ויצו המלך להסיר האש וכו' — במקור (חשמ' ב', ז' ה') iussit ignem admoveri (ציווה לקרב את האש), אולם המחבר — או כתב-היד שהיה ברשותו — גרס amoveri (להרחיק את האש).
11. והמה היו מאמצים וכו' — חשמ' ב', ז' ה'.
12. ויאמרו איש אל רעיהו וכו' — חשמ' ב', ז' ו'.
- 12-3. הנה אשר דיבר משה עבד יי בשירו — שם quemadmodum in protestatione cantici declaravit Moyses.
13. ובעבדיו יתנחם — דברים ל"ב ל"ו, שם כתוב 'ועל עבדיו יתנחם', אולם המחבר, שלא עיין בשעת הכתיבה בתורה שינה את הפסוק בהשפעת התרגום הלאטיני שבמקורו Et in servis suis con-solabitur. יתנחם יי בנו — חשמ' ב', ז' ו'.
14. וימת הראשון — חשמ' ב', ז' ז'.
15. ויביאו השיני וכו' — חשמ' ב', ז' ז'.
16. ויען ויאמר וכו' — חשמ' ב', ז' ח': ויאמר לא, ולכן קיבל גם הוא כראשון את העינויים.
18. ויצו המלך וכו' — כך הסיק המחבר מדברי מקורו, וע' ההערה הקודמת.
19. ויען ויאמר אל המלך וכו' — חשמ' ב', ז' ט'. המחבר מרחיב את דברי המקור.
20. התוכל לצרור אותם בבגדיך — התמונה היא פרי עטו של המחבר.
22. אין בה סוף — כלומר בחיים. vita (חיים) בלאטינית ובאיטלקית היא מין נקבה.
24. ויובא השלישי וכו' — חשמ' ב', ז' י'. ויבט אל המלך וכו' — במקור (שם) 'וכאשר נשאל

25 מה לך להפחידנו צר ואויב? כל זאת מן השמים באתנו, אבל באהבה אותם נקבלם עלינו, ואתה בזוי בעינינו וכאין נגדינו כל יסוריק, כי מן השמים נקוה כבוד וחסן, והוא יתן לנו שכר פעולתנו. ויתמה המלך וכל שריו מגדולת הרוח אשר לבחור, וימת השלישי.

ויובא הרביעי ויאמר אל המלך: מה לי להאריך עמך דברים, איש 30 הבליעל? נמות על יי והוא ישוב ויחיינו, כי לך עוד לא תהיה תקומה וחיים. וימת הרביעי.

ויובא החמישי ויאמר: אל תאמר בלבבך כי אלהים עזבנו, כי מאהבתו אותנו הביאנו עד הכבוד הזה. ואתה מחרף ומגדף, על אשר שנא יי אותך, העיר אותך לעשות בנו את כל אשר תעשה, כי עוד יעשה נקמה גדולה בך ובזרעך ויעשן אפו בך ובכל ביתך. וימת החמישי. 35

ויובא השישי לפני המלך ויען ויאמר: ידענו רשעינו כי חטאנו ליי, ועתה אנחנו אשר נתננו את נפשותינו למות, בעד כפרת עמנו הנה אנחנו נמות, ואתה אשר מלאך לבך לעשות כדברים האלה לעבדי אלהינו ולהלחם למול אלהים, הוא ילחם בך וישרשך מן הארץ. וימת השישי. 40

וישאר עוד השביעי והוא נער קטן. והאם הקדושה אשר ראתה את שבעת בניה הרוגים ביום אחד, לא פחד ליבה ולא רגזה נפשה ותעמוד בכח על פגרי בניה הנהרגים, ותשא את קולה ותצעק ותאמר לאמר:

ללשון מהר והוציאה ואת הידיים שלח בגבורה. על סמך מלים אלו תיאר המחבר את הבחור כנואם הפותח בנאומו. ויאמר לו וכו' — חשמ' ב', ז' י"א.

25. כל זאת מן השמים באתנו וכו' — במקור (שם): 'מן השמים יש לי זאת (כלומר האיברים האלה, ע' הערה לשורה 24) אולם עתה אני בז לזה בגלל חוקות האל כי אני מקווה לשוב ולקבל ממנו אלה'.

27. ויתמה המלך וכו' — חשמ' ב', ז' י"ב.

29. ויובא הרביעי — חשמ' ב', ז' י"ג.

ויובא אל המלך — חשמ' ב', ז' י"ד.

32. ויובא החמישי ויאמר — חשמ' ב', ז' ט"ו.

אל תאמר בלבבך וכו' — חשמ' ב', ז' ט"ז.

32-3. כי מאהבתו אותנו וכו' — דברי המחבר.

34. כי עוד יעשה נקמה וכו' — חשמ' ב', ז' י"ז.

36. ויובא השישי וכו' — חשמ' ב', ז' י"ח. ידענו רשעינו וכו' — חשמ' ב', ז' י"ח.

37. ועתה אנחנו וכו' — דברי המחבר.

38. ואתה וכו' — חשמ' ב', ז' י"ט.

39. ולהלחם למול אלהים — במקור (שם) contra Deum pugnare.

41. והוא נער קטן — חשמ' ב', ז' כ"ד. והאם הקדושה וכו' — חשמ' ב', ז' כ'.

43. בכח — במקור (חשמ' ב', ז' כ"א) fortiter (בגבורה); כך תרגם המחבר את המלה הלאטינית כבר קודם (פרק י"ד 18, וע' הערה שם). ותשא את קולה ותצעק ותאמר — חשמ' ב', ז', כ"א—כ"ב.

בניי בניי לא ידעתי איך נוצרתם בבטני וגם רוח ונשמה לא נתתי בכם
45 אנכי וגם אני לא הוצאתי אתכם מבטני וגם לא גידלתי ולא רוממתי אתכם
ובשרכם אשר נזבחה, אלהים נתנה לכם וכל עצמותיכם הוא בנה וארג
את הגידים וכיסה עור מלמעלה והצמיח שערות ויפח באפיקם נשמת
רוח חיים. וכל זאת נתתם בעבורו והוא ישיב אותם לכם ויחדש גולמיכם
ויתן את שכר פעולתכם, ואשריכם על כל זאת בניי.

50 ויכלם המלך מאד למען אשר נצחו האשה, ויאמר המלך: הביאו את
השביעי באשר הוא נער, אולי נוכל לפתותו בדברים לעשות רצונינו ואל
תתפאר עלי האשה לאמר: נצחתי את המלך אנטיוכוס בחזקי את בניי
למות על אלהינו. ויצו ויביאו את השביעי את הנער, ויתחנן אליו
המלך וישבע לו לעשות אותו עשיר בכסף ובזהב ובמקנה ובעבודה רבה
55 ולעשותו משנהו ולהמשיכו בכל מלכותו, ויבז הנער את דברי המלך.

ויקרא המלך את אמו ויאמר אליה: חמול נא על הילד הזה האשה הטובה
ורחמי את פרי בטןך ופתי אותו לעשות רצוני ולהיות לך זה לפליטה. ו
ותאמר האשה: תניהו לי ואני אפתנו בדבריי. ויתנהו אל אמו, ותוליכהו

44. בניי בניי — בהשפעת מקום זה כתוב בדברי ר' שלמה ב"ר שמשון (גזירות אשכנז וצרפת, עמ' ל"ז): 'ויען ויאמר: בניי בניי אמת הוא אלהינו ואין עוד אחר'. לא ידעתי וכו' — חשמ' ב', ז' כ"ב. רוח ונשמה — במקור (שם) spiritum et animam.

45. וגם אני וכו' — דברי המחבר.

46. ובשרכם אשר נזבחה וכו' — חשמ' ב', ז' כ"ג: 'בורא העולם אשר יצר לידת האדם והמציא את ראשית הכל'. — המלה 'בשר' אצל יוסיפון היא מין נקבה על סמך caro הלאטיני או la carne האיטלקי. — הקטע מתבסס על דברי יחזקאל ל"ז י', ח': 'ונתתי עליכם גידים והעלתי עליכם בשר ורקמתי עליכם עור ונתתי בכם רוח... וראיתי והנה עליכם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם עור מלמעלה' (על פסוק זה מתבסס גם תיאור יצירת הוולד שב'קדושתא דחתן' לרבי אמת, מגילת אחימעץ, הוצ' קלאר, עמ' ק"ג). קטע זה של יוסיפון קרוב קירבה יתירה לדברי ר' שבתי דונולו בן זמנו וארצו של המחבר: '(אלהים) עשה לו עצמות... שם בשר על העצמות... עשה לו גידי הדם... קרם לו עור מעל הבשר והעצמות והגידים והמיתרים כדי לכסות את כל הגוף... עשה לו שערות הראש... עשה לו שערות הזקן... נשמת רוח חיים שנפח בו בוראו' (ספר חכמוני, הוצ' קאשטילי, עמ' 12). אם אין יוסיפון ור' שבתי דונולו תלויים במקור משותף, הרי יוסיפון תלוי בחיבורו של דונולו שחובר בשנת 946. יוסיפון הקדים את הבשר לעצמות, שכן הוא השתמש כאן במלה בשר גם במובן כולל 'גוף' ('בשרכם אשר נזבחה').

48. והוא ישיב אותם לכם וכו' — חשמ' ב', ז' כ"ג.

גולמיכם — 'גולם' אצל יוסיפון מובנו 'גוף', וע' לעיל, פרק ג' 29, והערה שם.

50. ויכלם המלך מאד — חשמ' ב', ז' כ"ד. למען אשר נצחו האשה — דברי המחבר.

ויאמר המלך וכו' — חשמ' ב', ז' כ"ד.

51-2. ואל תתפאר עלי האשה וכו' — דברי המחבר.

54. וישבע לו וכו' — חשמ' ב', ז' כ"ד.

55. ולעשותו משנהו וכו' — במקור (שם) se amicum habiturum, יעשהו אוהבו.

ויבז הנער את דברי המלך — חשמ' ב', ז' כ"ה.

56. ויקרא המלך את אמו וכו' — שם.

58. ותאמר האשה וכו' — חשמ' ב', ז' כ"ו.

מעט מעמדם ותשק אותו ותשחק על בושת המלך ועל כלימתו, ותאמר אל בנה: בני עזוב כל זאת אשר טענתי אותך בבטני תשעה חודשים והינקתי אותך שלש שנים ולאחר אשר הינקתיך כילכלתיך לחם עד היום הזה וגם יראת אלהים למדתיך. ועתה בני הבט נא השמים וראה את הארץ ואת הים ואת המים ואת האש, כי בדבר יי נעשו, ואדם בשר ודם כאיין נגדו. ואל תירא בני את האכזר הזה ומות על יי ולך עם אחיך. ומי יתן וראית עתה את מקום אחיך ואת גדולת תפארתם לפני יי. לך בני ודבוק באחיך ותהיה בגורל תפארתם ואני אבוא עמכם שמה ואשמחה עמכם כביום חתונתכם ואהיה עמכם בגורל צדקתכם.

ועוד היא מדברת, ויען הנער ויאמר: למה תאחרוני ולא תעזבוני ללכת אל אחיי הקדושים, כי אינני שומע למלך כי אשמע אל תורת אלהינו אשר נתן ביד משה עבדו אל עם ישראל אשר אתה חרפת וגידפת אכזר ואויב יי. אוי לך אויב אוי לך, אנה תלך ואנה תנוס, אנה תברח ואנה

58-9. ותוליכהו מעט מעמדם — כן מסביר המחבר שהאשה יכלה לדבר עם בנה באופן חופשי, אולם לפי המקור (חשמ' ב', ז' כ"ז) היא דיברה עם בנה 'בלשון האבות' (*patria voce*).

59. ותשק אותו — במקור (חשמ' ב', ז' כ"ז): 'ותט אליו'. ותשחק וכו' — חשמ' ב', ז' כ"ז.

60. בני וכו' — חשמ' ב', ז' כ"ז.

עזוב כל זאת — במקור (שם) 'רחם עלי'; לפי המקור מבקשת האם שהבן יתחשב בכל מה שהאם סבלה ועשתה בשבילו וימלא את רצונה ולא ישמע לדברי המלך, ואילו לפי יוסיפון מבקשת האם שהבן לא יתחשב בה, למרות מה שהיא סבלה ועשתה בשבילו, ולא ירחם עליה.

61. שלש שנים — כן במקור (שם).

62. וגם יראת אלהים למדתיך — דברי המחבר. ועתה בני וכו' — חשמ' ב', ז' כ"ח.

63. ואת הים ואת המים ואת האש — במקור כתוב רק: 'ראה את השמים ואת הארץ ואת הכל אשר במ'. המחבר הוסיף את המלים שהבאתי בראש ההערה, כדי להשלים את הרשימה לארבעת היסודות.

63-4. כי בדבר יי נעשו ואדם בשר ודם כאיין נגדו — דברי המקור הם *intelligas quia ex nihilo fecit illa Deus et hominum genus*. 'דע כי אלהים בראם מאין וכן את המין האנושי'. חשיבות מיוחדת נודעת לקטע זה שבחשמונאים ב, מאחר שהוא דוגל (בנוסח הלאטיני שלו) ברעיון של בריאת יש מאין, אך מחבר יוסיפון לא הבחין בכך וקשר בטעות את המלה *nihil* ב-*hominum* *genus* (המין האנושי).

64. ואל תירא וכו' — חשמ' ב', ז' כ"ט. ומי יתן וכו' — דברי המחבר.

66. ואני אבוא וכו'. — במקור (חשמ' ב', ז' כ"ט) *ut in illa miseratione cum fratribus tuis te recipiam*, למען אשוב ואקבל אותך ואחיד באותה [עת] הרחמים.

66-7. ואשמחה עמכם כביום חתונתכם — המוות על קידוש השם דומה לחתונה. וכן במדרשים מאוחרים מסופר שמדמים את ההכנות לעקידת יצחק להכנות לחתונה: 'אברהם דומה כמי שעשה חתנות לבנו ויצחק דומה כמי שעשה חופה לעצמו' (ילקוט שמעוני, בראשית פרק ק"א; ע' מדרש ויושע, בית מדרש א', עמ' 37). וכן המשילו את קידוש השם באשכנז למן גזירות תתנ"ו לחתונה. ע' שלום שפיגל, מאגדות העקדה, ספר היוכל לכבוד אלכסנדר מארכס, ניו יורק תש"י, עמ' תקל"ב — תקל"ו. וע' גם *Reallexikon für Antike u. Christentum* II, 1954, p. 541 (s.v. Brautschaft).

68. ועוד היא מדברת וכו' — חשמ' ב', ז' ל'.

71. אוי לך אויב וכו' — חשמ' ב', ז' ל"א.

תחבא מיד אלהינו איש צר ואויב ואיש הבליעל, כי אותנו עוד יחיה ויפאר וירומם על כל גוי, ואתה אשר זדתה לעשות כן ולשלוח יד בעבדיו, טוב לך אשר לא נולדת ולא יצאתה מטינוף איולת אשר ילדה כסיל הזה 75
 אנטיוכוס אשר הרע לעשות לנפשו, כי לנו הטיבות. ואם מעט אנחנו נסבול ונשא המכאובות האלה בעולם הזה, הנה אנחנו הולכים לחיי עולם ולאור עולמים אשר אין בו חושך וחיים אשר אין בה מות, ואתה פיגול על כל הבריות ומתועב לאלהינו, בעשותו בכך נקמה אלהינו, תמות בנגעים גדולים מוות משונה ותרד לשאול תחתית במחשכת תפתה אשר אין שם לא חיים ולא אור כי אם חושך וצלמות, ואין שם מרגוע והנחה 80
 כי אם צרה וצוקה ואש וגופרית; זה חלקך מאת יי וגורלך מאת אלהינו איש הדמים ואיש הבליעל — ואלהינו ירחם על עמו. ועד הנה היתה חמתו ומעתה לא יוסיף לקצוף על עמו, כי ניחם על כל אשר עשה לנו תחילה, כי באמת ובצדקה עשה ואנחנו הרשענו והוא ישוב וירחמנו ויחיינו חיי עולם. 85

ויקצוף המלך אנטיוכוס מאד כי לא עשה רצונו, ויוסף על זה מכות אכזריות מכל אשר עשה לאחיו, וימת גם השביעי.
 אז אמם הקדושה עמדה על פגריהם ותפרוש כפיה השמימה ותאמר: אלהי הנשגב, אלהי עולם אבואה נא אני אמתך עם בניי במקום אשר הכינותה להם. ויהי כדברה זאת שילמה נפשה ותצא רוחה ותפול על פגרי בניה ותלך עמהם. 90

72. כי אותנו עוד יחיה וכו' — דברי המחבר.
 73. ואתה אשר זדתה וכו' — חשמ' ב', ז' ל"ד.
 74. טוב לך וכו' — דברי המחבר.
 75. ואם מעט אנחנו נסבול — חשמ' ב', ז' ל"ו, בהרחבה.
 77. וחיים אשר אין בה מות — במקור (חשמ' ב', ז' ל"ו) aeterna vita. המלה 'חיים' באה לפעמים אצל יוסיפון בנקבה לפי vita בלאטינית ובאיטלקית. ואתה וכו' — חשמ' ב', ז' ל"ו.
 78-9. תמות בנגעים גדולים וכו' — הרחבה ועיבוד של חשמ' ב', ז' ל"ו.
 82. ועד הנה וכו' — במקור (חשמ' ב', ז' ל"ח): וכי בי ובאחיי יכלה חרון-אף אל שדי אשר בא על כל עמנו בצדק.
 86. ויקצוף וכו' — חשמ' ב', ז' ל"ט.
 88. אז אמם הקדושה וכו' — במקור (חשמ' ב', ז' מ"א) כתוב רק שהאם מתה האחרונה אחרי בניה. מן העובדה שהמקור אינו מזכיר את אופן מותה של האם הסיק המחבר, שהאם מתה 'מיתת נשיקה'.
 90. שילמה נפשה — על לשון זה ע' הערה לפרק י"ד, 27.

1 וילך המלך לדרכו מקדוניה ויצו אל פיליפוס ואל השרים אשר עזב בארץ יהודה ויאמר להם: מחה תמחו את זכר שם יהודה מעל הארץ, וכל אשר יזכיר שמו יהודי, תהרגוהו, וכל אשר יאות להיות מעמנו ויזכיר שמו יון חייוהו! ויעש כן פיליפוס והשרים אשר עמו, וימח את כל אשר 5 מצא שומר התורה, רק אשר ברחו עם מתתיהו בן יוחנן בהר המודעית וימלטו, כי מתתיהו חרפת ערלים לא נשא ויקנא לאלהיו ויבך ויאמר: אוי לי אמי כי ילדתיני לראות שבר עמי! וישלח את יהודה בנו בכל ערי יהודה בסתר לאמור: מי בכם עמי ומי ליי אלי! ויאספו אליו עדת החסידים החזקה, ויאמר להם מתתיהו: מה לנו עוד להרבות דברים! אין 10 הנה כי אם תפילה ומלחמה. חזקו ונתחזקה ונמות במלחמה ולא נמות כצאן לטבח יובל. ונתחזקו כולם על דברי מתתיהו ויאמרו איש אל רעהו: לאהליך יהודה, עתה משול בארצך! מלך אנטיוכוס רב לך! חדה

1. וילך המלך לדרכו וכו' — המחבר מספר כאן, לפי חשמ' ב', שנית מה שכבר סיפר בפרק י"ג 18—25. והטעם לכך שלפי יוסיפון חזה המלך עוד לפני צאתו במות האם ושבעת בניה (ע' הערה לפרק ט"ו 1-2). מקדוניה — לפי חשמ' ב', ה' כ"א הלך לאנטיוכיה שבסוריה וע' הערה לפרק י"ג 24. פיליפוס וכו' — חשמ' ב', ה' כ"ב.

2. מחה תמחו וכו' — הלחץ להמרה דתית זהה כאן, שלא לפי המקורות, עם דרישה להתבוללות לאומית. ואפשר שדברי יוסיפון אלה מקורם בכך, שבסביבתו, באיטליה הדרומית, היו הקבוצות הלאומיות והדתיות זהות בערך: מלבד היהודים והפולשים המוסלמיים היו איטלקים בני הדת הרומית והיוונים בני דת יוון. ע' Paul L'Huillier, *The Greek Church in Italy in the Middle Ages* The Christian East, vol. II, N.S., 1953-4, pp. 206-215. גם הערה לפרק א', שורה 23.

5. מתתיהו בן יוחנן — כך שם אביו לפי המסורת היהודית וגם לפי חשמ' א', ב' א'. לפי מקום זה מסתבר שמתתיהו בא למודיעין מירושלים, ולפי התרגום שב' שריד ופליט, עמ' 7, וביוסיפון, מתתיהו ברח מירושלים וישב בהר המודע.

בהר המודעית — חשמ' א', ב' א': in monte Modin. בתרגום העברי של חשמונאים א', שנעשה בימי חיבור יוסיפון, כתוב 'בהר המודעי' (חואלזאהן, שריד ופליט, קובץ עלייד, כרך ז', תרג"ו — נ"ז, עמ' 7). בספרות התלמודית נמצאת גם צורת השם 'מודיעית' (ע' Schürer I, p. 201 והמילונים של Levy, Jastrow) ובאחד ממקומות אלו, שהיה בידי המחבר, היתה בוודאי הצורה 'המודעית' שלפנינו. ע' ש. קליין, ארץ יהודה, עמ' 57—60.

7. אוי לי וכו' — חשמ' א', ב' ז'. הלשון ירמיהו ט"ו י'. וישלח את יהודה וכו' — שלא כמו בחשמ' א' מקדים המחבר את ההכנות למרד לפני ההתנגשות במודיעין, ואולי הצדק עמו. כן הוא כבר מבליט כאן את חשיבותו של יהודה.

8. מי בכם וכו' — חשמ' א', ב' כ"ז (אחרי ההתנגשות במודיעין). הלשון שמות ל"ב כ"ו, ועליה מבוססים גם דברי ספר חשמ' א'.

9-8. עדת החסידים — חשמ' א', ב' מ"ב: synagoga Assidaeorum. המחבר מתרגם 'עדת החסידיים' ואינו מתחשב בצירוף 'קהל חסידים' שבתהלים קמ"ט א'. לדעת המחבר היתה קיימת עדת החסידים כבר בימי אלכסנדרוס מקדון, וע' הערה לפרק י' 59.

9. ויאמר להם מתתיהו וכו' — דברי מתתיהו לחסידים ודברי העידוד ההדדי של עדת החסידים הם פרי עטו של המחבר.

12. לאהליך יהודה — ע"פ מלכים א', י"ב ט"ז, דה"י ב', י' ט"ז ושם במובן אחר. כל ההכרזה הבאה, שהיא פרי עטו של המחבר, כתובה לפי רוח השירה המקראית.

חרבך עם יהודה ושמור נפשך גוי מקדון! ומהיום ההוא והלאה נפרק עול גוי מקדון מעל עם יהודה.

15 ויהי כשמוע פיליפוס ושרי המלך את הדברים האלה, וילכו עליהם בחיל כבד. ויהי בלכתם, וימצאו בדרך מעם יהודה כאלף נפשות, אנשים ונשים וטף, והמה במערה אחת שומרים את יום השבת. ויבאו על פי המערה ויאמרו אליהם: צאו וחללו את השבת ועשו את מצות המלך וחיו ולא תמותו. ויאמרו: לא נצא ולא נחלל את השבת! עדים היום בנו שמים 20 וארץ כי נמות בתומנו. ויצו פיליפוס ויביאו אש ויתנו על פי המערה ויתנו עליה עצים ותעשן המערה וימותו כולם בעשן.

ושרי המלך הלכו אל מתתיהו בהר המודעית וימצאוהו חגור כלי קרב הוא ובניו ואחיו ומתי מעט עמו מעדת החסידים, כי הלכו להביא את נשיהם ואת בניהם בהר המודעית. ויקדמו שרי המלך את מתתיהו בדברי שלום ויאמרו: מתתיהו איש נכבד בעמך, עשה מצות המלך ותחיה 25 ולא תמות. ויען מתתיהו בגובה רוח ויאמר: את מצות מלכי אני עושה — עשו אתם מצות מלככם אשר צוה אתכם! ויתבהלו שרי המלך וישתוקו ולא ענו דבר כי היו משתאים למתתיהו איככה ילכדוהו להרגו כאשר הרגו יתר החסידים. ויען אחד מן היהודים אשר היו עם שרי 30 המלך מן הפריצים ומבני הבליעל ויאמר: תמיה אני משרי המלך ומחילו. עד מתי תחרישו ולא תעשו מצות המלך ונקמה במתתיהו אשר העיז

4-13. נפרק עול גוי מקדון — בחשמ' א', י"ג מ"א מסופר, שבימי שמעון החשמונאי 'נפרק עול הגוים מעל ישראל'. מחבר יוסיפון רואה את השחרור הלאומי בעצם פרוץ המרד.

15. וילכו עליהם — על היהודים המתמרדים. הסיפור על הנהרגים במערה, הנמצא בחשמ' א' לאחר הסיפור על ההתנגשות במודיעין, הועבר לכאן. הסיפור עצמו הוא צירוף של מה שמסופר בחשמ' א', ב' כ"ט—ל"ח ובחשמ' ב', ו' י"א.

16. כאלף נפשות וכו' — חשמ' א', ב' ל"ח.

17. במערה אחת וכו' — חשמ' ב', ו' י"א.

18. צאו וחללו את השבת — חשמ' א', ב' ל"ג.

19. לא נצא וכו' — חשמ' א', ב' ל"ד. עדים היום וכו' — חשמ' א', ב' ל"ז.

20. ויביאו אש — חשמ' ב', ו' י"א.

22. חגור כלי קרב וכו' — כיוון שהמחבר הקדים, מתוך חישובים של היסטוריון, את המרד להתנגשות במודיעין, היה מוכרח ליישב את הקושי שנגרם לו על-ידי שינוי סדרם של המאורעות ולהסביר מפני מה מתתיהו וחבריו שהיו מוכנים למלחמה הרשו לאנשי המלך להקריב את קרבן החזיר. כדי לתרץ קושיה זו המציא המחבר את הפרט, שבשעת הקרבן היו עם מתתיהו רק מתי מעט, כי שאר אנשי מתתיהו הלכו להביא את הנשים ואת הילדים, כדי להוציאם מתחום הסכנה, הצפויה להם בשעת המלחמה.

25. ויאמרו וכו' — חשמ' א', ב' י"ז. עשה מצות המלך — חשמ' א', ב' י"ח.

26. בגובה רוח — במקור (חשמ' א', ב' י"ט) 'בקול גדול'.

את מצות מלכי וכו' — ע' חשמ' א', ב', י"ט—כ"ב.

27. ויתבהלו וכו' — משפט זה הוא השלמת המחבר, וכן גם דברי היהודי המקריב.

פניו לבלתי עשות מצות המלך. ו בדברו כן וישלוף את חרבו ויתז את ראש החזיר ויקח אותו בידו וילך אל המזבח אשר בנו לזבח להבלי המלך אנטיוכוס, וישם את ראש החזיר עליו ויקטר לפסילי אנטיוכוס.

35 וירא מתתיהו ויקצוף מאד ותבער בו חמתו, וישלוף את חרבו וידלג על היהודי הזובח ויכהו בחרבו על צוארו. ויגבה ראשו לעוף ויפול לפני שר המלך אשר נגש לדבר עם מתתיהו וגופו נפל על המזבח אשר עמד בו. את זה הכה מתתיהו, וגם את שר המלך הכרית בחרבו והברית את יתר השרים ורבים סילה מהמונם. ו יתקע בשופר ויתן אות מלחמה. זה הרים ידו תחילה במלכות מקדון וזה ציוה עלינו להלחם בשבת וזה יעמוד לנו למליץ על הדבר הזה. הוא כתוב על ספר יוסף בן גוריון הכהן. ו ויצא מתתיהו ובניו ואחיו עמו ועמהם עדת החסידים גדולה, וירדפו את החטאים ויכום ויכתום עד בלתי השאיר להם שריד בארץ יהודה, וימולו את הילדים, ויעש יי תשועה גדולה בידו.

45 ויקרבו ימי מתתיהו למות ויקרא את חמשה בניו ויחזקם ויאמרו להם: בניי, אני ידעתי כי עתה יתגרר מלחמות גדולות בארץ יהודה על אשר עוררני יי אלהים להלחם בעד עמנו. ו ועתה בניי קנאו קנאת אלהיכם

32. וישלוף את חרבו וכו' — בחשמ' א', ב' כ"ג מסופר רק על יהודי שהתקרב כדי להקריב קרבן.

33-4. לזבח להבלי המלך אנטיוכוס — שם: sacrificare idolis.

34. לפסילי אנטיוכוס — ע' ההערה הקודמת. בפרק י"ג, 7 כבר סופר שאנטיוכוס ציווה 'לכל עם ועם להשתחוות לצלם הוא תמונת המלך אנטיוכוס', וע' הערה שם.

35. וירא מתתיהו וכו' — חשמ' א', ב' כ"ד.

36. ויכהו בחרבו על צוארו — במקור (שם): 'וידלג עליו ויהרוג אותו על המזבח'. כל הפרטים הציוריים האחרים הם פרי דמיונו של המחבר.

38. וגם את שר המלך הכרית בחרבו — חשמ' א', ב' כ"ה.

38-9. והברית את יתר השרים וכו' — בקדמ' י"ב 270 מסופר, שמתתיהו הרג את החיילים המעטים שהיו עם השר. שניהם, יוסיפוס ויוסיפון, הוסיפו אפוא, כנראה באופן בלתי-תלוי, פרטים המשלימים מה שסופר בחשמונאים א'.

39. סילה — הרג, לשון רגילה אצל יוסיפון. כך הבין המחבר את איכה א' ט"ו: 'סלה כל אבירי אדוני בקרבי', והמחבר הבין 'שהוציא וסילק הקב"ה את החכמים והגיבורים' (לקח טוב על מגילת איכה) וכן מתרגם כבר התרגום הלאטיני: Abstulit omnes magnificos meos Dominus de medio mei, וכן תירגם הלאטיני בעקבות תרגום השבעים.

40. וזה ציוה עלינו להלחם בשבת — ע' חשמ' א', ב' ל"ט—מ"א. ייחוס ההתר למתתיהו דווקא, וגם לשון המשפט, מעידים שהמחבר תלוי בדברי יוסיפוס, קדמ' י"ב 276-7. ועיין במבוא.

41. הוא כתוב — ההתר להלחם בשבת. על ספר יוסף בן גוריון הכהן — בקדמוניות, ועיין ההערה הקודמת.

42. ועמהם עדת החסידים גדולה — חשמ' א', ב' מ"ב.

43. וירדפו את החטאים וכו' — חשמ' א', ב' מ"ד.

44. וימולו את הילדים — חשמ' א', ב' מ"ו. ויעש יי תשועה גדולה בידו — ע' חשמ' א', ב' מ"ז.

45. ויקרבו ימי מתתיהו למות וכו' — חשמ' א', ב' מ"ט. חמשה בניו — על פי חשמ' א', ב' ב'.

46. בניי, אני ידעתי וכו' — חשמ' א', ב' מ"ט.

47. ועתה בניי וכו' — חשמ' א', ב' נ'.

וקנאת מקדשו וקנאת עמו ונלחמתם ולא תגורו מן המות, כי אם תמותו במלחמתכם, תקובלו עם אבותיכם ותהיו עמהם בגורל חלקם, כי כל אבותינו אשר קנאו קנאת אלהים, נתן להם אלהים כבוד וחס. הלא פינחס אבינו על זאת קיבל ברית מלח ושאר אבותינו אשר קנאו ליי קיבלו שכרם מאת יי. ו ויקרא לשמעון בנו ויאמר לו: אני ידעתי את החכמה אשר נתן אלהים בלבך. אל תחשוד עצתך מן העם הזה ותהיה לאחריך לאב ואליך ישמעון לכל עצה ולכל דבר, כי גבורה ועיזה נתן לך אלהינו. ו ויאמר עוד מתתיהו: קראו לי את יהודה בני! ויקראוהו ויבא ויעמוד לפני אביו. ויאמר לו: בני יהודה הנקרא שמך מכביי על גבורתך, ידעתי בני ידעתי כי איש מלחמה אתה והאלהים נתן לך כח וגבורה ולב כלב האריה אשר לא ינוס מפני כל. ועתה בני כבד את יי מהוניך אשר נתן לך ולחום את מלחמותיו ונלחמת בלי עצלות ואל תתעצל ללכת בכל רוחות פאת ארצך, במזרח ובמערב ובצפון ובדרום לקחת את הארץ מיד הערלים ותהיה לעם הזה לשר צבא ולמשוח מלחמה. ו ויוצא את קרן השמן

48-9. כי אם תמותו במלחמתכם וכו' — על רעיון זה ע' הערה לפרק ס"ז, 27.

49-50. כי כל אבותינו וכו' — חשמ' א', ב' נ"א.

1-50. פינחס אבינו — חשמ' א', ב' נ"ד. המחבר מדלג על שאר האבות הנזכרים בחשמ' א' ומבליט רק את החשוב בגלל קנאתו לה' ובגלל היותו אבי משפחת החשמונאים.

51. ברית מלח — במדבר י"ח י"ט. ויקרא לשמעון וכו' — חשמ' א', ב' ס"ה.

54. ואליך ישמעון — חשמ' א', ב' ס"ה: ipsum audite. המחבר הבחין יפה שבמקור העברי שאבד היה לשון נופל על לשון. אולי יש לגרוס לפי כ"י ניו יורק 'ואליך שמעון' (ע' חילופי הנוסחאות).

56. בני יהודה וכו' — חשמ' א', ב' ס"ו.

הנקרא שמך מכביי על גבורתך — במקור (שם) Iudas Machabaeus fortis viribus (יהודה מכבי חזק בגבורה). אין להבין את דברי יוסיפון כאילו המחבר סבור היה ש'חזק בגבורה' הוא פירוש השם מכביי, אלא המחבר הניח שהכינוי מכביי נוסף על השם יהודה, כדי להבליט את חשיבות האיש וגבורתו. כן אומר המחבר על 'אנטוניאוס הוא מרקוס, כי שנים שמות נקרא על אודות גבורה, כי איש גיבור היה ובעל מלחמות' (פרק ל"ז, 18-19), וכן הוא אומר על יוחנן, כי נקרא אורקנוס 'על כחו ועל גבורתו' (פרק כ"ז, 4).

מכביי — בכתבי-היד הטובים של יוסיפון וכן בתרגום עברי של חשמ' א' (שריד ופליט, הוצ' חוואלזאהן, קובץ על-יד, כרך ז', עמ' 8) בכ"ף ובשני יודיין, והוא התעתיק העברי של Machabaeus הלאטיני, ולכן אין להסתמך על הכתיב של 'מכביי' בכ"ף, שעבר מיוסיפון לספרות העברית של ימי הביניים כעל כתיב מקורי של השם. — בכ"י תימניים של 'מגילת אנטיוכוס' מנוקד 'מִקְבִּי' (א.י. ורטהיימר, בתי מדרשות א', שי"ג, שכ"ג). ע' גם JE, s.v. Maccabees, וכן בר-אילן, א', עמ' 93, ולהלן הערה לפרק ע"ג 46.

57. והאלהים נתן וכו' — הרחבת המחבר.

58. כבד את יי מהוניך — על סמך משלי ג' ט'.

61. ולמשוח מלחמה וכו' — המחבר סבר שיהודה נמשח למשוח מלחמה. וע' ההערה הבאה. על משוח מלחמה ע' משנה סוטה, פרק ח'.

ויוצא את קרן השמן וכו' — דברי יוסיפון תלויים, לפי כל הנראה, בתרגום העברי מימי הביניים של חשמונאים א', הוא 'שריד ופליט' (עמ' 8, ע' הערה לשורה 56) בו תורגם חשמ' א', ג' א' במלים אלה: 'ויקם יהודה מכביי תחתיו ויעזרוהו אחיו וימשחו אותו בשמחה תחת אביו למשוח

וישפוך על ראשו וימשח אותו על המלחמה. ויריעו כל העם ויתקעו בשופר ויאמרו: יחי המשיח! ויהי ככלותו לצות את בניו, וימת ויאסף אל עמיו.

[יז. תחילת ימי יהודה המכביי]

1 ויקם תחתיו יהודה בנו הנקרא מכביי, ויעזרוהו אחיו וכל בית אביו וכל עדת החסידים עמו. וישמח יהודה להלחם מלחמות ישראל וילבש שריון כגיבור ויחגור את כלי מלחמתו ונראה בכחו כיליד ענק וימגן את מחנה ישראל בחרבו וירדוף אויבים וירמוס לארץ חייהם וילהט את החטאים בלהב פיו. ויתהוממו הרשעים מפחדו ויתבהלו כל עושי רשע מיראתו כאשר יראה בהמה מקול שאגת אריה ביום אשר ישאג לטרופ טרף. וישמח יעקב במעשיו ויגל ישראל בפעלו ויבהל מלכים גדולים. וילך שמו עד סוף הארץ ויהיו מספרים מלחמותיו עד קצות הארץ. ברוך זכרו בעם ישראל, יהי שלום על ערש צדקתו וברכה על מיטת קדושתו, כי לא חשך נפשו ממות בעבור ישראל עם יי. וילך מעיר לעיר ויהרוג את כל רשעי עם יהודה המבהלים את עם ישראל.

וישמע אפולוניאוס שר צבא מקדון את הדברים האלה, ויאמר: מי הוא אשר מלאו לבו למרוד על אדונינו המלך? ויאסוף עם רב ועצום וגיבורי

מלחמה. בנוסח הלאטיני של חשמ' א' כתוב: Et surrexit Iudas, qui vocabatur Machabaeus, filius eius pro eo et adiuuabant eum omnes fratres eius et universi qui se conjunxerant patri eius et proeliabantur proelium Israel cum laetitia יהודה למשיח מלחמה תחת אביו נוצר אפוא מן המלים universi qui se conjunxerant patri eius והמתרגם העברי קרא unxerant (משחו). עיין גם בחיבור שאצל גויבאור, א', עמ' 166, 168. 63. וימת וכו' — חשמ' א', ב' ס"ט.

1. ויקם תחתיו וכו' — חשמ' א', ג' א'.
2. עדת החסידים — אינה נזכרת כאן במקור.
3. וילבש שריון וכו' — חשמ' א', ג' ג'. בקטע זה מחקה המחבר את הסגנון הפיוטי של מקורו. כיליד ענק — במקור (שם) sicut gigas.
4. וירדוף אויבים וכו' — חשמ' א', ג' ה'. וירמוס לארץ חייהם — הלשון תהלים ז' ו'. וילהט את החטאים בלהב פיו — במקור (חשמ' א', ג' ה') 'ביער אותם בלהבות'.
5. ויתהוממו וכו' — חשמ' א', ג' ו'.
6. כאשר יראה בהמה וכו' — דברים אלה מבוססים על חשמ' א', ג' ד'.
7. וישמח יעקב וכו' — חשמ' א', ג' ז'.
8. ויהיו מספרים וכו' — פרט זה הועבר לכאן מחשמ' א', ג' כ"ו.
9. ברוך זכרו וכו' — הספד זה של יהודה מכבי הוא פרי עטו של המחבר.
10. יהי שלום על ערש צדקתו — על סמך ישעיהו נ"ז ב: יבוא שלום ינוחו על משכבותם.
11. וילך מעיר לעיר וכו' — חשמ' א', ג' ח'.
12. וישמע אפולוניאוס וכו' — חשמ' א', ג' י' בהרחבת המחבר.
- ויאמר וכו' — המחבר העביר לכאן את דברי סרון שבחשמ' א', ג' י"ד.

מקדון, ויבא להלחם בישראל. ו יצא יהודה לקראתו ותתגר מלחמה
 15 גדולה בין גוי מקדון ועדת החסידים. ויהי במלחמה וירא יהודה את
 אפולוניאוס עומד בתוך כת מקדון, וירץ אליו בכח חמתו בתוך עומק
 המלחמה, ויד מימינו ומשמאלו ולפניו. ויפל גיבורי יוון כאשר יפיל
 הקוצר את אלומותיו ואת עומרי קצירו, ויבא עד אפולוניאוס ויכהו בחרבו
 ויציעהו ארצה. ויתנו עורף יוונים וגיבורי מקדון וינוסו, וירדפם יהודה
 20 ועדת החסידים ויכום מכה רבה מאד ויקחו את שללם. ויקח יהודה את
 חרב אפולוניאוס, וילחם בו יהודה כל ימי חייו.

וישמע סרון שר צבא ארם ויאמר: אעשה לי שם ואלכה להלחם ביהודה.
 ויאסוף את כל עמו ויבא עד בית חורון. ו יוגד ליהודה ויאמר יהודה: אין
 לנו להתאחר, נצא אליהם אף כי הלכו אחינו עדת החסידים מעימנו. אם
 25 נקוה עד בואם הנה, עתה יאמרו צרינו כי יראים אנו מהם. ו ילך אליהם
 יהודה כל הלילה, ויהי לאור הבוקר ויראו עם רב ועצום ויאמרו אל
 יהודה: איכה נוכל להלחם בהמון הרב הזה ואנחנו מתי מעט? ויאמר
 יהודה: קראו בשמים ותיוושעו כי ליי המלחמה. ויבא יהודה מצד המחנה
 וידלג עליהם פתאום ויתגר בהם. ויתבהל סרון וכל עמו וינסו, וירדוף יהודה
 30 אחריהם וידבקהו ויכהו וסילה ביום ההוא מארם פגרים רבים, ויפול פחד
 יהודה על כל הגוים.

וישמע המלך אנטיוכוס את הדברים האלה, ויקצוף ויאסוף את כל עמו
 ואת כל הגוים ממשלת ידו עם רב ועצום מאד, ויחלק את כל חילו ויקח לו
 את חצי החיל וילך אל ארץ פרס, כי אז פשע גוי פרס מתחת יד מקדון

14. ויצא יהודה לקראתו וכו' — חשמ' א', ג' י"א בהרחבת המחבר.
- 17-8. כאשר יפיל הקוצר וכו' — השוואה דומה במדרש 'ויסעו' (הוצ' לאוטרבך א', 18-19).
20. ויקחו את שללם וכו' — חשמ' א', ג' י"ב.
22. וישמע סרון וכו' — חשמ' א', ג' י"ג. Seron — ויאמר וכו' — חשמ' א', ג' י"ד.
23. עד בית חורון — חשמ' א', ג' ט"ז.
- ויאמר יהודה וכו' — בחשמ' א', ג' ט"ז נאמר שיהודה יצא לקראת סרון עם מתי מעט. מכאן
 מסיק המחבר, שעדת החסידים לא היתה אז עם יהודה.
- 25-6. וילך אליהם יהודה כל הלילה — לא מצאתי במקורות.
26. ויראו עם רב וכו' — חשמ' א', ג' י"ז.
- 27-8. ויאמר יהודה וכו' — רמו קצר מאוד לנאום יהודה שבחשמ' א' ג' י"ח—כ"ב.
28. ויבא יהודה וכו' — חשמ' א', ג' כ"ג.
29. וירדוף יהודה וכו' — חשמ' א', ג' כ"ד.
30. ויפול פחד וכו' — חשמ' א', ג' כ"ה.
32. וישמע וכו' — חשמ' א', ג' כ"ז.
- 33-4. ויקח לו את חצי החיל — כך אומר המחבר על סמך הידיעה שבחשמ' א', ג' ל"ד, שלפיה
 מסר אנטיוכוס את חצי צבאו לליסיאה, וע' גם שורה 34.
34. וילך אל ארץ פרס — חשמ' א', ג' ל"א.
- כי אז פשע גוי פרס וכו' — בחשמ' א', ג' כ"ט—ל"ב מסופר, שאנטיוכוס החליט ללכת לפרס

35 בראותם כי פשעו עם יהודה. ויתן המלך את חצי החיל אל ליסיאה איש גדול ממשפחתו מזרע המלוכה אשר למקדון, ויאמר לו: אתה ידעת את כל אשר עשה יהודה בן מתתיהו לשני השרים אשר היו לי ולכל צבאם. ועתה לך והכית את כל יושבי ארץ יהודה! והנה עמך אאופטור בני, ואני אלך אל ארץ פרס ואשרש את גוי פרס תחת אשר פשעו עלי.

40 וילך המלך אנטיוכוס אל ארץ פרס ויעזוב את ליסיאה אומן לבנו ולהלחם בארץ יהודה. ויבחר ליסיאה את תולימיאוס ואת ניקנור ואת גורגיאס אנשים גיבורים, וישלח עמהם ארבעים אלף בחור עושי מלחמה ושבעת אלפים פרשים, ויתחבר להם עוד כל חיל ארם וכל חיל פלשת, ויבאו ארץ יהודה להשחיתה.

45 וישמע יהודה וכל זקני ישראל ויקראו צום וילבשו שקים ויעלו עפר על ראשם ויקראו אל יי. ויהי לאחר הצום ויפקוד יהודה את עמו וישם עליהם שרי אלפים ושרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות, ויצא השדה לקראת כל צבא הבא. ויעבר קול במחנה לאמר: מי האיש אשר נטע כרם ואשר בנה בית ואשר ארס אשה והירא ורך הלבב ילך וישוב. וישובו העם וישארו עם יהודה שבעת אלפים איש בחור, ומגיבורי ישראל כל גיבורי מלחמה אחד למאה אשר לא יסובו פניהם ולא ישובו מפני כל.

'כי אפס הכסף... מפני המחלוקות והמכה שהביא בארץ בבקשו להסיר את החוקים אשר היו למן ימי הראשונים'. מכאן הסיק המחבר 'כי אז פשע גוי פרס... בראותם כי פשעו עם יהודה'. השערתו זו של המחבר נובעת מהבלטה יתירה של חשיבות עמו.

35. ויתן המלך וכו' — חשמ' א', ג' ל"ד. ליסיאה וכו' — חשמ' א', ג' ל"ב. ליסיאה — Lysias.

38. ועתה לך וכו' — חשמ' א', ג' ל"ה. והנה עמך וכו' — חשמ' א', ג' ל"ג. אאופטור — Eupator.

38-9. ואני אלך וכו' — ע' הערה לשורה 34.

40. וילך המלך וכו' — חשמ' א', ג' ל"א. אומן לבנו — חשמ' א', ג' ל"ג.

41. ויבחר ליסיאה וכו' — חשמ' א', ג' ל"ח. תולימיאוס — Ptolemaeus. ניקנור — Nicanor.

גורגיאס — Gorgias.

42. וישלח עמהם וכו' — חשמ' א', ג' ל"ט.

43. ויתחבר להם עוד וכו' — חשמ' א', ג' מ"א.

חיל פלשת — בתרגום הלאטיני של חשמ' א', ג' מ"א כתוב terra alienigenarum (ארץ הנכרים). המלה alienigenae באה כאן במקום המלה ἀλλόφυλοι בנוסח היווני, בה נהגו לתרגם מתרגמי תרגום השבעים את פלשתים, וכן היה כנראה כתוב גם בנוסח העברי של דברי חשמ' א' שלפנינו, ומחבר ספר יוסיפון התכוון לנכון בדברו על 'חיל פלשת'. המחבר לא קרא כמובן את ס' חשמונאים א' במקורו העברי, אולם היה יכול לדעת שהמלה alienigenae שבתרגום הלאטיני של ספר תהלים שבוולגאטה (על תרגום זה ע' ד' גולדשמידט, ספר יוחנן לוי, ירושלים תש"ט, עמ' 38—45) באה תמיד כתרגום של 'פלשת' ('פלשתים' של נ"ו, א' תורגמו allophyli). הוכחה מלאה על ידיעתו של המחבר את הזיהוי 'פלשת' alienigenae ע' בהערה לפרק י"ט, 26.

45. ויקראו צום וכו' — חשמ' א', ג' מ"ז.

46. ויקראו אל יי — חשמ' א', ג' נ"ו. ויפקוד יהודה וכו' — חשמ' א', ג' נ"ה.

48. ויעבר קול וכו' — חשמ' א', ג' נ"ו. הלשון לפי דברים כ', ה'—ח'.

50. שבעת אלפים — המספר לקוח מחשמ' ב', ח' ט"ז. ומגיבורי ישראל וכו' — דברי המחבר.

ויסע וילך יהודה לקראת ניקנור. וניקנור הביא עמו סוחרים הרבה מאד ויחשוב למכור להם נערי יהודה ונערות מן השביה אשר חשב לשבות מארץ יהודה, ויבא בגיאות לקראת יהודה. ויצא יהודה מבין עדת החסידים אשר לו, ויקרא אל יי ויאמר: אלהיי הנשגב אשר משלת מימי קדם ומאז ועד עתה תמשול ואתה הוא משבית מלחמות ובידך כח וגבורה לרומם ולהשפיל, הכנע והשפל את הגוי הזה לפני שפלי עמך, כי אתה הוא ידבר עמים תחתינו ולאומים תחת רגלינו. ויהי לאחר התפילה ויתקעו הכהנים בחצוצרות הקודש ויריעו כל העם וידלג יהודה במלחמה ויך במחנה ניקנור מכה רבה. וינוסו מפניו, וירדוף יהודה ועמו אחריהם הלוך והכות, וישפכו בקרב ההוא תשעת אלפים נפשות. וישובו ויקחו את שללם, ואת הזהב אשר הביאו הסוחרים לקנות את נערי ישראל לקחו ויחלקו אותו לעניים. וישבתו שם במקום ההוא כי ביום השישי נעשתה המלחמה הזאת.

ויעבור משם יהודה וילך אל בכידס ואל תימותיאוס ויתגר עמהם מלחמה גדולה מאד ועשרים אלף גיבורי מקדון בקרב ההוא הציע. וינס בכידס ותימותיאוס, וירדוף אחריהם יהודה ולא דבק אותם כי באו בעשתרות קרנים. וידבק יהודה את פיליפוס, הוא פיליפוס אשר עשה הרעה בארץ יהודה. ויהי כי קרב יהודה, ויטה את פיליפוס מן הדרך ויבא בבית אחד אשר הוא קרוב. ויצו יהודה ויפילו את הבית עליו וישרפו אותו באש במקום ההוא. ויקום את נקמת אלעזר ואת דמי החסידים אשר שפך פיליפוס. וישובו לפשוט את החללים וישלחו את שללם ירושלם. ויברח

52. וניקנור הביא וכו' — חשמ' ב', ח' י"א; חשמ' א', ג' מ"א.

55. ויקרא אל יי ויאמר וכו' — דברי המחבר, על סמך גאומים רחבים יותר שבחשמ' א', ד' ח' — י"א; חשמ' ב', ח' ט"ז — כ'.

58. ידבר עמים וכו' — תהלים מ"ז ד'.

59. ויתקעו הכהנים — חשמ' א', ד' י"ג. הכהנים הם התוקעים לפי במדבר י' ח' — י'.

61. תשעת אלפים נפשות — חשמ' ב', ח' כ"ד.

62. ואת הזהב וכו' — חשמ' ב', ח' כ"ה.

63. ויחלקו אותו לעניים — חשמ' ב', ח' כ"ח. וישבתו שם וכו' — חשמ' ב', ח' כ"ו — כ"ז.

65. ויעבור משם וכו' — חשמ' ב', ח' ל'. בכידס — Bacchides. תימותיאוס — Timotheus.

67-8. כי באו בעשתרות קרנים — לפי חשמ' א', ה' מ"ג — מ"ד ברחו אנשי תימותיאוס להיכל אשר בקרנים, אך בניגוד למסופר כאן, תפס יהודה את העיר ושרף את ההיכל. עשתרות קרנים — לפי בר' י"ד ה'.

68. וידבק יהודה את פיליפוס וכו' — במקור (חשמ' ב', ח' ל"ב): 'והרגו את Philarches אשר היה עם תימותיאוס, איש פושע אשר פגע ביהודים רבים'. המחבר מזהה את פילארכיס עם פיליפוס הרשע, עליו ע' פרק י"ג, 19.

69. ויבא בבית אחד וכו' — דבר זה מסופר בהמשך הסיפור בחשמ' ב', ח' ל"ג על איש ושמו Callisthenes.

72. וישובו לפשוט וכו' — חשמ' ב', ח' ל"א. ויברח משם ניקנור וכו' — חשמ' ב', ח' ל"ד — ל"ו.

משם ניקנור ונמלט, כי פשט את בגד הארגמן אשר עליו וילבש בגדי ענייות, על כן לא ניכר, וילך ויבא מקדונה ויספר אל ליסיאה את כל אשר קרהו. 75

[יח. מות אנטיוכוס הרשע וחנוכת הבית]

1 בעת ההיא שב אנטיוכוס המלך מארץ פרס בכלימה כי הבריחוהו אנשי פרס. ויהי בבואו אקבתנא ויוגד לו את כל אשר עשה יהודה לשריו כאשר הכם, וימלא אנטיוכוס חימה ויחר אפו מאד ויחרף ויגדף ויאמר: אבואה ירושלימה ואעשינה קבורת מתים ואמלאנה מפגרי חללים. ויאסוף את כל עמו ואת הרכב ואת הפרשים ועם רב ועצום מאד. 5 ויקנא יי לעמו ולעירו ולהיכלו ויזכור את כל הרעה אשר עשה אנטיוכוס לעמו וידרוש את דמי החסידים מיד אנטיוכוס ויכהו יי בשחין רע ובחלי מעיים — ולא נכנע מן החולי ויאמר: מהרו הרכב ומהרו הפרשים ומהרו החיל ואלכה אל ירושלם כי אעשה רצוני אשר דבר פי, ומי יעמוד לפניי? 10 הלא הים והיבשה לי המה להמיר את ברייתם כרצוני לעשות ים ארץ והארץ ים. ויהי ככלותו לדבר, וירכב על הרכב וילך עם כל חילו חיל גדול מאד ועימו פילים רבים ומחנה כבד מאד. ויהי בדרך ויעבור הרכב ממול הפיל, ויצעק הפיל וירגזו הסוסים וישמטו ויהפכו את הרכב ויפול אנטיוכוס מעל הרכב ותשברנה כל עצמותיו כי היה איש כבד ועב. ויוסף

74. מקדונה — במקור (חשמ' ב', ח' ל"ה): לאנטיוכיה. ויספר וכו' — חשמ' ב', ח' ל"ו.

אל ליסיאה — כן שיער המחבר כי ידע שליסיאה מילא את מקום המלך בשעת מסעו לפרס. ועיין לעיל שורה 40.

1. בעת ההיא וכו' — חשמ' ב', ט' א'—ב'.

2-1. כי הבריחוהו אנשי פרס — בשעה שניסה לשלול היכל אחד.

2. אקבתנא — Ecbatana, היא אחמתא, חשמ' ב', ט' ג'.

3. וימלא אנטיוכוס חימה וכו' — חשמ' ב', ט' ד'.

4-5. ויאסוף את כל עמו וכו' — במקור (שם) כתוב רק שהוא ציווה שמרכבתו תמשיך בלי הפסקה.

6. ויקנא יי לעמו וכו' — חשמ' ב', ט' ה'.

8. ולא נכנע מן החולי וכו' — חשמ' ב', ט' ו' בהרחבות.

10. הלא הים וכו' — לפי חשמ' ב', ח' חשב כך בערך אנטיוכוס לפני שהוכה במחלה.

11. ויהי ככלותו לדבר וכו' — הוספת המחבר המכינה את הסיפור הבא.

12. ויהי בדרך וכו' — במקור (חשמ' ב', ט' ז'): contigit illum impetu euntem de curru cadere et gravi corporis collisione membra vexari

ואיבריו נפגעו במכת-גוף קשה). סיבת נפילתו של אנטיוכוס מן המרכבה היתה אפוא מהירות נסיעתה, אולם המחבר שינה את הסיפור במקצת והוסיף את הפרט הציורי של הפיל שהבהיל את הסוסים.

14. ותשברנה כל עצמותיו — על סמך סיפורו של יוסיפון שלפנינו כתב רבינו גרשום באחד

מפיוטיו (הוצ' הברמן, עמ' כ"א, ירושלים תש"ד) שאנטיוכוס 'נפל ונשבר ומת בתחלואים רעים', וע'

שי"ר, ר' נתן, הערה 43, ערך מילין, עמ' 293-4, ע' גם הערה לפרק כ"ח, 22.

כי היה איש כבד ועב — כך סבר המחבר לא רק מתוך שנשברו כל עצמותיו של אנטיוכוס, אלא

15 יי מכה על מכתו ויבאש את כל בשרו, ויתן בשר אנטיוכוס ריח כריח בשר החלל המושלך על פני השדה בימי הקיץ. וישאוהו עבדיו על שכמם מעט וישליכוהו ארצה וינוסו מעליו כי לא יכלו לגשת אליו ולא נשאו את ריח הרע היוצא מבשרי מחרף ומגדף ואויב אלהים.

ויהי כנלאו כל החיל וגם הוא נלאה נשוא ריח הרע היוצא מבשרו, וידע 20 כי יד יי נגעה בו ונשפל ונכנע ויאמר: צדיק יי המשפיל גבוהים אשר השפיל והכניע רשע אשר כמוני היום, תחת אשר עשיתי לעמו ולחסידיהו את כל הרעה אשר עשיתי, על כן מצאוני כל הרעות האלה. וידר נדר ויאמר: אם ירפאני יי מן החולי הזה, אבואה אל ירושלם ואמלאנה כסף וזהב, ובגדי ארגמן אציע בכל רחובותיה ואתן את כל אוצרותי אל מקדש אלהים הגדול ואמול את בשר עורלתי ואלכה בכל הארץ מכריז בקול גדול ואומר: אין כיי אלהי ישראל בכל העולם. ולא שמע יי את תפילתו ולא האזין אליו, כי בכל הדרך אשר הלך אנטיוכוס האכזר בעוד חוליו בו, נקרע בשרו מעל עצמותיו ובסוף נפלו בני מעיו ארצה ושילם נפשו וימת בבשת וכלימה ובארץ נכריה, וימלוך אאופטור בנו תחתיו.

30 ויהודה בן מתתיהו ועדת החסידים באו עמו ירושלם ויהרסו את המזבחות אשר בנו הערלים ויטהרו את הבית מגלולי הגוים ויבנו מזבח חדש ויתנו

מן המלים gravi corporis collisione (ע' הערה לשורה 12) בייחסו בטעות את המלה gravi (כבד) ל- corpus (גוף).

15. ויבאש את כל בשרו — חשמ' ב', ט' ט'. לסיפור זה של יוסיפון מתייחס רש"י לדניאל י"א י"ח. 15-6. כריח בשר החלל וכו' — אחת ההשוואות הפיוטיות החביבות של המחבר.

17. וישליכוהו ארצה וכו' — במקור (חשמ' ב', ט' י') כתוב רק כי 'לא יכול איש לשאתו מפני משאת הצחנה אשר לא תסבל'.

19. וגם הוא נלאה וכו' — חשמ' ב', ט' י"ב.

19-20. וידע כי יד יי נגעה בו וכו' — חשמ' ב', ט' י"א.

20. ויאמר וכו' — חשמ' ב', ט' י"ב-י"ג.

21. תחת אשר עשיתי וכו' — כאן מצרף המחבר את דברי אנטיוכוס שבחשמ' א', ו' י"ב-י"ג.

22. וידר נדר ויאמר וכו' — חשמ' ב', ט' ט"ז.

24. ובגדי ארגמן אציע בכל רחובותיה — כן מוסיף המחבר מהווי תקופתו.

25. ואמול את בשר עורלתי וכו' — חשמ' ב', ט' י"ז.

26. ולא שמע יי וכו' — חשמ' ב', ט' י"ג.

27. כי בכל הדרך וכו' — סבלותיו של אנטיוכוס אלה הם פרי דמיונו של המחבר.

28. ושילם נפשו — מכאן ברור בהחלט כי 'לשלם נפשו' ביוסיפון מובנו 'למות' סתם, ולא דווקא למות על קידוש השם. וע' הערה לפרק י"ד, 27.

29. בבשת וכלימה — חשמ' ב', ט' כ"ח. ובארץ נכריה — חשמ' א', ו' י"ג.

30. ויהודה בן מתתיהו וכו' — חשמ' ב', י' א'. כמו בחשמ' ב' מספר המחבר על חנוכת הבית אחרי הסיפור על מות אנטיוכוס. ויהרסו וכו' — חשמ' ב', י' ב'-ג'.

2-31. ויתנו בשר הזבח וכו' — כמעט באותם המלים מסופר בספר על אש הקודש בשעת בניין בית שני לעיל בפרק ז' 13-14, וע' ההערה הבאה.

בשר הזבח ויערכו עצים, ואש הקודש לא מצאו. ויקראו אל יי ותצא אש
מן האבן אשר על המזבח ויתנו עצים עליה. ותהי האש ההיא עד הגולה
השלישית. ויעשו חנוכת המזבח בעשרים וחמשה בכסליו וישימו את לחם
35 הפנים וידליקו את הנירות ויהללו את יי בקריאת הלל שמונה ימים.

[י.ט. מלחמות יהודה]

1 ויהי אחרי החנוכה וילך יהודה אל ארץ אדום ויצא לקראתו גורגיאס בעם
כבד מאד. ויך יהודה במחנה גורגיאס וינוסו מפניו, וירדוף אותם יהודה
ובחוריו וסילו ביום ההוא מאדום גויות עשרים אלף.
וינוס גורגיאס וילך אל תימותיאוס בארץ ערב כי אותו הפקיד המלך
5 על כל ארץ ערב. ויצא תימותיאוס במאה ועשרים אלף מחיל מקדון ומחיל
ערב, ויבא בארץ גד וגלעד ויהרוג רבים מעם יהודה. וישלחו אגרת אל
יהודה לאמר: עלה והושיענו כי כלתנו חרב תימותיאוס. ועוד בא איגרת
מהגליל לאמר: עלה והושיענו כי כלתנו חרב צור וצידון ואנשי מקדון
היושבים שם.

10 ויהי כשמוע יהודה את הדברים האלה, ויקרא אל יי בצום ובתפילה,

32-3. ותצא אש מן האבן אשר על המזבח — במקור (חשמ' ב', י' ג'): 'והוציאו אש מאבנים
משולהבות והקריבו קרבנות'. ברם טעה המחבר בהבנת מקורו, שכן בטוח היה שאז קרה נס מאחר
שהמצב היה דומה לזה של בניין בית שני (ע' ההערה הקודמת). לכן הוא הבין כאילו דברי מקורו
רומזים לנס שהוא סיפר. על עצמאות גישתו של המחבר מלמדת העובדה, שהוא אינו מזכיר את נס
פך השמן (שבת כ"א ע"ב).

33. ותהי האש וכו' — הוספת המחבר. הגולה השלישית — היא גלות רומי. והמחבר טעה, וצריך
להיות 'הגולה השנייה' כמו בפרק ז' 38; והשוה פרק כ"ט 11 וכן פרק ל"ו 96. לפי מדרש עשר-
גלויות גלות רומי היא הגלות התשיעית.

34. ויעשו חנוכת המזבח וכו' — חשמ' ב', י' ה'. וישימו את הלחם וכו' — חשמ' ב', י' ב'.

35. ויהללו את יי וכו' — חשמ' א', ד' נ"ה—נ"ו, חשמ' ב', י' ו'.

בקריאת הלל — כן נוהגים לעשות בחנוכה עד היום.

1. אל ארץ אדום — חשמ' ב', י' ט"ו. 2. גורגיאס — חשמ' ב', י' י"ד.

3. עשרים אלף — חשמ' ב', י' י"ז, כ"ג.

4. וילך אל תימותיאוס — כך מקשר המחבר את הסיפור הקודם עם הסיפור הבא.

כי אותו הפקיד וכו' — האמת אינה אלא זו, שבצבא תימותיאוס היו שכירים ערביים: ע' חשמ'
א', ה' ל"ט, חשמ' ב', י"ב י'.

5. ויצא תימותיאוס — חשמ' א', ה' י"א. במאה ועשרים אלף — חשמ' ב', י"ב כ'. וע' הע' לשו' 17.

6-5. ומחיל ערב — ע' הערה לשורה 4.

6. גד וגלעד — בחשמ' א', ה' ט' מדובר על גלעד בלבד. 'כל ערי גלעד' היו לנחלת שבט גד
(יהושע י"ג כ"ה). ויהרוג רבים מעם יהודה — חשמ' א', ה' י"ב.

וישלחו אגרת וכו' — חשמ' א', ה' י'—י"א.

7-8. ועוד בא איגרת מהגליל לאמר — חשמ' א', ה' י"ד.

8. כלתנו חרב צור וצידון — חשמ' א', ה' ט"ו.

10. ויהי כשמוע וכו' — חשמ' א', ה' ט"ו.

ויקרא אל יי בצום ובתפילה — אינו במקור. במקום המלים האלו כתוב בנוסח ג': 'ויאמר

ויבחר מכל גיבורי החסידים וימהר וילך ויעבור את הירדן. ו ושמעון גם הוא לקח שלשת אלפים מגיבורי יהודה וירץ גלילה ויתגר מלחמה גדולה וישלך ארצה שמונת אלפים ויושע את אחיו בגליל ויקח את שלל שמונת אלפים אשר הרג וישב ירושלימה. ו ויהודה משוח מלחמה עבר את הירדן ויבא גלעדה על תימותיאוס, וימצאהו נלחם על העיר אשר 15 בהר הגלעד ויתגר בו מלחמה. ותהי שם מלחמה גדולה מאד ויעמדו אלה נכח אלה, כי היו עם תימותיאוס עם רב ועצום ועם יהודה מתי מעט. ויקרא יהודה אל יי מתוך עומק המלחמה, וישא עיניו וירא והנה חמשה בחורים רוכבי סוסים וכל לבושיהם זהב, והשנים מהם עומדים למול 20 יהודה מזה אחד ומזה אחד וממגנים אותו במגניהם, והשלשה נלחמים מול מחנה תימותיאוס. ויהי כראותם יהודה וידע כי מן השמים שולחו לעזרת החסידים, ויחזק את בחוריו וילחץ את צבא תימותיאוס ויהדוף שאולה מצבאו עשרים אלף וחמש מאות איש. ו וינס משם תימותיאוס דרך הירדן, ויהודה אחריהם הלך והכות, ומשם ברח דרך חוף הים ויבוא

לשמעון אחיו: לך אתה הגלגלה ואני אלך הגלעדה. דבר דומה — אולי במקרה? — בחש' א', ה' י"ז.

11. ויעבור את הירדן — חש' א', ה' כ"ד. ושמעון וכו' — חש' א', ה' כ'.
12. וירץ גלילה וכו' — חש' א', ה' כ"א.
13. שמונת אלפים — במקור (חש' א', ה' כ"ב) 'כמעט שלשת אלפים איש', ואולי לקוח המספר שביוסיפון מחש' א', ה' ל"ד. ויקח את שלל וכו' — חש' א', ה' כ"ב—כ"ג.
14. משוח מלחמה — ע' הערה לפרק ט"ז, 62.
- 14-5. עבר את הירדן — חש' א', ה' כ"ד.
- 15-6. העיר אשר בהר הגלעד — המצודה שבחש' א', ה' כ"ט היא Dathema, שכבר נזכרה בחש' א', ה' ט', אולם המחבר לא זכר את הפסוק הראשון של מקורו.
17. עם רב ועצום וכו' — לפי חש' ב', י"ב כ' היו עם תימותיאוס מאה ועשרים אלף רגלים (ע' הערה לשורה 5) ואלפיים וחמש מאות פרשים, ואילו ליהודה ששה אלפים חיילים. בסיפור על מלחמת תימותיאוס מאחד המחבר את המסופר בחש' א', ה' ושתי מלחמות תימותיאוס שבחש' ב', י' ובחש' ב', י"ב.
18. ויקרא יהודה וכו' — חש' ב', י' כ"ה; חש' א', ה' ל"ג.
- 18-9. חמשה בחורים וכו' — חש' ב', י' כ"ט.
19. והשנים מהם וכו' — חש' ב', י' ל'. לפי המקור היווני סובבו את יהודה כל חמשת הרוכבים, והם גם אשר גלחמו מול מחנה תימותיאוס. אולם הנוסח שביסוד הלאטיני הוסיף ששניים מן הרוכבים סובבו את יהודה, ויוסיפון פיתח את הסיפור הלאטיני וחילק את התפקידים בין שני רוכבים שהיו עם יהודה לבין שלושת הנלחמים מול מחנה תימותיאוס. ע' גם חילופי הנוסחאות שבחש' ב'.
21. ויהי כראותם וכו' — דברי המחבר.
23. עשרים אלף וחמש מאות איש — חש' ב', י' ל"א.
- וינס משם תימותיאוס וכו' — במקור (חש' ב', י' ל"ב) כתוב רק שלאחר הקרב נמלט תימו-תיאוס למקום מבוצר ושמו Gazara. המחבר הניח לפי חש' א', ה' שהקרב היה בגלעד וזיהה את Gazara עם עזה (Gaza). סבור היה אפוא, שתימותיאוס ברח דרך הירדן ואחר כך דרך חוף הים, עד שהגיע לעזה.
- 24-5. ויבוא עזתה — ע' ההערה הקודמת.

25 עזתה. ויחזק תימותיאוס מעמד במקום ההוא ויערוך מלחמה, כי נאספו אליו כל חיל פלשת. ויקרב יהודה במקום ההוא ויקפוץ עליו כקפיצת הארי על עדרי הצאן. ויהפוך תימותיאוס את עורפו לברוח ונפוצו מעליו כל חילו, וירדפו אותם צבא החשמונאים ויכתום עד כלה.

ויבוא תימותיאוס עזתה ויסגור העיר בעדו וילחם מעל לחומה. ויהודה וכל בחורי החשמונאים נגשו אל העיר להלחם, וילחמו עליה ימים חמשה. ויהי ביום החמישי ויעלו אנשי תימותיאוס על המגדל הגדול, ויקללו ויחרפו את משוח מלחמה וידברו חירופים אשר אין לנו לספר. ו אז קינאו עשרים בחורים מחשמונאים על חרפות המחרפים, ויקחו את מגניהם משמאלם ואת חרבותם מימינם, וירוצו למול החומה. אז הרימו הסולם על החומה, ויעל אחד ואחריו אחר, וידלגו העיר על החומה, ויכו המה אשר על החומה וירחיבו מקום לחביריהם ויעלו כולם. ויבואו העשרים האלה העירה וירדו ברחוב העיר ויריעו וישליכו ארצה פגרים רבים. ויבואו השערה וילחמו השער מבית ומחוץ, וכל צבא החשמונאים נגשו אל השער. ויציתו אש ויפול השער ותלכד עזה. ויתפשו חיים את המחרפים את משוח מלחמה וישרפו אותם באש. ויכו את עזה לפי חרב ויהרגו את כל זכורה ושני ימים לא חדלו להרוג ויברח תימותיאוס ויתחבא באחת הבורות ולא נמצא. וימצאו את אחיו כיריאן ואפולופניס

25. ויחזק תימותיאוס מעמד וכו' — יוסיפון שיער שתימותיאוס נסגר בעיר עזה רק לאחר מפלה נוספת.

25-6. כי נאספו אליו כל חיל פלשת — בחשמ' ב', י' כ"ד כתוב, כי תימותיאוס 'אסף' חיל זרים הרבה' (convocato exercitu peregrinae multitudinis). המחבר ידע שמלה לאטינית אחרת בשביל זרים, היא alienigenae (נכרים), יכולה לשמש תרגום של 'פלשת' העברי (ע' הערה לפרק י"ז, 43), אולם לא שם לב לכך שכאן לא מדובר ב-alienigenae אלא ב-peregrina multitudo. אף לא היה יכול המחבר לדעת שאין לשחזר לעברית את ספר חשמונאים ב, שכן מעולם לא נכתב עברית במ-קורו, אלא יוונית. יוסיפון הגיע להשערות המוטעית גם בגלל כך שעזה היתה פעם פלשתית.

26-7. כקפיצת הארי על עדרי הצאן — אחת ההשוואות החביבות על המחבר.

27. ויהפוך תימותיאוס את עורפו וכו' — ע' הערה לשורה 23.

29. ויבוא תימותיאוס עזתה וכו' — חשמ' ב', י' ל"ב. המחבר מזהה את Gazara של המקור עם עזה. ויהודה וכו' — חשמ' ב', י' ל"ג.

31. ויהי ביום החמישי וכו' — חשמ' ב', י' ל"ה. על המגדל הגדול — פרט ציורי של המחבר.

32. חירופים אשר אין לנו לספר — חשמ' ב', י' ל"ד sermone nefandos.

32-3. אז קינאו וכו' — חשמ' ב', י' ל"ה.

33-4. ויקחו את מגניהם משמאלם ואת חרבותם מימינם — פרט ציורי של המחבר.

34. אז הרימו וכו' — חשמ' ב', י' ל"ו בהוספת פרטים ציוריים רבים.

40. את משוח מלחמה — הוא יהודה וע' הערה לפרק ט"ז, 62.

41. ושני ימים לא חדלו להרוג — חשמ' ב', י' ל"ז. ויברח תימותיאוס וכו' — חשמ' ב', י' ל"ז.

42. ולא נמצא — במקור (שם) כתוב בפירוש שהם הרגו אותו (peremerunt). המחבר שינה את הסיפור כי במקור בחשמ' ב' שוב מסופר בפרק י"ב על מלחמה עם תימותיאוס, וע' פרק כ"ב, 25.

ויביאום אל יהודה. ויצו יהודה ויתיוזו את ראשם ויקחו את שלל העיר ויבואו ירושלם בשיר ובהלל ובהודות, ומהללים ליי על ידי דוד מלך ישראל: הודו ליי כי טוב כי לעולם חסדו. 45

[כ. המלחמה עם ליסיאה]

1 ויהי כשמוע אנטיוכוס הוא אאופטור בן אנטיוכוס הנקרא שמו אפיפנוס, הוא אשר עשה את הרעה בירושלם אשר הרג החסידים והוא אשר מת בנגעים גדולים כאשר כתבנו למעלה, וישלח אנטיוכוס אאופטור את ליסיאה בן דודו בחיל שמונים אלף פרשים ושמונים פילים ועם רב 5 ועצום ויבאו ביהודה ובירושלם וילחם על ביתתר ויבן עליה דיק סביב ויחל להכות את העיר באיל הברזל ובאבני סוללה. ויהודה וכל צבא החשמונים יושבים ביערים ובהרים מפני חיל יוון. ויאמר יהודה אל בחוריו: הבה נקדמה את פני יי אלהינו בצום ובתחנונים ונלכה על צבא יוון הנלחמים בביתתר. ויהי לאחר הצום ויתקע בשופר ויתן אות 10 המלחמה וילך הוא וכל בחוריו עימו לעזרת אחיהם אשר בביתתר. ויהי בבואם ירושלם ויבואו אל המקדש ויעלו עולות ויזבחו שלמים ויקראו אל יי. ויצאו מירושלם ללכת ביתתרה אל מחנה מקדון, ויאמר יהודה אל בחוריו: חזקו ונתחזקה בעד עם יי ובעד אחינו ונמותה יחד בגבורה ולא נראה ברעה אשר ימצא את עמינו. ויהי כדברו כדברים האלה וישא

כיריאן — Chaerean, כך בכ"י הירושלמי, מנוקד ניקוד מקורי של המחבר: כִּירְאָן. ואפולופניס — Apollonophanes.

43. ויביאום אל יהודה — פרט ציורי של המחבר. ויתיוזו את ראשם — במקור (שם): הרגו אותם. 43-44. ויקחו את שלל העיר ויבואו ירושלם — הוספת המחבר. 44. בשיר ובהלל וכו' — חשמ' ב', י' ל"ח. ומהללים וכו' — לשון דומה לפרק כ"ד 68. 45. כי טוב — הובא בחשמ' א', ד' כ"ד.

1. ויהי כשמוע וכו' — חשמ' ב', י"א א'. 4. בן דודו — בחשמ' ב', י"א א' ובחשמ' א', ג' ל"ב כתוב רק שליסיאה היה קרוב למלך וממשפחתו, וע' פרק י"ז, 35-36. שמונים אלף פרשים — חשמ' ב', י"א ב': אסף שמונים אלף ואת כל הפרשים. ושמונים פילים — חשמ' ב', י"א ד'. 5. ויבאו ביהודה — חשמ' ב', י"א ה'. ביתתר — במקור (שם) Bethsura (בית צור). ויבן עליה דיק וכו' — פרטים ציוריים של המחבר. 7. יושבים ביערים וכו' — את הפרטים האלה לא מצאתי במקורות. ויאמר יהודה וכו' — בחשמ' ב' י"א ו' כתוב שהם ביקשו את האל בבכי ודמעות. 10. וילך הוא וכל בחוריו עימו וכו' — חשמ' ב', י"א ז'. 11. ויהי בבואם ירושלם וכו' — את הפרטים האלה לא מצאתי במקורות. 12. ויצאו מירושלם — חשמ' ב', י"א ח'. 12-3. ויאמר יהודה אל בחוריו וכו' — הרחבה של חשמ' ב', י"א ז'.

15 עֵינָיו וִירָא בֵּין הַשָּׁמַיִם וּבֵין הָאָרֶץ אִישׁ בִּלְבוּשׁ זֶהָב וְהוּא רוֹכֵב סוֹס וּדְמוּת
הַסּוֹס כְּמֵרָאָה לֵהָב וּבִיד הָאִישׁ רוֹמַח וְאַחֲרָיו לִנְגַד צָבָא הַחֲשֻׁמוֹנִים וּפְנֵיו
לְמוֹל מַחְנֶה יוֹון וִידוֹ נְטוּיָה לַהֲכוֹת בַּמַּחְנֶה יוֹון. וַיֹּאמֶר יְהוּדָה: בְּרוּךְ יִי
אֲשֶׁר שָׁלַח מֵלָאכּוֹ לְהוֹשִׁיעַ אֶת עַמּוֹ וּלְהַכּוֹת בַּמַּחְנֶה אוֹיְבֵיהֶם. וַיִּרְוּצוּ מִשָּׁם
וַיָּבֹאוּ בֵּית־תָּרָה וַיִּדְלְגוּ בְּתוֹךְ מַחְנֶה מִקְדוֹן וַיִּבְהִילוּ אֶת הַמַּחְנֶה וַיִּשְׁלִיכוּ
20 אֶרְצָה מִפְּגָרֵי מִקְדוֹן אֶחָד עֶשֶׂר אֶלְפֵי רִגְלֵי וְאֶלְפֵי וְשֵׁשׁ מֵאוֹת רוֹכְבֵי סוֹסִים.
וַיֵּנֶס לִיִּסְיָאָה וְכָל מַחְנֵהוּ בַּבּוֹשָׁת וּבַכְּלִימָה. וַיֵּדַע לִיִּסְיָאָה כִּי אֱלֹהִים נִלְחָם
בְּאוֹיְבֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּכְרוֹת בְּרִית עִם יְהוּדָה. וַאֲלֵה דְבָרֵי הָאִיגְרָת אֲשֶׁר שָׁלַח
לִיִּסְיָאָה אֶל עַם יְהוּדָה: לִיִּסְיָאָה שֶׁר צָבָא וּמִשְׁנָה לְמֶלֶךְ אַנְטִיּוֹכוֹס לְמִשְׁוֹחַ
מִלְחָמָה יְהוּדָה וְכָל עַמּוֹ שְׁלוֹם. יָדוּעַ יִהְיֶה לָכֶם כִּי אִיגְרוֹתֵיכֶם קִיבַלְתִּי מִיַּד
25 יוֹחָנָן וְאַבְשָׁלוֹם מֵלָאכִים אֲשֶׁר שָׁלַחְתֶּם וְכָל אֲשֶׁר דִּבְרוּ אֵלַי עֲשִׂיתִי וְהָאִיגְרָת
בְּאַהֲבָה קִרִּיתִי וְכָל הַכְּתוּב בָּהּ מֵלָאֲתִי וּלְמֶלֶךְ כְּתַבְתִּי בְּגִלְלָכֶם כֹּל אֲשֶׁר
שָׁלַחְתֶּם אֵלַי וְדַבְרִים הַשִּׁיבוֹתִי לְיוֹחָנָן וְלֵאבְשָׁלוֹם, וְגַם לְמֵלָאכִי אֲשֶׁר
שָׁלַחְתִּי אֵלֵיכֶם שְׁמַתִּי דְּבָרִים בְּפִיהֶם לְדַבֵּר לָכֶם דְּבָרֵי שְׁלוֹם.
וְאֵלֶּה דְּבָרֵי הָאִיגְרָת אֲשֶׁר שָׁלַח הַמֶּלֶךְ אֶל לִיִּסְיָאָה בֶּן דּוּדוֹ: אַנְטִיּוֹכוֹס מֶלֶךְ
30 אֶל לִיִּסְיָאָה אַחִי שְׁלוֹם. יָדוּעַ יִהְיֶה לָךְ כִּי הָאִיגְרָת אֲשֶׁר שָׁלַחְתִּי אֵלַי עַל
הַיְּהוּדִים קִיבַלְנוּ וְקִרְיָנוּ בְּאַהֲבָה. אֲבִי הֵלֶךְ בְּדֶרֶךְ כָּל הָאָרֶץ וַחֲדָל לִהְיוֹת
עִם אַנְשֵׁים וַיּוֹקַח עִם הַמֵּלָאכִים, וְאֲנִי אֲבַקֵּשׁ אֶת שְׁלוֹם כָּל מַלְכוּתִי
וְלִהְשִׁבִּית מִלְחָמוֹת וּלְקִיִּים הַשְׁלוֹם. וְשָׁמַעְתִּי כִּי הַיְּהוּדִים לֹא אָבוּ שְׁמוּעַ

15. וִירָא בֵּין הַשָּׁמַיִם וּבֵין הָאָרֶץ וכו' — חֲשַׁמ' ב', י"א ח', בהוספת פרטים ציוריים. לפי המקור היה הפרש לבוש בגד לבן וכליו כלי זהב.
17. וַיֹּאמֶר יְהוּדָה וכו' — לפי חֲשַׁמ' ב', י"א ו' באה ההופעה כתשובה לתפילת יהודה ואנשיו, אשר התפללו כי האל ישלח את מלאכו הטוב להושיע את ישראל.
18. וַיִּרְוּצוּ וכו' — חֲשַׁמ' ב', י"א י'—י"א.
21. וַיֵּנֶס לִיִּסְיָאָה וכו' — חֲשַׁמ' ב', י"א כ"ב. וַיֵּדַע לִיִּסְיָאָה וכו' — חֲשַׁמ' ב', י"א י"ג.
22. וְאֵלֶּה דְּבָרֵי הָאִיגְרָת וכו' — חֲשַׁמ' ב', י"א ט"ז.
23. לִיִּסְיָאָה שֶׁר צָבָא וכו' — במקור (חֲשַׁמ' ב', י"א ט"ו): לִיִּסְיָאָה לַעַם הַיְּהוּדִים שְׁלוֹם.
- 23-4. לְמִשְׁוֹחַ מִלְחָמָה — ע' הערה לפרק ט"ז, 62.
24. יָדוּעַ יִהְיֶה לָכֶם וכו' — חֲשַׁמ' ב', י"א י"ז.
25. וְכָל אֲשֶׁר דִּבְרוּ אֵלַי וכו' — במקור (חֲשַׁמ' ב', י"א י"ז) כתוב רק שהשליחים ביקשו אישור על קבלת האיגרת.
26. וּלְמֶלֶךְ כְּתַבְתִּי וכו' — חֲשַׁמ' ב', י"א י"ח.
27. וְדַבְרִים הַשִּׁיבוֹתִי וכו' — חֲשַׁמ' ב', י"א כ': ולדבר אתכם על כל הפרטים ציויתי לאלה (למל-אכיהם) ולמלאכי אשר שלחת.
29. וְאֵלֶּה דְּבָרֵי הָאִיגְרָת — חֲשַׁמ' ב', י"א כ"ב. בן דודו — ע' הערה לשורה 4.
30. יָדוּעַ יִהְיֶה לָךְ וכו' — הוספת המחבר.
31. אֲבִי הֵלֶךְ וכו' — חֲשַׁמ' ב', י"א כ"ג.
32. וַיּוֹקַח עִם הַמֵּלָאכִים — במקור (שם): הוֹעֵבֵר לְבֵין הָאֱלִים.
33. וְשָׁמַעְתִּי וכו' — חֲשַׁמ' ב', י"א כ"ד.

לאבי להפר את תורתם, על כן גברו בחרב והרגו משמני אבי ונכבדיו. 35 ועתה תן להם ימינך וכרות להם ברית וידעו כי מדעתי ומטוב לבבי אמשילם לחיות ולשמור תורתם כרצונם.

ואלה דברי האיגרת אשר שלח המלך אל יהודה: מלך אנטיוכוס אאופטור אל יהודה משוח מלחמה ואל יתר העם שלום. ידוע יהיה לכם כי גזרתי גזירה בכל מדינה ומדינה ובכל עם ועם ממשלת ידי על היהודים לבלתי 40 לחוץ אותם ולעזבם לשמור משמרת תורתכם וכל אשר תחילה בשגגה עשה אבי מחלו לנו. ואם אנחנו שגגנו, הנה שלחנו אליכם מנילאוס לדבר לכם דברי שלום.

[כא. ברית היהודים עם הרומיים]

1 ויהי בימים ההם החל יי לגדל מלכות רביעית על מלכות שלישית היא מלכות רומנים אשר נתעוררו על מלכות יוון ויגדל את שם רומנים על כל מלכיות, היא חיה רביעית אשר חזה דניאל איש חמודות אשר אכלה ומדקה ושארה ברגלה רפסה, כן גוי הזה רומנים אכלו והדיקו כל 5 מלכיות.

והם אשר נלחמו עם אנטיוכוס מלך יוון אשר היו לו מאה ועשרים פילים ועם רב ועצום וסוס ורכב רב מאד, וישברוהו רומנים במלחמה ויכניעוהו ויתן להם את המס.

והמה אשר הכניעו את גאון אניבל מלך אפריקא אשר בעיר אשר 10 שמה קרתאגיני, כי בא אניבל בעם רב ועצום כחול אשר על שפת הים

34. להפר את תורתם — במקור (שם): לעבור לפולחן היוונים. הדברים שלהלן הם הוספת המחבר.

35. ועתה תן להם ימינך וכו' — חשמ' ב', י"א כ"ו.

36. לחיות ולשמור תורתם כרצונם — במקור (חשמ' ב', י"א כ"ה): שיחיו לפי מנהג אבותם.

37. ואלה דברי האיגרת וכו' — חשמ' ב', י"א כ"ו.

38. משוח מלחמה — ע' הערה לפרק ט"ז, 62. ידוע יהיה לכם וכו' — חשמ' ב', י"א ל"א בהרחבה.

41. הנה שלחנו וכו' — חשמ' ב', י"א ל"ב. מנילאוס — Menelaus.

1. ויהי בימים ההם — לאחר איגרת אנטיוכוס אאופטור אל היהודים, מביא חשמ' ב', י"א את איגרת הרומאים אל עם יהודה. על הברית בין היהודים לרומאים מסופר בחשמ' א', ח' ולכן עובר כאן המחבר לסיפור ההוא. מלכות רביעית — החל מימי חז"ל זוהי 'מלכות רומנים'.

3. דניאל איש חמודות וכו' — דניאל ז' ז'.

6. והם אשר נלחמו וכו' — חשמ' א', ח' ו'—ז'.

9. והמה אשר הכניעו את גאון אניבל וכו' — המחבר מדלג על שאר נצחונות הרומאים הנזכרים בחשמ' א' ח', ובמקומם הוא מכניס כאן סיפור על מלחמת הרומאים בחניבעל (Hannibal), במבטא האיטלקי של המחבר ('אניבל') שלקח אותו ממקור לא-נודע של ימי הביניים, שהיה כנראה תלוי בדברי ליוויס. נצחון הרומאים על קארטאגו נזכר ביוסיפוס, קדמ' י"ב 414, בהקשר לאותה ברית עם רומא.

10. קרתאגיני — היא קארטאגו.

לרוב ועמו כל חיל ברברי וכל חיל כוש ופוט ולוב וגוים רבים, ויעבור את הים הקצר אשר בין אפריקא ובין ספרד ויבא בספרד ויכנע את גאון גוי גותוס. ו יסע משם וילך בכל ארץ גירמניא היא ארץ מערב ויכנע את גאון פרנקוס וסכסוס וכל דרי גירמניא ויכנע את בריתוס היושבים בים 15 אוקינוס. ו יסע משם ויבוא אל ארץ איטליא וילחם ברומנים. ויצאו רומנים לקראתו, ותתגר מלחמה גדולה וסולו ביום ההוא מרומנים עד לאין חקר. ו וילחמו רומנים עוד עם אניבל בעשר שנים מלחמות שמונה עשרה ולא היתה להם תקומה לפני אניבל. ו ובאחרונה הוציאו את כל צבא הגיבורים וישלחו בראשיהם את שני עריצים שם האחד אמיליאוס 20 ושם השיני ברוס, ויצאו וילחמו באניבל וימצאוהו נלחם על עיר קנוסי

11. חיל ברברי — הם הברברים, עם שבצפון אפריקה, שהשתתפו בימי המחבר בפשיטות הערבים בדרום איטליה. הברברים נזכרים ביוסיפון גם בצבא מלך ערב הנלחם ביהודים בימי הורדוס, וע' פרק מ"ו, 66 והערה שם.

11-2. ויעבור את הים הקצר — הוא ג'יבראלטאר (וע' חילופי הנוסחאות).

13. גותוס — הגותים מלכו בספרד בימי הביניים עד הכיבוש הערבי, ולא היו כמובן בספרד בימי חניבעל. אנאכרוניזם זה וכן האנאכרוניזמים שלאחר מכן יש לזקוף או על חשבון מקורו של יוסיפון או על חשבון יוסיפון עצמו, שביקש לתאר מצב גיאוגרפי קדום מזה של ימיו, אך לא עלה בידו לרדת עד לתקופת חניבעל גופא.

ויסע משם וכו' — חניבעל יצא מספרד, עבר את צרפת הדרומית ונכנס לאיטליה לאחר שעבר את האלפים. הסיפור שמביא יוסיפון, כאילו כבש חניבעל את גרמניה ואת אנגליה לפני שפלש לאיטליה, אינו היסטורי, ואין לדעת אם סיפור זה הוא פרי דמיונו של המחבר או, מה שנראה יותר, פרי מקורו או מקורותיו.

גירמניא היא ארץ מערב — כלפי איטליה, היא ארץ מולדתו של המחבר.

14. פרנקוס וסכסוס — הם הפראנקים והסאכסונים. על גרמניה משלו בימי המחבר — ולא בימי חניבעל — קדם מלכים פראנקיים, ואחר כך, למן שנת 918, מלכים סאכסוניים.

בריתוס — הם הבריטים היושבים באנגליה.

16. ותתגר מלחמה גדולה — הוא נצחון חניבעל על-יד האגם הטראסימני (בשנת 217 לפני הספירה).

16-7. עד לאין חקר — אז נפלו 15000 רומאים.

17. בעשר שנים — המספר איננו נכון; מפלישת חניבעל לאיטליה עד הקרב על-יד Cannae, המתואר להלן, עברו כשנתיים, וחניבעל שהה באיטליה מ-218 ועד 204 לפני הספירה.

17-8. מלחמות שמונה עשרה — איני יודע על סמך מה הגיע מקורו של יוסיפון למספר זה.

18. ובאחרונה — בשנת 216 לפני הספירה.

18-9. כל צבא הגיבורים — 86000 איש.

19. שני עריצים — שני הקונסולים. Aemilius — אמיליאוס.

20. ברוס — הוא Varro. המחבר סבור היה, שהצורה שמצא במקורו אינה נכונה (השמות הלאטיניים המסתיימים ב-us מסתיימים באיטלקית ב-o) ולכן 'תיקן' את השם לצורה שנראתה לו לאטינית יותר. וימצאוהו נלחם על עיר קנוסי — חניבעל תפש את Cannae כבר לפני בואם של הרומאים.

20-1. קנוסי היא העיר הגדולה — המחבר מזהה את Cannae עם העיר הקרובה Canusium שאף לה היה תפקיד כלשהו בתולדות מלחמת חניבעל (ע' הערה לשורה 27—28). הזיהוי נגרם בגלל הצליל הדומה של שני השמות, והמחבר אולי לא נזהר בקריאת מקורו, או שאנשי המקום זיהו בימיו את Cannae עם Canusium. העיר Canusium (היום Canosa) נמצאת במולדתו המצומצמת של המחבר, בפרובינציה בארי, ונהרסה במאה ה-9 פעמיים על-ידי הפולשים המוסלמיים. המחבר קורא לעיר

היא העיר הגדולה, ויערכו מלחמה על נהר אאופידוס. ויהי שם מלחמה גדולה ועצומה מאד וסולו ביום ההוא מגיבורי רומנים פגרים תשעים אלף. ו אז אמיליאוס איש גיבור אשר לרומנים סגר יומו בקרב ההוא, ויברח ברוס וימלט ויבא אל בנוסיאה העיר היושבת בין ההרים ובין ארץ מישור. וגם מאנשי אניבל הוצעו במלחמה ההיא ארבעים אלף גוויות. ו וירדוף אניבל אחרי חיל רומנים עד שער רומא ויצר על העיר שמונה שנים ויבנה בתים לפני השער וילחם על העיר. ו ויאמרו יועצי העיר איש אל רעהו: הבה נפתח השער ונעבור לאניבל ויכרות לנו ברית ונחיה ולא נמות. ויאמרו לעשות כן.

ויקם נער אחד מתוך העיר ושמו שיפיאו ויאמר לשלש מאות ועשרים יועצי העיר: חלילה לנו מעשות כן ולעבור אל אניבל. ויאמרו אליו: ומה לעשות, כי אין לנו תקומה לפני אניבל היום שמונה עשרה שנה. ו ויאמר שיפיאו: הבה וניוועצה ותנו לי כחמשה לגיוני גיבורים ואלכה אל

בשמה היווני של זמנו 'קנוסי', ואף מעיר עליה ש'היא העיר הגדולה'; המחבר הכיר אפוא, כנראה, את העיר מקרוב. ע' גם הערה לשורה 24.

21. אאופידוס — Aufidus, הנהר שעליו שוכנת הן Cannae והן Canusium.

22-3. פגרים תשעים אלף — המספר מתאים בערך למה שמספר ליוויס (XXII 49, 15).

23. אז אמיליאוס וכו' — ע' Livius XXII 49, 12.

24. ויברח ברוס וכו' — על בריחתו של Varro ל-Venusium ע' Livius XXII 49, 14.

בנוסיאה העיר וכו' — Venusium (היום Venosa), לשם נמלט Varro אחר הקרב עם חניבעל, היתה בימי המחבר עיר ואם בישראל, ונשתמרו בה מצבות יהודיות לא מעטות (על מצבות אלה ע' ד. מ. קאסוטו, הכתובות העבריות של המאה הט' בוינוסה, הקדם ב', עמ' 99—120). כמו ל'קנוסי' (ע' הערה לשורה 20—21) כן קורא המחבר לעיר זו בשמה היווני 'בנוסיאה' (שתי ערים אלה היו במאה העשירית תחת שלטון מלכות ביזאנטיון) ואף מעיר עליה, שהיא 'העיר היושבת בין ההרים ובין ארץ מישור'; המחבר הכיר כנראה מקרוב את העיר בנוסיאה הנמצאת במולדתו המצומצמת.

25-6. ארבעים אלף גוויות — המספר הוא מכל מקום מוגזם; לפי Livius XXII 52, 6 נפלו אז מאנשי חניבעל כ-8000 איש.

26. עד שער רומא — חניבעל הגיע בשנת 211 לפני-הספירה למרחק של מיל אחד מרומא. דברי יוסיפון מלמדים, שאולי ידע את המימרה הרומית המפורסמת Hannibal ante portas (חניבעל לפני השער). ויצר על העיר שמונה שנים וכו' — חניבעל שהה לפני רומא אך זמן קצר.

27. ויאמרו יועצי העיר וכו' — הרומאים לא רצו להיכנע לחניבעל, אולם אפשר שבדברי יוסיפון נשתמר הד של הידיעה, שנמצאת בספרו של Livius XXII 53, על קבוצת אצילים רומאים צעירים מבין אלה שנמלטו לאחר מפלת Cannae לעיר Canusium (היא קנוסי של יוסיפון, ע' ההערה לשורה 20) ורצו מתוך ייאוש להימלט לעבר הים. וע' ההערה להלן. — יועצי העיר הם הסינאט.

30. שיפיאו — הוא Scipio במבטא האיטלקי. כשהוא מנע על-ידי התלהבותו ובחרבו השלופה את קבוצת הנערים האצילים המתיאשים אחרי מפלת Cannae מלעזוב את איטליה (ע' ההערה הקודמת), היה נער בן 19 שנה, ועל כן כנראה הוא צויין כאן כ'נער'. בשעה ששבר את התנגדותו של הסינאט והשיג הסכמה לתכניתו בדבר מסע צבאי לאפריקה, היה Scipio בן 31 שנה.

32. היום שמונה עשרה שנה — כך יוצא אם מצרפים את עשר השנים של המלחמה עם אניבל (ע' שורה 17) ושמונה שנים של מצור על רומא (ע' שורה 27).

33. כחמשה לגיוני גיבורים — נוסף על שני לגיונות מסיקיליה הרשה הסינאט לסקיפיו לאסוף מתנדבים באיטליה. ברם, כיוון שהמחבר כותב 'כחמשה' ולא 'חמשה', ברי שהוא לא ראה בלגיון

ארצו אל ארץ אפריקא ואלחמה ואשחיתה את ארצו, אולי ילך מעליכם
35 ויבא אלי להציל את ארצו מידי, אז ינוח לכם.

ויעשו כן, ויקח לו שלשים אלף מגיבורי רומנים, וישא רגליו וילך אל
ארץ אניבל היא אפריקא וילחם ויהרוג את אסתרובל אחיו והתיו את
ראשו ויביאהו אל רומא. ויעל על החומה ויקרא אל אניבל ויאמר לו:
מדוע חמדת את ארצנו ולא באתה להציל את ארצך מידי אשר השחתי?
40 הנה לך ראש אחיך. וישלך אליו את ראש אחיו. ויכר אניבל את ראש
אחיו ויקשה את רוחו ויאמץ את לבבו ויחזק מעמד וישבע ויאמר: לא
אחדל מעל העיר עד לוכדי אותה. ויצר עליה עוד ימים רבים.

ויוסף עוד שיפאיו וילך אל ארץ אפריקא וישחת את כל ארץ אפריקא
וילך אל קרתאגיני ויצר עליה. וישלחו אנשי קרתאגיני אל אניבל
45 איגרת אל רומא לאמר: מדוע חמדת ארץ נוכריה וארצך נלקחה מידך?
אם לא תמהר ותבא ותושיענו מיד שיפאיו, עתה נפתחה השער וניתן בידו
את עיר קרתאגיני ואת כל ביתך.

ויהי כקראות אניבל האיגרת הזאת, ויבך ויחדל לצור על העיר, ויבא אל

יחידה צבאית עצמאית, אלא שיער את מספר הלגיונות שנשלחו עם שיפאיו לאפריקא על סמך מספר
החיילים של צבא שיפאיו והוא, לפי השורה 36, 'שלשים אלף מגיבורי רומנים'. מכאן שהניח, שמספר
חיילי הלגיון הוא 6000 איש, מספר המתאים לתקופת הריפובליקה הרומית החל מ-Marius.

43-34. ואלכה אל ארצו וכו' — תפקידו של המסע לאפריקא, שהוצע ע"י Scipio בשנת 205 לפני
הספירה ובוצע על-ידו בשנת 204, לא היה להציל את רומא אלא לשים קץ למלחמה.

36. שלשים אלף מגיבורי רומנים — זה היה באמת מספרם וע' גם הערה לשורה 33.

37. ויהרוג את אסתרובל אחיו — Hasdrubal, אחי חניבעל, לא נהרג באפריקא, אלא בקרב על-יד
Metaurus שבאומבריה (איטליה) בשנת 207 לפני הספירה, כלומר לפני מסעו של Scipio לאפריקא.
הוא לא נוצח על-ידי Scipio אלא על-ידי צבאות שני הקונסולים ליוויוס וקלאודיוס גירו.

37-8. והתיו את ראשו ויביאהו אל רומא וכו' — חניבעל לא היה אז על-יד רומא אלא באפוליה,
ושם ציווה קלאודיאוס גירו להשליך את ראשו של חסדרובעל אל תוך מחנהו של חניבעל אחיו. ע'
Livius XXVII, 51, 11.

39. מדוע חמדת וכו' — שאלה זו מתאימה למצב ההיסטורי שיוסיפון מתארו ולא למציאות ההיסטו-
רית גופא. — דברי שיפאיו מגלים את השקפת עולמו הפוליטית של המחבר. ע' הערה לפרק ל"ד,
54-55, 90.

43. ויוסף עוד שיפאיו — כיוון שהמחבר סיפר שהוא בא עם ראשו של אסתרובל לרומא, נאלץ
לספר שהוא חזר שוב לאפריקא.

44. ויצר עליה — Scipio לא צר אז על קרתאגו.

45. איגרת אל רומא — כשחניבעל קיבל את צו אנשי קרתאגו לחזור לאפריקא, הוא לא היה על-
יד רומא אלא ב-Kroton שבדרום איטליה. מדוע חמדת וכו' — ע' הערה לשורה 39.

48. ויבך — Livius XXX 20, 1 מספר, שבשעה שחניבעל קיבל את צו אנשי קרתאגו לחזור לאפ-
ריקא כמעט ופרץ בבכי. Orosius IV 19, 1 אומר, שחניבעל בכה כשעזב את איטליה.

48-9. ויבא אל אאופידוס וכו' — על צד האמת יצא חניבעל את איטליה מ-Kroton (ע' הערה
לשורה 45). אאופידוס (Aufidus) הוא הנהר שעל-ידו ניצח חניבעל את הרומאים בקרב על-יד
Cannae (כבר נזכר בקשר לכך בשורה 21 וע' הערה שם). המחבר סבור היה, שחניבעל השאיר שם
אז את ספינותיו; הוא הניח, כנראה, שספינותיו של חניבעל עמדו בשפך הנהר לים.

אאופידוס כי שם עמדו ספינותיו, ויהרוג שם רומנים לאין מספר אנשים
 50 ונשים וטף מן השביה אשר היה עמו, ויבא בספינה וילך אפריקא עם כל
 חילו. ויצא שיפיאו לקראת אניבל, ותתגר מלחמה גדולה וינצחהו שיפיאו
 וישפוך נפשות בקרב ההוא עד חמשים אלף, ועד שלש פעמים היכהו
 במלחמה. ויברח אניבל מפני שיפיאו מצרימה, ויבא אחריו שיפיאו
 במצרים, ויתנהו תלמי המלך ביד שיפיאו, ויביאו שיפיאו בכבוד גדול
 55 אל אפריקא. ויהי בבוא אניבל אל ארץ אפריקא וישת סם המות וימת
 ויקבר שם. וילכוד שיפיאו את כל ארץ אפריקא וכל מקום אשר שם מקור
 הכסף והזהב, ויגדל גוי רומנים על כל גויי הארץ.

ואלה דברי האיגרת אשר שלחו רומנים אל יהודה בן מתתיהו: קינציאוס
 מימיאוס תיציאוס שיפיאוס מניליאוס שרי רומא אל יהודה משוח מלחמה
 60 ואל כל זקני יהודה שלום. ידוע יהיה לכם כי שמענו גבורותיכם
 ומלחמותיכם ושמחנו. וכל אשר נתן לכם אנטיוכוס וליסיאה וכל אשר

49. ויהרוג שם רומנים לאין מספר וכו' — הד של הרג אותם החיילים ממוצא איטלקי בצבא חני-
 בעל, שלא רצו להתלוות לו בהפלגתו לאפריקא. מקום הרצח היה היכל שבקרבת Kroton ולא הנהר
 אאופידוס. ע' Livius XXX 20, 6, Orosius IV 19, 1.

50. מן השביה אשר היה עמו — ע' ההערה הקודמת.

ויבא בספינה וכו' — חניבעל הפליג לאפריקא בשנת 203 לפני הספירה.

51. ותתגר מלחמה גדולה — הוא הקרב על-יד Zama בשנת 202 לפני הספירה.

52. עד חמשים אלף — לפי Livius XXX 35, 3 נפלו אז מצבא חניבעל יותר מ-20000 איש, וכמעט
 אותו מספר של חיילים נשבה. ועד שלש פעמים היכהו במלחמה — כלומר בקרב על-יד Zama.
 שלוש ה'מכות' הן כנראה המסופר ב- Livius XXX 33 14; 34, 9; 35, 2.

53. ויברח אניבל מפני שיפיאו מצרימה — חניבעל ברח מקארתאגו רק בשנת 195 לאנטיוכוס III
 מלך סוריה, ולאחר שזה גוצח בשנת 190 על-ידי הרומאים ברח לכרתים ומשם ל-Prusias מלך
 Bithynia שבאסיה הקטנה. כאשר דרשה משלחת רומית בראשותו של T. Quinctius Flaminius
 את מסירת חניבעל לידי הרומאים, שתה חניבעל סם המוות ומת (בשנת 183 או 182 לפני הספירה).

54. ויתנהו תלמי המלך וכו' — על העובדות ההיסטוריות האמיתיות ע' ההערה הקודמת.

55. אפריקא — אצל יוסיפון תמיד Provincia Africa, היא תוניס של היום. ע' הערה לפרק ב', 19.
 וישת סם המות — ע' הערה לשורה 53.

56. וכל מקום וכו' — חשמ' א', ח' ג': כשהרומאים כבשו את ספרד הם השתלטו על 'מחצבות הכסף
 והזהב אשר שם'.

57. ויגדל גוי רומנים על כל גויי הארץ — ע' חשמ' א', ח' י"א.

58. ואלה דברי האיגרת וכו' — חשמ' ב', י"א ל"ד. לאחר הסיפור על גדולת הרומאים, המבוסס על
 פרק ח' של חשמ' א', ועל מקור לא-נודע על מלחמות חניבעל, חוזר המחבר לחשמ' ב' י"א.

58-9. קינציאוס מימיאוס — במקור (שם) Quintus Memmius.

59. תיציאוס שיפיאוס מניליאוס — במקור (שם) Titus Manilius. המחבר הוסיף 'שיפיאוס' כי הוא
 זיהה את האיש עם Scipio שעליו סיפר בדברי מלחמת חניבעל.

אל יהודה וכו' — במקור (שם): לעם היהודים שלום. משוח מלחמה — ע' הערה לפרק ט"ז, 62.

60. ידוע יהיה לכם וכו' — הוספת המחבר.

61. וכל אשר נתן לכם וכו' — חשמ' ב', י"א ל"ה. האיגרת שבמקור רומזת רק לאיגרת ליסיאס אל
 היהודים (חשמ' ב', י"א ט"ז-כ"א, ביוסיפון, פרק כ', 22 וכו'), אולם המחבר מקדים להזכרת ליסיאה

כתבו על היהודים ואנחנו כן נכתוב בכל ארצינו. ונאה לכם להיות חברים לנו וידועים ולא ליוונים אשר עינו אתכם. כי אנחנו נעלה אנטיוכיא למלחמה, על כן מהרו לשלוח לנו איגרת מי ומי אויביכם ומי 65 אוהביכם.

ואלה דברי הברית אשר כרתו גוי רומנים ועם יהודה: יתאבה ויתחברו ויתעזרו איש את רעהו גוי רומנים ועם יהודה בים וביבשה לעולם. ואם תעמוד מלחמה בגוי רומנים, יעזרום היהודים לפי כוחם ולא יתנו לאויבי רומנים כלי מלחמה ולא חטים ולא כל מחייה כאשר גזר הישיש ושלש 70 מאות ועשרים יועצים. ו ואם תתגר מלחמה בגוי יהודה, יעזרום רומנים לפי כוחם ולא יתנו לאויבי היהודים לא כלי מלחמה ולא חטים ולא כל מחייה. וגם לא יקחו מחיה מן היהודים, כי יבואו בעזרתם בצרה אשר להם, ולא יוסיפו אלה על אלה ולא יגרעו כאשר גזר הישיש ושלש מאות ועשרים יועציו.

[כ.ב. מלחמות יהודה]

1 ויהי אחרי כן ותשקוט הארץ כשמונה חודשים. ו בימים ההם החל יהודה לשפוט את עמו ולבער הרשעים מקרב עמו.

את אנטיוכוס, כדי שאיגרת הרומאים תרמוז גם לשתי איגרות אנטיוכוס אאופטור (חשמ' ב', י"א כ"ב—כ"ו, כ"ז—ל"ג, ביוסיפון, פרק כ', 29, 37).
62. ונאה לכם וכו' — הוספת המחבר.
63. כי אנחנו נעלה אנטיוכיא למלחמה — לפי חשמ' ב', י"א ל"ו ביקשו השליחים הרומאים תשובה מהירה, כי הם היו בדרך לאנטיוכיה — בשליחות דיפלומאטית, כמובן.
64. על כן מהרו וכו' — חשמ' ב', י"א ל"ז.
מי ומי אויביכם וכו' — חשמ' ב', י"א ל"ז: כדי שנדע גם אנחנו מה רצונכם.
66. ואלה דברי הברית וכו' — המחבר חוזר לחשמ' א', ח' כ"ב.
יתאבה וכו' — דברי יוסיפון מבוססים על חשמ' א', ח' כ"ב—כ"ג.
67-8. ואם תעמוד מלחמה וכו' — חשמ' א', ח' כ"ד—כ"ה.
68. ולא יתנו וכו' — חשמ' א', ח' כ"ו.
69. כאשר גזר הישיש ושלש מאות ועשרים יועצים — המקור (חשמ' א', ח' כ"ו): כך החליטו הרומאים. המחבר חשב שבמלכות רומי, למן תחילת הריפובליקה (ע' הערה לפרק ב', 133), משלו הישיש ושלש מאות ועשרים יועצים. ידיעה בלתי־מדויקת זו מבוססת על חשמ' א', ח' ט"ו—ט"ז.
70. ואם תתגר מלחמה וכו' — חשמ' א', ח' כ"ז.
71. ולא יתנו וכו' — חשמ' א', ח' כ"ח.
72. וגם לא יקחו מחיה מן היהודים וכו' — הוספת המחבר.
73. ולא יוסיפו וכו' — חשמ' א', ח' ל'.
כאשר גזר וכו' — חשמ' א', ח' כ"ח: כך החליטו הרומאים, וע' הערה לשורה 69.
1. ותשקוט הארץ כשמונה חודשים — במקור (חשמ' ב', י"ב א'): היהודים עסקו בחקלאות. המחבר סבר, כנראה, שעבודות חקלאיות תופסות 'כשמונה חודשים' בשנה. בימים ההם וכו' — דברי המחבר, וע' פרק כ"ג, 34 והערה שם.

בעת ההיא בכל ערי חוף הים מעזה ועד עכו יושבים יהודים וגוי מקדון. ואנשי יפו ואנשי יבנה עשו רעה גדולה וירמו את היהודים היושבים 5 בקרבם לעלות על ספינותיהם עם נשיהם ועם בניהם ללכת לשחוק יחד בים, ויאמינו להם וילכו. ויהי בבואם במקום עמוק, ויטבעו מהם נפשות מאתים.

ויוגד ליהודה, ויבך ויקרא צום וירץ אל יפו ויצר עליה, ויתנה אלהים בידו. ויבדל מתוכה היהודים ויך את העיר לפי חרב מאיש ועד אשה 10 עולל ויונק וישרוף את העיר. וכן עשה ליבנה, וישרוף את כל הספינות אשר ליפו ואשר ליבנה, ועד ירושלם נראתה השריפה והלהבה מאתים וארבעים ריס, ויקום נקמת דמי הילדים והנשים אשר טבעו בים. ויסע משם וילך מדבר ערב ויך את גוי ערב, ורבים סילה בקרב בגוי ערב וישם עליהם המס. וילך לשוב אל ארץ יהודה ויעבור בעיר אשר שמה 15 כספין, והיתה העיר מבצר מאד, כי מכל הגוים יושבים בה. ויבטחו על מבצרם ויקללו את יהודה וידברו דברים על עם יהודה אשר אין לנו לספר. ויאמר יהודה: אל שדי אשר נתתה את יריחו ביד יהושע עבדך בקול תרועת עמך, תן בידינו היום את העיר הזאת ואנקמה מהם על החרפות אשר חרפו עמך אלהים. ויקח מגינו בשמאלו וישלוף חרבו 20 וידלג וירץ אל שער העיר. וירוצו אחריו כל בחורי חשמונים ויטיחו את

3. בעת ההיא וכו' — הסבר המחבר לדברים הבאים.
4. ואנשי יפו וכו' — חשמ' ב', י"ב ג'. ואנשי יבנה — מוסיף המחבר מחשמ' ב', י"ב ח'; לפי המקור הם רק התכוונו לעשות את המעשה.
6. ויהי בבואם וכו' — חשמ' ב', י"ב ד'.
8. ויוגד ליהודה וכו' — חשמ' ב', י"ב ה'. ויבך ויקרא צום — במקור (שם): ויקרא לאל, שופט הצדק. וירץ אל יפו וכו' — קיצור של חשמ' ב', י"ב ו'—ז'.
9. ויבדל מתוכה היהודים — פרט זה הוסיף המחבר.
10. וכן עשה ליבנה — חשמ' ב', י"ב ט'.
11. אשר ליפו — חשמ' ב', י"ב ו'. ואשר ליבנה — חשמ' ב', י"ב ט'.
- ועד ירושלם וכו' — חשמ' ב', י"ב ט'. הגוזמה כבר מצויה במקור.
12. ויקום וכו' — דברי המחבר.
13. ויסע משם וכו' — קיצור של חשמ' ב', י"ב י'—י"ב.
14. וילך לשוב וכו' — חשמ' ב', י"ב י"ג.
15. כספין — Caspin. כי מכל הגוים יושבים בה — במקור (שם): אשר היא מיושבת בערב עמים (quae a turbis habitabatur gentium promiscuarum).
- 15-6. ויבטחו על מבצרם וכו' — חשמ' ב', י"ב י"ד.
- 16-7. אשר אין לנו לספר — במקור (שם): quae fas non est.
17. ויאמר יהודה וכו' — חשמ' ב', י"ב ט"ו; בהרחבה.
- אל שדי — במקור (שם) magnus mundi princeps.
19. ויקח מגינו וכו' — פרט ציורי שהוסיף המחבר.
20. וידלג וכו' — חשמ' ב', י"ב ט"ו. וירוצו אחריו וכו' — פרטים אלה הוסיף המחבר.

השער בזפת ויתנו שיחים על הזפת ואת קוצי המדבר וישלחו אש ויבער השער ויפול לארץ. ויתן אלהים את העיר בידו, ויעש בה הרג אשר לא נעשה כמוהו מימי קדם, כי שנים ריס באורך ושנים ברוחב הלך אגם הדם אשר יצא מן העיר כאגם מים.

25 ויסע משם וילך שבע מאות וחמשים ריס, ויצא תימותיאוס לקראתו במאה ועשרים אלף רוגלים וסוסים אלף. ויתפלל יהודה אל יי וילך על תימותיאוס בעשרת אלפים איש בחור מיהודה. ותתגר מלחמה גדולה, וישלך יהודה מחיל תימותיאוס שלשים אלף גוויות ארצה כולם הרוגים. ויהפוך תימותיאוס ערפו לנוס, וירדוף אחריו דוסתיאוס שר הצבא 30 וסוסיפטר מבחורי ישראל וילכדו את תימותיאוס חי ויביאוהו אל יהודה. ויצו יהודה להסיר את ראשו מעליו. ויבך תימותיאוס בכי גדול ויתחנן לו לאמר: אדוני יהודה, אל תהרגיני, כי רבים יהודים יושבים בארצי, ואשבע לך כי הטיב אטיב עמהם כל ימי חיי. וישבע לו, ויחמול עליו יהודה ולא הרגו ויעזוב אותו וילך לדרכו, ולא יסף עוד תימותיאוס להרע ליהודים כל ימי חייו, כי שמר את השבועה אשר נשבע. 35

ויסע משם יהודה וילך דרך המדבר ויפגע בחיל מלך אשר יבאו בערב, ויכם ויבריחם וישלך ארצה עשרים וחמשה אלף. ויסע משם וילך אל עפרון היא העיר הגדולה ויצר עליה, ויתנה אלהים בידו וסילה בתוכה

22. ויתן אלהים וכו' — חשמ' ב', י"ב ט"ז.

23. כי שנים ריס וכו' — במקור (שם) : עד כי האגם הקרוב אשר רחבו שני אסטדיות נראה בשטפו מלא דם חללים.

25. ויסע משם וכו' — חשמ' ב', י"ב י"ז. ויצא תימותיאוס וכו' — חשמ' ב', י"ב כ'.

25-6. במאה ועשרים אלף — שם. במספר זה השתמש כבר המחבר בתיאורה של מלחמה אחרת עם תימותיאוס, ע' פרק י"ט, 5.

26. וסוסים אלף — במקור (שם) : ואלפיים וחמש מאות פרשים.

27. בעשרת אלפים איש — המחבר טעה ; במקור (חשמ' ב', י"ב, י"ט) זהו מספר האויבים הנהרגים על-ידי שרי יהודה.

28. וישלך יהודה וכו' — חשמ' ב', י"ב כ"ג.

29. ויהפוך תימותיאוס ערפו לנוס — חשמ' ב', י"ב כ"ב. ירדוף אחריו וכו' — חשמ' ב', י"ב כ"ד. דוסתיאוס — Dositheus.

30. וסוסיפטר — Sosipater. ויביאוהו אל יהודה — תוספת של המחבר.

32. כי רבים יהודים וכו' — במקור (שם) אומר תימותיאוס, שברשותו גמצאים רבים מקרוביהם של חיילי יהודה, ואם הוא ייהרג, ייהרגו אף הם. הנוסח הלאטיני שהיה בידי המחבר אינו מוסר את הרעיון באופן ברור.

33. וישבע לו וכו' — חשמ' ב', י"ב כ"ה.

34. ולא יסף וכו' — הוסיף המחבר.

36. ויסע משם יהודה וילך דרך המדבר — במקור (חשמ' ב', י"ב כ"ו) : ויצא יהודה ל-Carnion.

אשר יבאו בערב — הערבים נזכרים יחד עם תימותיאוס בחשמ' א', ה' ל"ט. וראה בחילופי הנוסחאות.

37. עשרים וחמשה אלף — חשמ' ב', י"ב כ"ו. ויסע משם וכו' — חשמ' ב', י"ב כ"ז.

38. עפרון — Ephron. היא העיר הגדולה — כן חשמ' א', ה' מ"ו. בחשמ' ב', י"ב כ"ז נאמר

עשרים אלף. ו ויסע וילך שש מאות ריס אל עיר אשר שמה שיטופוליס. 40
וייראו מאד אנשי שיטופוליס ויצאו לקראתו בתחנונים ובבכי ויאמרו
אליו: אדונינו משוח מלחמה, שאל נא היהודים היושבים עימנו, כי
היטבנו לעשות עמהם, וגם בימי אנטיוכוס האכזר נמלטו אלינו יהודים
רבים והחיינו אותם. וגם היהודים היושבים עמהם העידו כן, ויברכם
יהודה ויתדל מעליהם. וישב יהודה ירושלם ימים שלשה לפני חג
השבועות. 45

ויהי אחרי החג ויצא על גורגיאס שר צבא אדום, וילך בשלשת אלפים
רוגלים וארבע מאות סוס. ותתגר מלחמה ויפלו מקצת גיבורי החשמונאים
ביום ההוא. ו אז חולל דוסתיאוס שר הצבא ולקה על שכמו, וכמעט
הושבו לאחור בחורי החשמונאים. וירא יהודה את מפולת בחוריו, ויתפלל
אל יי ויחזק את בחוריו וידלג לפני בחוריו ויך במחנה גורגיאס וישלך 50
ארצה הרוגים רבים. ויקרא ויאמר: אליך גורגיאס, וידלג עליו ויט ימינו
להכותו. ויהפוך גורגיאס אחריו לברוח וינס מפני יהודה וישלך מעליו
את כלי מלחמתו ויברח וימלט ולא ניכר ולא נראה עוד לא חי ולא מת,
ויש אומרים כי לקה במלחמה וינס מרישה אשר במדבר אדום וימת.

שהיא עיר בצורה. ויתנה אלהים בידו וכו' — חשמ' ב', י"ב כ"ח.

39. עשרים אלף — במקור (שם): עשרים וחמישה אלפים. ויסע וילך וכו' — חשמ' ב', י"ב כ"ט.
וילך שש מאות ריס — במקור (שם) כתוב, שהעיר סקיתופוליס רחוקה מירושלים שש מאות
אסטדיות. שיטופוליס — היא לפי המבטא האיטלקי Scythopolis.

40. וייראו מאד וכו' — חשמ' ב', י"ב ל'.

41. משוח מלחמה — ע' הערה לפרק ט"ז, 62.

42. נמלטו אלינו וכו' — פרט זה הוסיף המחבר.

43-4. ויברכם יהודה וכו' — חשמ' ב', י"ב ל"א.

44-5. ימים שלשה לפני חג השבועות — במקור (שם) כתוב רק שאנשי יהודה באו לירושלים זמן-
מה לפני שבועות (die sollemni septimanarum instante). לפי יוסיפון, חזר יהודה לירושלים
לפני שלושת ימי הגבלה (שמות י"ט י"ב). בסביבתו של יוסיפון היה כנראה מנהג לישב בבית שלשה
ימים אלה לפני חג השבועות.

46. ויהי אחרי החג וכו' — חשמ' ב', י"ב ל"ב.

וילך וכו' — חשמ' ב', י"ב ל"ג. ידיעת המקור מדברת על גורגיאס, אולם לשונה אינה ברורה.

47. ותתגר מלחמה וכו' — חשמ' ב', י"ב ל"ד.

48. אז חולל דוסתיאוס וכו' — חשמ' ב', ל"ה. חולל — נדקר. וכמעט הושבו וכו' — כך סבר בצדק
המחבר.

49. וירא יהודה וכו' — חשמ' ב', י"ב ל"ו, מסופר רק אחרי בריחת גורגיאס.

50. ויך במחנה גורגיאס — חשמ' ב', י"ב ל"ז.

51. ויקרא ויאמר וכו' — תוספת של המחבר.

52. ויהפוך גורגיאס אחריו וכו' — בחשמ' ב', י"ב ל"ח כתוב רק שגורגיאס נמלט למרישה.

53. ולא ניכר ולא נראה עוד לא חי ולא מת — כלומר במקורותיו לא מסופר דבר על גורגיאס
לאחר הידיעה שגורגיאס ברח למרישה.

54. ויש אומרים וכו' — סברתו של המחבר. וינס מרישה — ע' הערה לשורה 52.

מרישה אשר במדבר אדום — ע' יוסיפוס קדמ' י"ג 257. וימת — ע' הערה לשורה 53.

55 וישב יהודה ויך את כל ארץ אדום ויהרוס את כל עריהם וישימם למס עובד.

אז נמצאו מפסילי הגוים תחת בגדי בחורי ישראל אשר הוכו במלחמה ויביאום אל יהודה. וידע יהודה כי בגלל העון הזה נפלו, ויאמר: ברוך יי המגלה סתר אשר גילה הנסתרות האלה. ויחזק העם לעבוד את יי בקדושה ובטהרה וישב ירושלם.

[כג. מלחמת אנטיוכוס אאופטור]

1 ויהי כשמוע אנטיוכוס אאופטור את כל המלחמות אשר עשה יהודה ואת הערים אשר לכד, ויפר את הברית אשר היה לו עם יהודה ויבוא בחיל גדול כחול אשר על שפת הים לרוב ועימו רכב ופרשים ופילים עשרים ושנים ועימו ליסיאה בן דודו ועם עצום עמו, ויבא ארץ יהודה ויצר על ביתתר. ויקרא יהודה וכל זקני ישראל אל יי בצום ובבכי ובתחנונים ויעלו עולות ויזבחו שלמים.

ויהי בלילה ההוא ויקח יהודה עמו כל בחורי החשמונאים, ויחלק לילה על מחנה המלך וישחת מגיבורי המלך ארבעת אלפים ואת הגדול אשר בפילים המית. ויהי לאור הבקר ויערוך המלך מלחמה לקראת יהודה, ותחזק המלחמה מאד. וירא יהודה אחד מן הפילים בשריון זהב והוא גדול על כל הפילים ויחשוב כי המלך יושב עליו, ויקרא ויאמר: מי בכם נעריי מי בכם? וידלג אלעזר אחד מבחורי חשמונאים וירץ למול

55. וישב יהודה וכו' — הוספת המחבר, אולי על־סמך חשמ' א', ה' ס"ה.

57. אז נמצאו וכו' — חשמ' ב', י"ב מ'.

מפסילי הגוים — במקור (שם) de donariis idolorum (מהחפצים המוקדשים לאלילים).

58. ויביאום אל יהודה — הוספת המחבר. וידע יהודה וכו' — חשמ' ב', י"ב מ'—מ"א.

59. ויחזק העם וכו' — על סמך חשמ' ב', י"ב מ"ב.

1. ויהי כשמוע וכו' — חשמ' א', ו' כ"ח; חשמ' ב', י"ג א'.

2. ויפר את הברית אשר היה לו עם יהודה — כך הסיק המחבר.

3-4. ופילים עשרים ושנים — כן חשמ' ב', י"ג ב'; לפי חשמ' א', ו' ל' היה מספרם שלשים ושנים.

4. ועימו ליסיאה וכו' — חשמ' ב', י"ג ב'; בן דודו — ע' הערה לפרק כ', 4.

4-5. ויצר על ביתתר — במקור (חשמ' ב', י"ג י"ט; חשמ' א', ו' ל"א) Bethsura (בית צור) וע' הערה לפרק כ', 10.

5. ויקרא יהודה וכו' — חשמ' ב', י"ג י"ב.

6. ויזבחו שלמים — לא מצאתי במקורות.

7. ויהי בלילה ההוא וכו' — חשמ' ב', י"ג ט"ו.

9. ויהי לאור הבקר — חשמ' א', ו' ל"ג; חשמ' ב', י"ג י"ז.

10. וירא יהודה וכו' — חשמ' א', ו' מ"ג, בהרחבה.

12. וידלג אלעזר וכו' — חשמ' א', ו' מ"ה.

אלעזר — הנוסח ב' (וגם ג') מוסיפים 'אחיו'. למרות שאלעזר זה היה באמת אחיו של יהודה, אין נראה לי שהמלה 'אחיו' מקומה בנוסח המקורי, שכן היה צ"ל 'אלעזר אחיו' או 'אלעזר אחד

הפיל וסילה ארצה כל הבא לקראתו מגיבורי המלך ויך מימינו ומשמאלו ויפלו לפניו הרוגים הנה והנה. ויטבע עצמו בתוך עומק המלחמה ויבא בין רגלי הפיל וידקרהו בחרבו על טיבורו ויפול הפיל עליו, וימת על יי ועל עמו ויעזוב שם וגבורה לשומעו ואכל לעמו. ויפלו משועי המלך במלחמה ההיא שמונה מאות לבד מיתר העם אשר סולו בקרב הרבה מאד.

ויחדל המלך מן המלחמה וילך לאהלו. ויוגד לו לאמר: הנה פיליפוס מרד בארצך, וגם דימיתריאוס בן סיליאוקוס המלך יבוא מעיר רומא וחיל גדול עמו והוא יבקש לקחת המלכות מידך. ויירא המלך מאד ויעש שלום ויכרות ברית עם יהודה ויחבקהו וינשקהו וישבע הוא וליסיאה בן דודו ויאמרו: לא נעלה עוד על ירושלם למלחמה כל ימי חיינו. ויוצא המלך זהב לרוב ויתן מנחה אל בית יי אשר בירושלם, וילכוד את מנילאוס הרשע איש יהודי אשר הביא אנטיוכוס אביו לירושלם לעשות את כל הרעה אשר עשה. וגם את המלך הזה אאופטור, הוא מנילאוס אשר הביא אותו. ויקצוף עליו המלך ויאמר: תפשוהו. והיה מגדל במקום ההוא

מבחורי חשמונים'. המחבר לא יכול היה להכיר מן הנוסח הלאטיני של חשמ' א' ש- Eleazar filius Saura שבחשמ' א', ו' מ"ג זהה עם Eleazar qui nominatur Abaron שבחשמ' א', ב' ה', ולא עיין כנראה כשכתב את השורות הללו ביוסיפוס, קדמ' י"ב 373. מכאן שאבי הנוסח ב' של יוסיפון הוסיף את המלה 'אחיו' על סמך ידיעתו האישית.

14-5. ויבא בין רגלי הפיל וכו' — חשמ' א', ו' מ"ו.

16. ויעזוב שם וגבורה וכו' — חשמ' א', ו' מ"ד.

17. שמונה מאות — במקור (חשמ' א', ו' מ"ב) שש מאות. לבד מיתר העם וכו' — הוסיף המחבר, כי המספר שמונה מאות נראה לו קטן מדי.

19. וילך לאהלו — פרט זה נוצר, כנראה, מתוך אי-הבנת המחבר את דברי המקור (חשמ' ב' י"ג, י"ח) rex... arte difficultatem locorum tentabat (המלך... ניסה להתגבר על קושי המקומות בתחבולות). המחבר הבין כנראה את המלה tentabat כאילו באה מ- tenta ('אהל', באיטלקית tenda). ויוגד לו לאמר וכו' — חשמ' א', ו' נ"ה-נ"ו, חשמ' ב', י"ג כ"ג.

20. וגם דימיתריאוס וכו' — חשמ' א', ו' א'.

21. ויירא המלך מאד וכו' — חשמ' ב', י"ג כ"ג.

21-2. ויעש שלום וכו' — חשמ' א', ו' ס'.

22. ויחבקהו וינשקהו — חשמ' ב', י"ג כ"ד. וישבע הוא וכו' — חשמ' א', ו' ס"א.

22-3. וליסיאה בן דודו — במקור (חשמ' א', ו' ס"א) 'והשרים'. על 'בן דודו' ע' הערה לפרק כ', 4.

23. ויאמרו וכו' — דברי המחבר. לפי חשמ' א', ו' נ"ט התיר המלך ליהודים לשמור על תורתם.

23-4. ויוצא המלך וכו' — חשמ' ב', י"ג כ"ג.

24-5. וילכוד את מנילאוס וכו' — חשמ' ב', י"ג ד'. לפי חשמ' ב' הוצא מנילאוס להורג כבר בתחילת מסע אנטיוכוס אאופטור נגד היהודים, אולם המחבר (אולי בעקבות קדמ' י"ב 5-383) מספר מאורע זה אחרי כריתת שלום עם היהודים, ונראה שהצדק אתו ושמנילאוס הוצא להורג כתוצאה מן השלום עם יהודה.

26. וגם את המלך הזה וכו' — חשמ' ב', י"ג ג' בעיבוד חופשי.

27. ויקצוף עליו המלך וכו' — חשמ' ב', י"ג ד'. והיה מגדל וכו' — חשמ' ב', י"ג ה'.

במקום ההוא — יוסיפון מניח, שמנילאוס הוצא להורג בארץ יהודה. לפי הנוסח היווני של חשמ'

גבוה חמשים אמה ולנגדו אפר ודשן לאין שיעור, ויצו המלך ויעלו את
מנילאוס על המגדל ויאסרו ידיו ורגליו וישליכוהו ויטבעוהו בעומק
30 האפר, ונשקע בעומקי האפר וימת באכזריותו ובעונותיו, כי הוא הרבה
לעשות תועבות לפני מזבח יי אשר דשנו ואפרו קדוש, על כן נענש הרשע
למות בחניקת האפר. צדיק הוא יי אשר יתן לאיש כדרכיו וכפרי
מעלליו!
וילך המלך מקידוניה לדרכו. ויהודה החל לשפוט את עמו ולעשות
35 צדקה ומשפט.

[כד. מלחמת ניקנור]

1 בעת ההיא בא דמיתריאוס בן סיליאוקוס ועמו חיל רומנים וילחם
באנטיוכוס אאופטור ויהרוג את אנטיוכוס ואת ליסיאה וימלוך באנטיוכיא
אשר למקדון. וילך אליו אלקימוס הכהן איש הבליעל אשר אכל
בשר החזיר בימי אנטיוכוס, ויאמר אלקימוס אל דמיתריאוס: המלך
5 לעולם יחיה! עד מתי לא תעשה משפט לעבדיך אשר בארץ יהודה, כי
גבר בחרבו יהודה בן מתתיהו ועמו יהודים הנקראים חסידים ויהרוג
אותנו תחת אשר מרדנו בתורתם ונבואה בתורתכם.
וידבר אלקימוס דברים רבים ויכעס את דמיתריאוס, וישלח דמיתריאוס

ב', י"ג ד' ולפי קדמ' י"ב 385 הוצא מנילאוס להורג בברויה שבסוריה, אולם בנוסח הלאטיני של
חשמ' ב' שהיה בידי המחבר הושמט שם זה של העיר.

28. ויצו המלך וכו' — חשמ' ב', י"ג ו'.

29. ויאסרו ידיו ורגליו — פרט שהוסיף המחבר.

30. כי הוא הרבה וכו' — חשמ' ב', י"ג ח'.

32. צדיק הוא יי וכו' — במקור (שם) *et quidem satis iuste* (ובצדק גמור).

34. מקידוניה — לפי חשמ' ב', י"ג כ"ו; חשמ' א' ו' ס"ג חזרו היוונים לאנטיוכיה.

ויהודה החל וכו' — כן סופר כבר בפרק כ"ב, 1.

1. בעת ההיא — חשמ' א', ז' א'. ועמו חיל רומנים — במקור (שם) נאמר רק שהוא יצא מעיר רומי.

2-1. וילחם באנטיוכוס וכו' — חשמ' א', ז' ב'—ד'.

3. וילך אליו וכו' — חשמ' א', ז' ה', חשמ' ב', י"ד ג'.

3-4. אשר אכל בשר החזיר בימי אנטיוכוס — חשמ' ב', י"ד ג': אשר ברצונו טימא את נפשו
בימי המבוכה.

4. ויאמר אלקימוס אל דמיתריאוס — חשמ' ב', י"ד ה', חשמ' א', ז' ו'.

4-5. המלך לעולם יחיה וכו' — לשון המחבר.

6. יהודה בן מתתיהו וכו' — חשמ' ב', י"ד ו'.

יהודים הנקראים חסידים — במקור (שם): *Ipsi qui dicuntur Assidae Judaeorum*.

7. תחת אשר מרדנו וכו' — אלה הם, כמובן, דברי המחבר.

8. וידבר אלקימוס וכו' — חשמ' ב', י"ד י"א. דברים רבים — המובאים בחשמ' ב', י"ד ו'—י'.

וישלח דמיתריאוס וכו' — חשמ' ב', י"ד י"ב, חשמ' א', ז' כ"ו.

את ניקנור שר צבאו בחיל כבד ועמו רכב ופרשים ופילים ורוגלים לאין
 10 מספר. ויבא ירושלימה וישלח אל יהודה דברי שלום ויאמר: לכה ונתראה
 פנים באהבה ונדבר יחד דברי שלום. ולא נבהל יהודה מדבריו וילך
 אל ניקנור. ויצא ניקנור לקראתו ויחבקהו וישאל לו לשלום, ויביאו
 כסאות וישימו לשניהם וישבו וידברו דברי שלום. ויהודה צוה לבחוריו
 החשמונאים להקריב בכלי מלחמתם כי אמר: פן ידלגו עלי הצרים פתאום,
 15 ויעמדו עליו בחוריו כאשר צוה יהודה. ויעמדו מן הכסאות וילכו
 לאהליהם. וישבו בירושלם ניקנור ויהודה ולא התגרו מלחמה. ויאהב
 ניקנור את יהודה ויאמר לו: נאה לאיש כמוך לקחת אשה ולהוליד בנים.
 ויקח לו יהודה אשה ויולד בן.

וירא אלקימוס את אהבתם וילך עוד אל המלך ויאמר לו כדברים האלה.
 20 ויכתוב המלך אל ניקנור לאמר: אם לא תשלח אלי יהודה בן מתתיהו
 אסור בנחושתיים, דע כי מות תמות. ויכר יהודה ויצא מן העיר לילה
 וילך ויתקע בשופר ויתן אות מלחמה, ויאספו אליו כל גיבורי החסידים
 וצבא החשמונאים וילך שומרונה וישב שם.

ויבוא ניקנור אל מקדש יי ויאמר אל הכהנים: הוציאו את האיש אשר
 25 ברח מידי ואשלחנו אל המלך אסור בנחושתיים. וישבעו הכהנים
 ויאמרו: לא בא הנה ולא ראינו פניו מתמול שלשום. ויחרף ניקנור את

9. ועמו רכב ופרשים — חשמ' ב', י"ד י"ד, חשמ' א', ז' כ"ז. ופילים — בחשמ' ב', י"ד נקרא
 ניקנור 'הממונה על הפילים'.

10. ויבא ירושלימה — חשמ' ב', י"ד כ"א, חשמ' א', ז' כ"ז.

וישלח אל יהודה וכו' — חשמ' א', ז' כ"ח; ע' חשמ' ב', י"ד י"ט.

11. ולא נבהל וכו' — דברי המחבר.

12. ויחבקהו וישאל לו לשלום — חשמ' א', ז' כ"ח: ויברכו זה את זה בשלום.

12-3. ויביאו כסאות וכו' — חשמ' ב', י"ד כ"א.

13. ויהודה צוה לבחוריו וכו' — חשמ' ב', י"ד כ"ב.

15. ויעמדו עליו וכו' — השלמת המחבר.

16. וישבו בירושלם וכו' — חשמ' ב', י"ד כ"ג.

16-7. ויאהב ניקנור את יהודה — חשמ' ב', י"ד כ"ד.

17. ויאמר לו וכו' — חשמ' ב', י"ד כ"ה.

18. ויולד בן — אולי יש לגרוס 'בנים' וע' חילופי הנוסחאות. המלים הללו הוסיף המחבר.

19. וירא אלקימוס וכו' — חשמ' ב', י"ד כ"ו.

20. ויכתוב המלך וכו' — חשמ' ב', י"ד כ"ז.

21. דע כי מות תמות — אין במקור. ויכר יהודה וכו' — חשמ' ב', י"ד ל'.

22. ויתקע בשופר וכו' — דברי המחבר.

ויאספו אליו וכו' — לפי חשמ' ב', י"ד ל' נאספו אל יהודה, כשהוא יצא את ירושלים, מתי מעט.

23. וילך שומרונה וישב שם — חשמ' ב', ט"ו א'.

24. ויבא ניקנור אל מקדש יי וכו' — חשמ' ב', י"ד ל"א.

25. וישבעו הכהנים וכו' — חשמ' ב', י"ד ל"ב.

26. ויחרף ניקנור וכו' — חשמ' א', ז' ל"ד בעיבוד חופשי של המחבר.

היכל יי וגם ירוק ירק למול ההיכל ויט ימינו ויחסוף זרועו לנוכח ההיכל ויאמר: אהרוס את ההיכל הזה ולא אעזוב בו אבן על אבן כי אחפור ואהפוך את כל יסודותיו. וילך בחרי אף. ויבכו הכהנים בין האולם ולמזבח ויאמרו: אלהים אשר שכנתה בבית הזה מימי קדם ועתה הנה תשכון כי הנה כסאך והנה הדום רגליך וכל עבודתך! וניקנור מלאו ליבו לחרף את ביתך ואת נוך ואת עוזך ואת מקדש תפארתך, עשה נקמה בו וידעו הכל כי נבלה דיבר, על כן ימות כנבל.

וניקנור היה מחפש בכל בתי ירושלם על יהודה וישלח חמש מאות גדודים אל בית רקסיאוס הישיש מן החסידים אשר בוחן בימי אנטיוכוס האכזר ונמצא שלם כי קיבל עליו מכות ויסורין הרבה ונקרא אב ליהודים ושופט בירושלם. ויהי כאשר ביקש ניקנור להראות האיבה אשר היה בליבו על היהודים, וישלח להביאו איליו, ויסובו את הבית ללוכדו, וימהר

27. ויט ימינו וכו' — חשמ' ב', י"ד ל"ב. 28. ויאמר וכו' — חשמ' ב', י"ד ל"ג.
ולא אעזוב בו אבן על אבן — מקור המליצה בברית החדשה, ששם (מתי כ"ד ב', מרקוס י"ג ב', לוקאס כ"א ו') מנבא ישו שמבית המקדש 'לא תשאר אבן על אבן', ואין צורך להניח שמחבר יוסיפון ידע מליצה זו במישרין מן האוונגליון.
28-9. כי אחפור ואהפוך את כל יסודותיו — במקור (חשמ' ב', י"ד ל"ג) et altare effodiam (ואחפור את המזבח).
29. וילך בחרי אף — חשמ' ב', י"ד ל"ד. ויבכו הכהנים וכו' — חשמ' א', ז' ל"ו; חשמ' ב', י"ד ל"ד.
29-30. בין האולם ולמזבח — בלשון זו של יואל ב' י"ז מתרגם המחבר את חשמ' א', ז' ל"ו: 'לפני המזבח והמקדש'.
30. ויאמרו וכו' — חשמ' א', ז' ל"ז; וע' חשמ' ב', י"ד ל"ה.
31. וניקנור וכו' — חשמ' א', ז' ל"ח.
33. וידעו הכל וכו' — דברי המחבר.
34. וניקנור היה מחפש — פרט זה הוא משל המחבר.
וישלח חמש מאות גדודים וכו' — חשמ' ב', י"ד ל"ט.
35. רקסיאוס — במקור (חשמ' ב', י"ד ל"ז) בנוסח הרגיל של התרגום הלאטיני Razias, אך קיימת גם הגירסה Raxius, שהיתה אפוא גם בעותק של המחבר. ע' M. Abel, Les Livres des Maccabées, Paris 1949, p. 467. הישיש — במקור (שם) de senioribus (מן הזקנים). אשר בוחן וכו' — במקור (חשמ' ב', י"ד ל"ח) נאמר שהוא שמר אמונים ליהדות בימי השמד, והיה מוכן למסור עליה את גופו ואת נפשו.
אשר בוחן בימי אנטיוכוס האכזר ונמצא שלם — מליצה של המחבר על עמידה בניסיון בשעת השמד; במליצה זו מציין המחבר את תכונותיו הנעלות של חוני המעגל 'אשר בוחן ונמצא שלם' (פרק ל"ה, 94-95 וע' הערה שם), וכן הוא רומז למליצה זו בדברו על אלעזר 'אשר בוחן בימי אנטיוכוס' (פרק י"ב, 13 וע' הערה שם) ומת על קידוש השם. המליצה 'אשר בוחן ונמצא שלם' מבוססת על דברי המדרש על אברהם אבינו: 'עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו לפני הקב"ה ובכולן נמצא שלם' (אבות דרבי נתן, הוצאת שעכטער, נוסחא א', פרק ל"ג. — למלים אלה רומז גם הפייטן ר' שמעון ב"ר יצחק, הוצאת הברמן, עמ' ק"ח, ק"ל).
36. אב ליהודים — חשמ' ב', י"ד ל"ז.
36-7. ושופט בירושלם — הוסיף המחבר.
37. ויהי כאשר ביקש וכו' — חשמ' ב', י"ד ל"ט.
38. ויסובו את הבית — חשמ' ב', י"ד מ"א.

הישיש ויקח החרב ויתקעה בבטנו וירץ אל החומה וישמט את עצמו
 40 בתוך גדודי ניקנור. וינוסו הגדודים וירחיבו לו מקום ויפול ארצה
 וישבר. ו ויקם ויעבור את הגדודים ויעמוד על אבן אחת גדולה, ומרוב
 הדם אשר יצא ממנו נהפך לדעת אחרת, ויקח בשתי ידיו מבני מעיו
 וישלך על הגדודים ויקרא אל יי וימת ויאסף אל עמיו.
 ויהי כשמוע יהודה את הדברים האלה ותבער בו חמתו וישלח אל ניקנור
 45 לאמר: מדוע תאחר? צא לך השדה ואראך את האיש אשר ביקשת
 החדרה, הנה הוא לך בבקעה ובמישור. ו ויאסוף ניקנור את כל חילו וילך
 לקראת יהודה בשבת. והיהודים אשר באו עם ניקנור דיברו אליו לאמר:
 בי אדוני אל תעש בזדון! תן כבוד לנותן השבת! ויאמר ניקנור: ומי הוא
 אשר נתן השבת? ויאמרו: אלהים אשר בשמים מושבו וממשלתו על כל
 50 העולם. ויחרף ניקנור וידבר בזדון אשר אין ראוי לכתוב.
 וישמע יהודה ויאמר אל בחוריו: עד מתי נתעצל ללכת למלחמה לעשות
 נקמה באיש מחרף ומגדף הזה, כי מי הוא כלב המת והמושלך הזה אשר
 חירף עוז תפארת ישראל. ו ויסע יהודה וילך אל ניקנור בחרי אף
 ובקנאה גדולה, ויצא ניקנור לקראתו בעם כבד וביד חזקה. ו ויקרא
 55 יהודה אל יי ויאמר: יי אלהי אתה שלחת מלאך במחנה סנחריב אשר
 עמדו נערינו אל מחוץ לעיר וחירפוך והכית בהמונו מאה ושמונים וחמשה
 אלף פגרים, ההרוגים ספרנו וההורג לא ראינו — על אחת כמה וכמה
 האיש הזה אשר עמד בביתך וחירף עוזך ותפארתך!
 ותתגר ביום ההוא מלחמה גדולה ועצומה מאד. ויהי במלחמה וירא יהודה

39. וירץ אל החומה וכו' — חשמ' ב', י"ד מ"ג.

40. וינוסו הגדודים וכו' — חשמ' ב', י"ד מ"ד.

41. ויקם וכו' — חשמ' ב', י"ד מ"ה—מ"ו.

42. נהפך לדעת אחרת — במקור (חשמ' ב', י"ד מ"ה) accensus animo.

44. ויהי כשמוע וכו' — דברי המחבר.

46. ויאסוף ניקנור וכו' — חשמ' ב', ט"ו א'.

47. והיהודים וכו' — חשמ' ב', ט"ו ב'.

48. בזדון — במקור (שם) ferociter et barbaramente. ויאמר ניקנור וכו' — חשמ' ב', ט"ו ג'.

49. ויאמרו וכו' — חשמ' ב', ט"ו ד'.

50. אשר אין ראוי לכתוב — דבריו אלה של ניקנור נמצאים בחשמ' ב', ט"ו ה'.

51. וישמע יהודה וכו' — דברי המחבר.

54-5. ויקרא יהודה אל יי ויאמר — חשמ' ב', ט"ו כ"א, חשמ' א', ז' מ'.

55. יי אלהי וכו' — חשמ' ב', ט"ו כ"ב, חשמ' א', ז' מ"א.

55-6. אשר עמדו נערינו וכו' — חשמ' א', ז' מ"א, ישעיהו ל"ז ו', מלכים ב', י"ט ו'.

56. והכית בהמונו וכו' — חשמ' ב', ט"ו כ"ב, חשמ' א', ז' מ"א, מלכים ב' י"ט, ל"ה, ישעיהו ל"ז ל"ו.

57. ההרוגים ספרנו וההורג לא ראינו — מלים אלה אינן במקורות.

על אחת כמה וכמה וכו' — ע' חשמ' א', ז' מ"ב, חשמ' ב', ט"ו כ"ד.

59-60. וירא יהודה את ניקנור וחרבו שלופה בידו — בחשמ' ב', ט"ו כ"ח מסופר, שאחרי הקרב

60 את ניקנור וחרבו שלופה בידו, ויקרא יהודה ויאמר: אליך ניקנור, וירץ אליו בכח חמתו. ויהפוך ניקנור את שכמו לברוח וינס מפני יהודה. וידבק אותו יהודה ויכהו בחרבו ויכריתתו לשנים וישליכהו ארצה. וסולו ביום ההוא בקרב מעם מקדון שלשים אלף והנשארם נסו. וירדפם יהודה ובחוריו הלוך ותקוע בשופר, ויצאו מכל ערי יהודה לקראתם ויכום ויכתום ולא נמלט מהם עד אחד. וישובו לפשט את החללים וימצאו זהב ואבני יקרה וארגמן לרוב. ויתיזו את ראש ניקנור ואת זרועו אשר נטה אל היכל יי ויתלו אותם לפני השער, על כן נקרא שמה שער ניקנור עד היום הזה. וישמח העם מאד ויהללו את יי על ידי דוד מלך ישראל כי טוב כי לעולם חסדו. ומהיום ההוא והלאה עשו את היום ההוא חג 70 ויום טוב ומשתה היין ביום שלשה עשר לחודש אדר יום אחד לפני הפורים. וישפוט יהודה את כל עמו ויעש משפט וצדקה בארץ.

הכירו היהודים שניקנור נפל בנשקו (ruisse cum armis suis). אולי הבין המחבר את המלה ruisse (נפל) כ'הסתער'.

60. ויקרא יהודה וכו' — פרטים סיפוריים של המחבר.
62. ויכריתתו לשנים — לפי חשמ' ב' ט"ו, ל' ציווה יהודה אחרי הקרב להביא לירושלים את ראשו של ניקנור ואת ידו החתוכה עם זרועו. מן הנוסח היווני ברור, שראשו זרועו של ניקנור נחתכו רק אחרי הקרב, אך יוסיפון הסיק מן הנוסח הלאטיני הבלתי ברור שיהודה הרג את ניקנור בכרתו אותו לשניים.

62-3. וסולו ביום ההוא וכו' — חשמ' ב', ט"ו כ"ז.
63. והנשארם נסו — חשמ' א', ז' מ"ד. וירדפם יהודה וכו' — חשמ' א', ז' מ"ה.
64. ויצאו מכל ערי יהודה וכו' — חשמ' א', ז' מ"ו.
65. וישובו לפשט את החללים — במקור (חשמ' א', ז' מ"ז) כתוב שהיהודים לקחו אז שלל רב מציד האויבים.

66. ויתיזו את ראש ניקנור וכו' — חשמ' א', ז' מ"ז, חשמ' ב', ט"ו ל'—ל"ג.
67. לפני השער — לפי חשמ' א', ז' מ"ז תלום לנגד ירושלים, ולפי חשמ' ב', י"ט ל"ד לנגד המקדש, וע' ההערה הבאה. על כן נקרא שמה שער ניקנור — המחבר מיחס אפוא את שער ניקנור המפורסם לשמו של המצביא היווני. על שער ניקנור ע' משנה, מדות א' ד', בבלי יומא ל"ח ע"א. בפירוש הרב שירליו לשקלים פ"ו מ"ג (מ"ז ע"ב), ירושלים, תשי"ח, כתוב: 'דאיתא בירושלמי דיומא למה נקרא שמו שער ניקנור? שפעם אחת עלה ניקנור סרדיוט ממלכי יונים וחנה כנגד שער ניקנור והיה מניף ידו על בית המקדש ואמר: אימתי תפול העיר הזאת והבית הזה בידי ואהרסנה. וכשגברה יד בית חשמונאי ונצחום, תפסוהו וקצצו ידיו ורגליו ותלאוהו לפני השער וקרא שמו שער ניקנור ע"כ' (עיין ש. ספראי, העליה לרגל בימי ב"ת שני, תל-אביב, 1965, עמ' 82, הערה 181). שמה — נקבה לפי porta (בלאטינית ובאיטלקית).

68. וישמח העם מאד וכו' — חשמ' א', ז' מ"ח, חשמ' ב', ט"ו ל"ד. לשון דומה לפרק י"ט 44.
69. ומהיום ההוא והלאה וכו' — חשמ' ב', י"ט ל"ו—ל"ז, השווה חשמ' א', ז' מ"ט.
71. וישפוט יהודה וכו' — בחשמ' א', ז' נ' כתוב שארץ יהודה שקטה ימים מעט. הלשון והעניין כמו בפרק כ"ג, 34—35, ולעניין ע' גם פרק כ"ב, 1—2.

[כה. מות יהודה]

- 1 ויהי לתקופת השנה ויקרבו ימי יהודה למות ויצו יי על יהודה לסגור את יומו ולאסוף אותו אל עמיו החסידים. ויבא עליו בקידוס בשלשים אלף איש גבורי מקדון, ויבא פתאום על יהודה והוא יושב לישה ועימו כשלשת אלפי איש. וינוסו כל אשר היו עמו וישאר הוא ואחיו ושמונה מאות בחור 5 עמו מבחורי ישראל אשר לא יסובו פניהם ולא יתנו עורף, כל אלה חבירי יהודה בחונים בכל מלחמות יהודה אשר עשה בגוים.
  - ויבא בקידוס בחמשה עשר אלף ויערוך מלחמה מימין יהודה, ויהפוך משמאלו את יתר העם חמשה עשר אלף, ויריעו על יהודה מימינו ומשמאלו. וירא יהודה את המלחמה כי כבדה, ויכר יהודה כי בקידוס 10 עומד מימינו כי שם היו כל גיבורי בקידוס וקרן הימנית עמו, ויריע יהודה וידלג בקרב ויתחברו עמו אחיו ומקצת גיבורי החשמונאים, וירץ על בקידוס.
  - ותתגר מלחמה גדולה ועצומה מאד, ובתחילת המלחמה סולו אלפים גויות ארצה פגרים מפגרי מקדון. ויהי במלחמה וירא יהודה את 15 בקידוס עומד בתוך העם, וירץ אליו בכח אפו, ויך את גיבוריו וישלך ארצה הרוגים רבים וסילה כל הבא לפניו וגם מימינו ומשמאלו הציע גויות לאין מספר. וירבו חללי יהודה אשר הרג ביום ההוא עד לאין מקום רק במקום ההוא כי על ההרוגים דרך יהודה ועליהם צעד הולך ובא, ויגש מול בקידוס בחרבו שלופה מליאה דם. וירא בקידוס את פני 20 יהודה והנה פניו כפני אריה ביום אשר יעמוד על טרפו ואימה ורעד
1. ויהי לתקופת השנה — בחשמ' א', ט' ג' 'בחודש הראשון' וכו' וע' גם בהערה הקודמת. ויקרבו ימי יהודה למות וכו' — בחשמ' א', ט' י' אומר יהודה: 'ואם התקרב קצי'.
  2. בקידוס — Bacchides.
  - 3-2. בשלשים אלף איש — לפי חשמ' א', ט' ד' היו עמו עשרים אלף איש ואלפיים פרשים.
  3. והוא יושב וכו' — חשמ' א', ט' ה'. לישה — Laisa.
  4. וינוסו כל אשר היו עמו וכו' — חשמ' א', ט' ו'. ואחיו — הוסיף המחבר.
  5. מבחורי ישראל וכו' — דברי המחבר מבוססים על חשמ' א', ט' ה', שם כתוב שעם יהודה היו 'שלשה אלפים אנשים נבחרים'.
  7. ויבא בקידוס וכו' — בחשמ' א', ט' י"א—י"ב מסופר, שצבאיו של בקידוס נתחלקו לשניים. כיוון שיוסיפון קובע את מספר חיילי יוון לשלושים אלף, (ע' שורה 2—3 והערה שם) יוצא לפי חשבוננו שכל אחד משני החלקים כלל חמישה עשר אלף איש.
  9. ויכר יהודה וכו' — חשמ' א', ט' י"ד. וקרן הימנית — dextrum cornu.
  11. אחיו — הוסיף המחבר.
  13. ובתחילת המלחמה וכו' — בחשמ' א', ט' ט"ו כתוב שיהודה ניצח את הקרן הימנית של היוונים.
  14. ויהי במלחמה וכו' — את הפרטים הבאים הוסיף המחבר כדי להוסיף על גבורת יהודה.
  - 6-15. וישלך ארצה הרוגים רבים — ע' קדמ' י"ב 430.
  20. כפני אריה וכו' — אחת מן ההשוואות החביבות על המחבר.

בפניו, ויהפוך בקידוס ערפו לנוס וינס דרך אשדוד. וירדפו יהודה ויכהו לפי חרב, את כל אשר היו עמו חמשה עשר אלף פגרים בקרב הציע. ויברח בקידוס וימלט אשדודה. והחיל אשר היו מאחור ליהודה וימצאוהו עייף ויגע ויפלו עליו, וגם בקידוס יצא מן העיר, ויתגרו בו מכל עבר ויפלו עוד חללים רבים. ויפול גם יהודה ביום ההוא על חלליו רבים אשר המית, ויקחו אותו שמעון ויהונתן אחיו ויקברו אותו בהר המודעית, ויבכו אותו כל ישראל ימים רבים.

[כו. ימי יהונתן ושמעון]

1 ויהי אחרי מות יהודה וירבו אויבים על עם יי מקדם ומאחור, ויאזור יונתן את שררת אחיו. ויתר דברי יהודה וגבורותיו ומלחמותיו הלא הם כתובים על ספר יוסף בן גוריון ועל ספר בני החשמונים ועל ספר מלכי רומי.

5 ויקבל יונתן את השררה וילך במתי מעט על הירדן, וירדוף בקידוס את יונתן בחיל כבד ויבא עליו ביום השבת וילחץ אותו על מי הירדן. וכראותו כי לחץ אותו בקידוס על המים, וישוט במים הוא ואנשיו ויעבור אחריו בקידוס וכל חילו וישיגו אותו ויתגרו בו בכל עבר. ויט יהונתן את ימינו להכות את בקידוס וישיבהו אחור ויבריחהו. ויבקע יונתן את מחנה

21. ויהפוך בקידוס וכו' — חשמ' א', ט' ט"ו. אשדוד — במקור (שם) Azotus.

22. חמשה עשר אלף פגרים — יוסיפון הניח שיהודה הרג בקרב ההוא את כל חיילי הקרן הימנית של בקידוס, והוא חצי צבאו. כיוון שלפי הנחתו של יוסיפון היו עם בקידוס שלושים אלף איש, היו בקרן הימנית חמישה עשר אלף איש, וע' הערה לשורה 7.

23. ויברח בקידוס וימלט אשדודה — ע' הערה לשורה 21.

והחיל אשר היו מאחור ליהודה וכו' — חשמ' א', ט' ט"ו.

23-4. וימצאוהו עייף ויגע — הוסיף המחבר.

24. וגם בקידוס יצא מן העיר — הוסיף המחבר.

ויתגרו בו מכל עבר — בקדמ' י"ב 429 נאמר שהאויבים סובבו את יהודה.

25. ויפלו עוד חללים רבים — חשמ' א', ט' ט"ו. ויפול גם יהודה — חשמ' א', ט' י"ח.

26. ויקחו אותו וכו' — חשמ' א', ט' י"ט.

26-7. ויבכו אותו וכו' — חשמ' א', ט' כ'.

1. ויהי אחרי מות וכו' — חשמ' א', ט' כ"ג.

2-1. ויאזור יונתן את שררת אחיו — חשמ' א', ט' ל"א.

3. על ספר יוסף בן גוריון — בכתבי יוסיפוס. ועל ספר בני החשמונים — הם ספרי החשמונאים שהמחבר הכירם מתוך התרגום הלאטיני של המקרא.

4-3. ועל ספר מלכי רומי — אולי הכרוניקה של היירונימוס, וע' גם פרק ח', 9-10.

5. וילך במתי מעט על הירדן — בחשמ' א', ט' ל"ג נאמר שיונתן יצא לתקוע, אך מן הפסוק הבא הסיק המחבר שיונתן היה על הירדן. וירדוף בקידוס וכו' — חשמ' א', ט', ל"ד, מ"ג.

7. וישוט במים הוא ואנשיו — חשמ' א', ט' מ"ח.

8. ויתגרו בו בכל עבר — ע' חשמ' א', ט' מ"ה. ויט יהונתן את ימינו וכו' — חשמ' א', ט' מ"ו.

10 בקידוס, ויברח וילך באר שבע אשר במדבר ויבנה את מפולת העיר. ויבא עליו בקידוס ביד רמה ויצר על העיר ימים רבים, ויצר להם מאד. ויאמר שמעון ליהונתן אחיו: עד מתי נבחר בחיים רעים האלה? הבה נבחרה לנו מות ונצא על צרינו. ויצא יונתן בלילה ההוא ויך את פסרון באהלו אשר נלוה עם בקידוס ויך את אודרין ואת אחיו אשר באו עם בקידוס. ויפתח שמעון את השער ויד חזקה עמו מבחורי יהודה, ויצא ויך את מחנה בקידוס וישלך ארצה הרוגים רבים, וישרוף את האילים ואת הסוללות ואת כל הכלים אשר הביאו להשחית את העיר. ויברח בקידוס וימלט דרך המדבר, וירדפוהו יהונתן ושמעון אחיו וישיגוהו. ויחנן אליהם בקידוס ויאמר להשיב את השביה וישבע להם. אז חדלו מעליו ולא יסף עוד לבוא אל ארץ יהודה וישב את כל השביה.

בעת ההיא נתחזקה השררה ביד יהונתן וישפוט את עמו וישב לבטח. ויהי אחרי מות יהונתן לכד שמעון את שררת אחיו יהונתן וילחם מסביב מלחמה לקראת חיל אנטיוכוס והוא ביתר העם לפאת אחרת יצא, ויסוב מאחריהם, ויבואו שרי אנטיוכוס בתווך בין שמעון ובין בניו אלה מזה ואלה מזה, ויך שמעון את כל חיל אנטיוכוס הבא עליו ולא נמלט מהם עד אחד. וישב ישראל לבטח כל ימי שמעון איש תחת גפנו ותחת תאינתו.

ותלמי חתן שמעון הרג שמעון במשתה היין וילכוד את אשתו ואת שני

10. ויברח וילך וכו' — חשמ' א', ט' ס"ב. באר שבע — כן שיער המחבר. במקור (שם): Bethbessen.
- 10-1. ויבא עליו בקידוס וכו' — חשמ' א', ט' ס"ג—ס"ד.
12. ויאמר שמעון וכו' — הוסיף המחבר.
13. ויצא יונתן וכו' — חשמ' א', ט' ס"ה. ויך וכו' — חשמ' א', ט' ס"ו.
- פסרון — Phaseron. במקור שם שבט, אך המחבר הבין כאילו זה שם של איש.
14. אודרין — במקור (שם) Odaren וע' ההערה הקודמת.
15. ויפתח שמעון וכו' — חשמ' א', ט' ס"ז.
17. ויברח בקידוס וכו' — כך אין כתוב במקור.
19. ויאמר להשיב את השביה וכו' — חשמ' א', ט' ע'—ע"ב.
21. בעת ההיא וכו' — חשמ' א', ט' ע"ג. כאן מדלג המחבר על ימי שלטונו של יונתן ועל מותו.
22. לכד שמעון את שררת אחיו יהונתן — ע' חשמ' א', י"ג ח'.
23. לקראת חיל אנטיוכוס — ע' חשמ' א', ט"ו י"ג.
- והוא וכו' — אנטיוכוס. המחבר שדילג על סיפורי שמעון כמו שדילג קודם על רוב מעשי יונתן, רומז כאן לחשמ' א', ט"ו ל"ט: המלך אנטיוכוס השאיר בארץ את Cendebaeus עם חיל יוון ובעצמו הלך לרדוף אחרי טריפון.
24. ויבואו שרי אנטיוכוס בתווך — בחשמ' א', ט"ז ה' נאמר שהנהר היה באמצע חיל היוונים. ובין בניו — בני שמעון נזכרים חשמ' א', ט"ז א'—ג'.
25. ויך שמעון וכו' — על גיצחון זה של שמעון חשמ' א', ט"ז ח'.
26. וישב ישראל וכו' — חשמ' א', י"ד, ד', י"א. איש תחת גפנו ותחת תאינתו — חשמ' א', י"ד י"ב.
28. ותלמי חתן שמעון וכו' — לפי קדמ' י"ג 228.

בניו ויאסור אותם בנחישותם. ו והימים אשר משל שמעון בעם יי שמונה
 30 שנים וימת ויאסף אל עמיו. ו ויתר דבריו וגבורותיו ומלחמותיו לא
 כתבנו פה, הלא הם כתובים על ספר יוסף בן גוריון הכהן ועל ספר
 החשמונאים ועל ספר מלכי רומא והאיגרות אשר שלחו אליו גוי רומנים
 וגוי פרס ומלכי מקדון.

[כז. אורקנוס ותלמי]

1 ויהרוג תלמי את שמעון וישלח להרוג את יהוחנן בן שמעון, הוא יהוחנן
 הנקרא אורקנוס, כי בהרוג יהוחנן את אורקנוס מלך גדול בימי שמעון
 אביו ויקרא שמעון שם יהוחנן בנו אורקנוס כשם המלך אשר הרג על
 כוחו ועל גבורתו.

5 ויהי כשמוע אורקנוס כי נהרג אביו וינס עזתה. וירדפהו תלמי ויבא לפני
 שער העיר עזה, ויסגרו אנשי עזה את השער ולא נתנו תלמי לבוא העיר
 להרע לאורקנוס. וישב תלמי ויבוא דגונה וישב שם.
 ויהי אחרי כן ויקבל אורקנוס את שררת אביו ויעל עולות וזבחים ויוצא

29-30. שמונה שנים — קדמ' שם.

30. ויתר דבריו וגבורותיו ומלחמותיו — מלים אלה מושפעות מן הכתוב בחשמ' א' ט"ז כ"ב:
 'ויתר דברי יוחנן ומלחמותיו וגבורותיו' וכו'.

1-30. לא כתבנו פה — המחבר כמעט לא סיפר על ימי שמעון כשם שגם קיצר ביותר את דברי
 ימי יונתן.

31. על ספר יוסף בן גוריון הכהן — הם כתבי יוסיפוס.

2-31. ועל ספר החשמונאים — הוא ספר חשמונאים א'.

32. ספר מלכי רומא — אולי בכרוניקה של היירונימוס. והאיגרות וכו' — על חידוש הברית עם
 הרומיים ועל איגרת אנשי ספארטה ע' חשמ' א', י"ד ט"ז—כ"ד.

33. וגוי פרס — הוסיף המחבר. ומלכי מקדון — הם אנשי ספארטה, לפי דעת מחבר יוסיפוס.

1. וישלח להרוג את יהוחנן בן שמעון — חשמ' א', ט"ז י"ט, קדמ' י"ג 228.

2. כי בהרוג וכו' — ידיעה זו מבוססת על דברי הכרוניקה של היירונימוס (הוצאת Helm, עמ' 146 וע'
 הערה לפרק כ"ו, שורה 32) בה כתוב, שבאולימפיאדה 164 Joannes dux Judaeorum et pontifex ad-
 versus Hyrcanos bellum gerens Hyrcani nomen accepit (יוחנן שר היהודים וכוהן גדול קיבל שם
 הורקנוס בהילחמו נגד ההירקאנים). ברם בכמה כ"י של הכרוניקה כתוב adversus Hyrcanum נגד
 הורקנוס' ונוסח זה היה בידי המחבר. יוסיפוס חוזר ומספר את העניין בפרק ס"ד 7-5, וע' הערה שם.
 3-4. על כוחו ועל גבורתו — המחבר סבור היה שהעובדה שמצרפים כינוי לשמו של אדם מעידה
 על גבורתו של האדם, וע' הערה לפרק ט"ז, 56, לפרק ל"ז, 18-19.

5. וינס עזתה — במקור (חשמ' א', ט"ז י"ט, כ"א) Gazara. כאן מסתיים ספר חשמונאים א'.
 וירדפהו תלמי וכו' — קדמ' י"ג 229.

6. עזה — אצל יוסיפוס שם העיר אינו נזכר והכוונה לירושלים, אך המחבר הוסיף 'עזה' על סמך
 ספר החשמונאים; וע' הערה לשורה 5.

7. וישב תלמי וכו' — קדמ' י"ג 230. דגונה — במקור (שם) Dagon.

8. ויקבל אורקנוס וכו' — קדמ' י"ג 230.

צבא על תלמי בעל אחותו ונצח בקרב. ו ויסגור תלמי את שער העיר
 10 הנקרא שמה דגונה, ויגש הבחור ויצר על העיר בכל מיני מלחמה באיל
 הברזל ובסוללה ובכלי המשחית ותבוא העיר במצור. ו ותלמי בהצר לו
 העלה את אם אורקנוס ואת אחיו במגדל ויחבטם וייסרם לעיניו בשוטים
 ובכל מיני חיבוט ויסורים. ו והבחור אורקנוס בראותו חיבוט אמו ואחיו
 ויכמרו רחמיו ויבך וידמע, ויורד השפע וידמם התרועה ותשקע את להב
 15 המלחמה ויחדל מן העיר. ו והאם פורשת ידיה ומתחננת אל בנה לא על
 חמלה ולא על רחמים כי אם להדליק את להב המלחמה ולהשמיע תרועות
 ולהשיב את האיל ולהקים את הסוללה ולהרבות אבנים ולגבר קלעים
 ולדרוך קשתות ולזרוק חצים, להמית נפשות ולחפור החומה ולהפיל את
 העיר וללכוד את אויבו לעשות בו נקמה, כי אמרה אמו: אם במיתתי
 20 אעשה נקמה באויב, לא אחשוב את המות הזאת כמות אחרת. חזק בני
 וחזק בר בטני ובר נדריי והחזק מלחמתך על העיר הזאת והרסה ונקום
 נקמת אביך מאת חתנו איש צר ואויב, ובעבור חמלת אמך אל תשכח
 הריגת אביך הקדוש ואל תחמול לאמך ותשכח לאביך וחטאת לאלהיך.
 ויהי כשמוע אורקנוס את צעקת אמו ואת דבריה, ותבער חמת הבחור ויצו
 25 להריע ולתקוע ולהגביר שאון, ויעל השפע לדרוך קשתות ולזרוק חצים
 ולהרבות קלעים ולבנות דייק ולהקים סוללה ולהציב מעלות, ויגש את
 האיל ויך את המגדל. ותנע החומה ליפול ויצעקו העם מן העיר ותעל
 צעקתם. ו ויצר לתלמי מאד, ובהצר לו העלה עוד את אם אורקנוס ואחיו
 על המגדל אשר נגח את האיל בו, ויך אותם ביסורים רעים ויחבטם בחיבוט
 30 אכזריות ויאמר להשמיטם חוצה אם לא יחדל מן העיר. ו וירא הבחור
 את מכות אמו ויסוריה ויבך ויכמרו רחמיו. ותאמר לו עוד אמו: אל תבך

9. ויסגור תלמי וכו' — הוסיף המחבר.

11. ותלמי בהצר לו וכו' — הג' א' 1, 7.

12. במגדל — לפי יוסיפוס והגיסיפוס 'על החומה'. ויחבטם וכו' — מלח' א' 57, קדמ' י"ג 231.

13. והבחור אורקנוס וכו' — מלח' א' 58, קדמ' י"ג 231, הג' א' 1, 7. המחבר גיגש אל דברי מקורו-
 תיו באופן עצמאי.

15. והאם פורשת ידיה וכו' — מלח' א' 58, קדמ' י"ג 232, הג' א' 1, 7 בעיבוד עצמאי.

19. כי אמרה אמו וכו' — מלח' א' 58, קדמ' י"ג 232, הג' א' 1, 7.

20. המות הזאת — 'מות' נקבה לפי mors הלאטינית ו-la morte האיטלקית.

21. בר בטני ובר נדריי — הלשון משלי ל"א ב'.

22. ובעבור חמלת אמך וכו' — הג' א' 1, 7.

24. ויהי כשמוע אורקנוס וכו' — מלחמ' א' 59, קדמ' י"ג 233 בעיבוד עצמאי.

30. ויאמר להשמיטם חוצה וכו' — מלחמ' א' 57, קדמ' י"ג 231, הג' א' 1, 7. המקורות מביאים איום
 זה של תלמי כבר בהתחלת הסיפור, אך המחבר מעבירו לכאן כדי ליצור מתח דראמאטי.

31. ותאמר לו עוד אמו וכו' — דברים אלה הוסיף המחבר.

בני אל תבך! לחום מלחמתך ואל ירך לבבך! ואם נכמרו רחמיו על אמן,
מדוע לא יהמו מעיך וזכרת את אביו ואת נקמתו ותנקום מאת אויבו
נקמתו. והבחור אורקנוס בזוכרו את אביו ותבער בו חמתו וילבש
35 קנאה וילחץ את העיר ביד רמה — וכאשר ראה את אמו בלחץ, השיב ידו
מבלע ומהשחית בחומלו על אמו, ולא ידע הבחור מה יעשה, כי בזוכרו
את אביו כעס — וכראות את אמו חמל, ויקצוף בזוכרו את החסיד, ויחמול
בראותו את אמו הקדושה. וילחם הבחור בלבו ובקרבו יותר מן המלחמה
אשר נלחם על העיר, כי אמר בליבו: עלי יחשב לעון כל הרע אויב
40 לאמו.

ויהי בימים ההם ותבוא שנת השבע היא שנת החג אשר יחוגו בה
היהודים וישמרו שנה הזאת כיום השביעי, על כן חדל אורקנוס מן
המלחמה וישב ירושלם. ו אז גברו אכזריות תלמי מאד, המה אשר בגללם
הציל נפשו מן המות, ויצו להרוג את אמו אורקנוס ואחיו. ויברח תלמי
45 וימלט פילדלפיאה.

[כח. אורקנוס ואנטיוכוס פיאוס]

1 ואנטיוכוס נטר לשמעון איבה על אשר הרג שריו, ויאסוף עם רב כחול
הים ויבא ביהודה ביד רמה בשנת ארבע למלכותו היא שנת אחת
לאורקנוס מלך יהודה. ו יסגור אורקנוס את העיר, ויצר על ירושלם
ימים רבים ולא יכול לה למען גובה החומות ולמען מבצר המגדלים
5 ובעבור כוח הבחורים היושבים בעיר. ו יבן אנטיוכוס מצפון לעיר מאה

34. והבחור אורקנוס וכו' — הג' א' 1, 7. עיבודו החופשי והמרחיב של המקור מראה, שהמחבר
מסוגל לחקות בהצלחה את הסגנון הדראמאטי-פאטיטי של מקורו.

38. וילחם הבחור בלבו וכו' — הג' (שם): *sed iuvenis plus intra ipsum se quam in hostem proeliabatur* (אך הבחור נלחם בקרבו יותר בשנלחם באויב).

41. ותבוא שנת השבע וכו' — מלחמ' א' 60, קדמ' י"ג 234.

שנת החג — מלחמ' א' 60, הג' א' 1, 7: *feriatus annus*.

41-2. אשר יחוגו בה היהודים וכו' — המחבר מוטר את דברי מלח' א' 60, קדמ' י"ג 234, שבהם
מסביר יוסיפוס לקוראיו הלא-יהודיים את עניין שנת השמיטה.

43. אז גברו וכו' — הג' א' 1, 7. והשווה מלח' א' 61, קדמ' י"ג 235.

45. פילדלפיאה — Philadelphia.

1. ואנטיוכוס וכו' — קדמ' י"ג 236, מלח' א' 61, הג' א' 1, 8.

2. בשנת ארבע וכו' — קדמ' י"ג 236.

3. ויסגור אורקנוס את העיר וכו' — קדמ' י"ג 237.

5. ויבן אנטיוכוס וכו' — קדמ' י"ג 238. מצפון לעיר — מלים אלה הנמצאות בנוסח היווני של
קדמ' ('מצפון לחומה') חסרות אמנם בנוסחאות של התרגום הלאטיני, לפי שמציין B. Niese
בהוצאת יוסיפוס, אך הן היו בוודאי בנוסח הלאטיני של קדמ' שהיה בידי המחבר. מאה ושלושים
מגדלים — בנוסח הלאטיני של קדמ' מאה ושלושה, לפי היווני — מאה.

ושלשים מגדלים עם גגותיהם וישם על גגותם גיבורים מגדודיו ויחפור את חומת ירושלם ויפילה ארצה. ו אז נתנו היהודים מרוצה גדולה על מפולת החומה ויכו כל גיבורי מקדון אשר מלאם לבם לבוא העירה. ויצאו במפולת החומה חוצה וילחמו בחיל אנטיוכוס ויבריחוהו מן המחנה ויפילו את המגדלים אשר עשה אנטיוכוס. ו וירחק אנטיוכוס מן העיר עשרים ריס וישם את מחנהו שמה.

ויהי בימים ההם ויבא חג הסוכות אשר הוא חוק לעם יי להעלות עולות ולהקריב קרבנות ולזבוח זבחים ולהלל את שם יי בארבעת מיני עצים, וישלח אורקנוס מלאכים אל אנטיוכוס לאמר: תנה לנו אורך ימים שמונה ונחוג את חג יי אלהינו. ויען ויאמר: חגו את חגיכם, רק יהיה לי חלק עמכם. ו וישלח אנטיוכוס מנחה ליי פר אחד וילבש קרניו זהב טהור וישלח כסף וזהב, כלים מלאים בשמים, כל זאת מנחה להיכל אלוה הגדול. ויקחו השוערים את המנחה הזאת ויביאוה אל הכהנים והכהנים הניפו אותה במקדש. ו ואנטיוכוס הזה הטיב לעשות מאנטיוכוס אפיפנוס, כי אפיפנוס שם ליבו לירושלם, ויהי בלוכדו את ירושלם ויבא בהיכל יי ולא הטיב לעשות, כי החזיר שחט בהיכל וטימא את המזבח ובשר

7-6. ויחפור את חומת ירושלם ויפילה ארצה — לפי המקור (קדמ' י"ג 239) חפר אנטיוכוס תעלה וגירש את מגיני ירושלם מן החומה. המחבר לא הקפיד בקריאת מקורו.

7. אז נתנו היהודים מרוצה גדולה וכו' — בקדמ' (שם) מסופר רק על התקפות-נגד רבות של היהודים.

10. וירחק אנטיוכוס וכו' — לא מצאתי במקורות.

12. ויבא חג הסוכות וכו' — קדמ' י"ג 241.

אשר הוא חוק לעם יי וכו' — הגדרה זו של חג הסוכות, אשר אינה נמצאת במקורות בסיפור על הורקנוס ואנטיוכוס והדומה בגישתה ה'אובייקטיבית' להגדרה הקודמת של שנת השמיטה (ע' הערה לפרק כ"ז, שורה 41-2), מושפעת בתוכנה ובלשונו על-ידי הגדרת סוכות שבסיפור על מות אנטי-גונוס, ששם היא מבוססת על מקורות המחבר. וע' פרק ל"א, 18-19 וההערות שם.

12-3. להעלות עולות ולהקריב קרבנות ולזבוח זבחים — חסר בדברי המחבר בקשר למות אנטי-גונוס (ע' ההערה הקודמת), אך קרבן סוכות נזכר בקשר למות אנטיגונוס בהג' א' 5. הזכרת הקרבנות גם הכרחית כאן בגלל המשך הסיפור.

13. ולהלל את שם יי בארבעת מיני עצים — באותה לשון נוקט המחבר גם בפרק ל"א, 18-19 וע' הערה שם.

14. וישלח אורקנוס וכו' — קדמ' י"ג 242.

14-5. ימים שמונה — במקור (שם) שבעה ימים, אך המחבר הטיב לתקן את דברי יוסיפוס והוסיף על שבעת ימי סוכות את חג העצרת.

15-6. רק יהיה לי חלק עמכם — הוסיף המחבר.

16. וישלח אנטיוכוס וכו' — שם.

18. ויקחו השוערים וכו' — קדמ' י"ג 243.

19. ואנטיוכוס הזה וכו' — קדמ' י"ג 243. אפיפנוס — Epiphanes.

21-2. ובשר החזיר השליך בכל פינות ההיכל — במקור (שם): הוא פיזר את מיץ החזיר בכל ההיכל.

החזיר השליך בכל פינות ההיכל. על כן נגעו יי וימת בתחלואים רעים כאשר כתבנו למעלה — כי זה אנטיוכוס הנקרא פיאוס עשה ישרה וכיבד את היכל יי, על כן היהודים מרדו לאפיפנוס ולא עבדוהו עוד, כי את זה קראו פיאוס הוא איש רחמים.

וירא אורקנוס כי נתן לבו לעבוד את יי וישלח אליו מלאכים לכרות עמו ברית, ויעש עמו ברית. ויקבלהו בירושלם ויעש לו ולכל עבדיו משתה גדול ויתן לו שלש מאות ככרי זהב, ויצא ללכת אל ארצו. והמלך אורקנוס דרש את מטמוני זהב אשר בירושלם, ויפתח אחד מקברי דוד מלך ישראל ויקח משם שלשת אלפים ככרי זהב טהור ויעזוב שם זהב לרוב.

והמלך אנטיוכוס נסע מעל ירושלם וילך להלחם עם ארשק מלך פרס והמלך אורקנוס עמו. ויאמר יוסף בן גוריון בספרו: על זה הדבר מצאתי עידי סופרים אחרים אשר כתבו ספרים, וכן על ספר ניקולאוס מדמשק מצאתי כתוב: ויצא המלך אנטיוכוס על ארשק וגם אורקנוס עמו ויבאו

22. על כן נגעו יי וימת בתחלואים רעים — אינו במקור. לדברי יוסיפון אלה רומז רבינו גרשום בפיוט 'אתה מקדם אלהינו' (הוצ' הברמן. עמ' כ"א) בו נאמר על אנטיוכוס 'נפל ונשבר ומת בתחלו' אים רעים'. וע' הערה לפרק י"ח, 14.

23. כי זה אנטיוכוס וכו' — קדמ' י"ג 244. פיאוס — Pius.

24. על כן היהודים וכו' — קדמ' י"ג 243.

25. כי את זה וכו' — קדמ' י"ג 244.

הוא איש רחמים — כן אפשר גם לתרגם את המלה הלאטינית Pius שהמחבר מצאה במקורו, אך שם היא תרגום של המלה היוונית Eusebes שמובנה בערך 'חסיד'. Pius היה בימי הביניים כינוי קבוע לקיסר או מלך והמחבר קורא 'איש רחמים' גם לסיליאוקוס (ע' פרק י"א, 1) ואנשי הורקנוס מכנים בכינוי זה את פומפיוס (פרק ל"ו, 50). וכן מכנה המחבר את אגוסתוס בכינוי 'איש רחמים' וכן גם את בספסינוס. עיין פרק ע"ח, 94-95, 205.

26. וירא אורקנוס וכו' — קדמ' י"ג 245.

27. ויקבלהו בירושלם וכו' — הוסיף המחבר.

28. ויתן לו שלש מאות ככרי זהב — מלח' א' 61, קדמ' י"ג 249, הג' א' 1, 8.

ויוצא ללכת אל ארצו — אנטיוכוס, קדמ' י"ג 248.

29. והמלך אורקנוס וכו' — מלח' א' 61, קדמ' ז' 293-4, י"ג 249, הג' א' 1, 8. לפי קדמ' י"ג 249 מספר גם המחבר, שיוחנן הורקנוס פתח את קבר דוד רק לאחר מצור ירושלם על ידי אנטיוכוס.

29-30. אחד מקברי דוד — קדמ' ז' 393: aperuit unum loculum sepulcrorum David (פתח חדר אחד מקברי דוד).

30-1. ויעזוב שם זהב לרוב — כך יוצא מן הסיפור שבקדמ' ז' 393-4, שם מסופר שאחרי יוחנן הורקנוס הוציא גם הורדוס מקברו של דוד כסף רב (והש' קדמ' ט"ז 179).

32. והמלך אנטיוכוס וכו' — קדמ' י"ג 250. ארשק — Arsaces (קדמ' י"ג 253). על צורת השם ע' הערה לפרק ל"ד, 46. מלך פרס — מלך הפארתיים (שם).

33. ויאמר יוסף בן גוריון בספרו — בקדמוניות י"ג 250-2.

33-4. מצאתי עידי וכו' — יוסיפוס (שם) אינו מזכיר סופרים אחרים אלא מצטט רק את דברי ניקולאוס מדמשק.

על נהר ליקו וילחם על אנדט שר צבא ארשק מלך פרס ויבריחוהו, ויכו מחיל פרס וימותו רבים. ויבן שם אנטיוכוס ביניין גדול למראה אשר הוא על שם גבורה.

ויסעו משם ללכת אל ארשק ויעמוד אורקנוס בדרך יומיים בעבור השבת 40 ובעבור חג השבועות אשר בא אחר השבת, על כן עמד אורקנוס בדרך יומיים. וילך אנטיוכוס לבדו עם מחנהו ולא חיכה את אורקנוס לבלתי יחשב לו גבורה על מלך פרס. ויפגע אנטיוכוס בארשק מלך פרס וילחם עמו וסולו בקרב ההוא גויות יוניים הרבה מאד, והמלך אנטיוכוס חתם יומו בקרב ההוא.

[כט. מלחמות אורקנוס]

1 וירא אורקנוס כי מת אנטיוכוס ויחדל ללכת אל ארשק, וישם פניו בארם צובא ויבא מידבתה ויצר עליה ששה חודשים, ויתנה אלהים בידו וישימה למס עובד. ויסר משם וילך שמגן וילכדה ואת כל שכניה. וישב ויבוא שכימה ויכה כי לא פתח לו, ויך את הר גריזים ויהרוס את ההיכל אשר 5 עשה סמבלט למנשה חתנו אחי עידו שר הכהנים, ויהרוס אותו אורקנוס

36. ליקו — Lycus. אנדט — Indates.

36-7. ויכו מחיל פרס וימותו רבים — הוסיף המחבר.

37. ביניין גדול וכו' — במקור (קדמ' י"ג 251) רק trophaeum (אות ניצחון). ע' גם הערה לפרק מ"ט, 19-20.

39. ויעמוד אורקנוס בדרך יומיים וכו' — לפי קדמ' י"ג 251 התעכב אנטיוכוס יומיים לפי בקשת אורקנוס. המחבר 'תיקן' את מקורו כדי להסביר למה הורקנוס לא נטל חלק במפלתו של אנטיוכוס. בעבור השבת וכו' — קדמ' י"ג 252.

40. חג השבועות — במקור (שם) quinquagesima festivitatis, הוא חג השבועות.

41. וילך אנטיוכוס לבדו וכו' — כן שיער המחבר מתוך הנחתו המוטעית, (ע' ההערה לשורה 39) שלפיה רק אורקנוס עמד במקום יומיים.

42. ויפגע אנטיוכוס וכו' — קדמ' י"ג 253.

1. וירא אורקנוס וכו' — קדמ' י"ג 254.

ויחדל ללכת אל ארשק — הוסיף המחבר וע' הערה לפרק כ"ח, שורה 39.

2-1. בארם צובא — במקור (קדמ' י"ג 254, מלח' א' 69, הג' א' 1, 9) Syria.

2. ויבא מידבתה וכו' — קדמ' י"ג 255.

3. שמגן — במקור (שם): הוא כבש את Samogam (צורת אקוסאטיבוס של Samoga).

4. שכימה — במקור (שם) העיר שכם נקראת Sychima.

ויך את הר גריזים וכו' — קדמ' י"ג 256.

5. אחי עידו — במקור (שם) fratrem Iaddi, אולם בשני כתבי-יד לאטיניים של הקדמוניות הקרויים לזה שהיה בידי יוסיפון (ע' מבוא) כתוב fratrem Iaddo. צורת-שם זו הביאה את המחבר לה' ניח, ששם הכוהן היה עידו. בשם מקראי זה קורא המחבר לכוהן גדול זה כבר בפרק י', 57, וע' הערה שם. שר הכהנים — במקום לומר 'כהן גדול' מתרגם המחבר princeps sacerdotum באופן מילולי.

אחרי מאתים שנה לביניינו אשר בנו אותו ויהפכיהו המלך אורקנוס עד יסודותיו ויך את הכותים אשר בהר שומרון. ויסע וילך אל ארץ אדום ויך חברה מרשה אשר לאדום ויכנע את גאון אדום וישימם למס עובד עד הגולה, כי אסרם המלך ויקשרם ויכבלם בכבלי מילה וימל את בשר ערלתם. ומהיום ההוא והלאה היו מולים ושומרים משמרת תורת יי עד הגולה, וכן עשה המלך לכל הגוים אשר כבש. ויהי בהצליח יי את דרכו וישלח מלאכים אל רומא לחדש הברית עם שרי רומנים. ואלה דברי הברית אשר חידשו שרי רומנים לאורקנוס מלך יהודה: פניאוס בן מרקוס ולוקיאוס ומליאוס בני מנטינוס, גיוס סמפרוניאוס בן פלרנוס ויתר שרי רומנים והישיש אשר עמנו לאורקנוס מלך יהודה שלום. ידוע יהיה לך כי איגרותיך קיבלנו וקרינו באהבה ושלומך שאלנו מאת שלוחיך דוסיתיאוס ואפולוניאוס ותודורוס אנשים

- 7-6. ויהפכיהו המלך אורקנוס עד יסודותיו — הוסיף המחבר, על סמך הג' א' 1, 9 (eversa urbe).
7. הכותים — במקור (שם) Cutei. אשר בהר שומרון — בהג' א' 1, 9 Samaritani.
8. ויסע וילך וכו' — קדמ' י"ג 257.
- חברה — במקור (שם) Abora (כך בנוסח הלאטיני ובמקור היווני Adora).
9. עד הגולה — הוסיף המחבר.
- 10-9. כי אסרם המלך וכו' — בלשון דומה נקט המחבר כשדיבר על אנשי אדום כבר קודם לכן: 'ויאסרם (ז"א אורקנוס) בכבלי מילה' (פרק י', 71). הלשון לקוחה מקדמ' י"ג 319 על אריסטובולוס בן הורקנוס 'אשר קשר לו חלק מעם האיטוריאים בכבלי מילה' (sibi circumcisionis vinculo conjunxit). וע' גם פרק מ"ט, 3.
10. ומהיום ההוא וכו' — קדמ' י"ג 258.
11. עד הגולה — הוסיף המחבר.
- 11-2. וכן עשה המלך לכל הגוים אשר כבש — סברת המחבר.
13. וישלח מלאכים וכו' — קדמ' י"ג 259.
14. שרי רומנים — במקור (שם) הסינאט.
15. פניאוס וכו' — קדמ' י"ג 260. פניאוס — Fannius.
- ולוקיאוס ומליאוס — המחבר הפך בטעות איש אחד לשני אנשים. ולוקיאוס — Lucius.
- ומליאוס — בנוסח הלאטיני Manlius, אך בשני כתבי־יד לאטיניים הקרובים לנוסח שהיה בידי יוסיפון (ע' מבוא) כתוב Mallius.
- בני מנטינוס — ע' בהערה השנייה לשורה 15. מנטינוס — Mentinus.
- 15-6. גיוס סמפרוניאוס — Gaius Sempronius.
16. פלרנוס — Falerna. ויתר שרי רומנים וכו' — הוסיף המחבר.
- והישיש אשר עמנו — המחבר סבור היה על־סמך חשמ' א', ח' ט"ז, שבראש מלכות רומי עמד איש אחד. וע' פרק ב', 133 וההערות שם.
18. דוסיתיאוס — המחבר טעה; במקור (שם): שמעון בן Dositheus.
- ואפולוניאוס — Apollonius. ותודורוס — במקור (שם) Diodorus.
- 18-9. אנשים טובים וחכמים — במקור (שם) viri optimi.

טובים וחכמים וכיבדנו אותם וישבו עמנו נגד הישיש, וכל אשר שאלו
 20 מעם הישיש מלא חפצם ואנחנו עמו. וכל הארץ אשר גזל אנטיוכוס
 מארצכם יהיה לכם, וכל אשר עשה אנטיוכוס וכל אשר ציוה יופרו.
 והערים אשר לכדתם מארצו במלחמה לכם יהיו. וכתבנו איגרות לכל
 גוי וגוי לקבל בכבוד השלוחים אשר שלחתם אלינו, ושלחנו עמהם
 השליח אשר לנו ושמו פניאוס ונתננו לו איגרת ועוד דיברנו לו דברינו
 25 ונשים דברים בפיו לדבר לכם דברי שלום כאשר גזר הישיש ושלש מאות
 ועשרים יועציו.

בימים ההם היו נלחמים מלכי מקדון איש באחיו, ומלך אורקנוס נסע
 וכל מחנהו עמו ויחזן על שומרון ויצר עליה ויבן עליה דייק. ויהי רעב
 גדול בשומרון עד אוכלם השומרונים והכותים את הנבלות המושלכות
 30 בדרך.

והמלך אורקנוס נסע וילך ירושלימה בעבור צום הכפורים לכפר בעד
 עם יי כי מלך וכהן היה, ויעזוב את שני בניו על הצבא אשר בשומרון,
 שם האחד אנטיגונוס ושם השיני אריסטובולוס; עליהם עלה אנטיוכוס
 מלך מקדון ויבא לעזרת הכותים להציל שומרון מיד בני אורקנוס
 35 וילחם עמהם. ותתגר מלחמה גדולה עם אנטיוכוס המלך, וינס אנטיוכוס
 המלך מפני הנערים בני אורקנוס וימלט עד עיר אשר שמה שיטופולי.

19. וכיבדנו אותם וכו' — הוסיף המחבר.

20. וכל הארץ וכו' — קדמ' י"ג 261.

21. וכל אשר עשה וכו' — קדמ' י"ג 263 : illa quae per Antiochum gesta sunt. . . , cassentur : יופרו — צורת הרבים לפי הלאטינית וע' ההערה הקודמת.

22. והערים וכו' — קדמ' י"ג 261. כתבנו איגרות וכו' — קדמ' י"ג 263.

23. ושלחנו עמהם וכו' — במקור (קדמ' י"ג 266) מסופר, שפניאוס שלח את שליחי היהודים, נתן
 להם כסף וכן מסר לידיהם את החלטת הסינאט. המחבר לא דייק במסירת תוכן מקורו.

24. פניאוס — Fannius.

25. כאשר גזר הישיש וכו' — ע' פרק ב', 133 וההערות שם.

27. בימים ההם וכו' — ע' קדמ' י"ג 273.

ומלך אורקנוס וכו' — הג' א' 1, 9, מלח' א' 64, קדמ' י"ג 275-6.

29-30. את הנבלות המושלכות בדרך — הג' א' 1, 9.

31. בעבור צום הכפורים וכו' — המחבר משער, שהורקנוס שמע את בת הקול בשעת עבודת יום
 הכפורים. למרות שתאריך זה אינו נמצא לא בקדמ' י"ג 282-3 ולא בתוספתא סוטה י"ג ה' (וכן
 בבבלי, סוטה ל"ג ע"א), משער גם את התאריך R. Marcus בהוצאתו של הקדמוניות. — רש"י לסוטה
 ל"ג ע"א מושפע מדברי יוסיפון בטענו, שיוחנן שמע 'בת קול כשהיה עובד עבודת יום הכפורים'.
 וע' גם ההערה השנייה לשורה 37.

32. כי מלך וכהן היה — הורקנוס לא היה מלך. וע' הערה לפרק ל', 9.

ויעזוב את שני בניו וכו' — מלח' א' 64, קדמ' י"ג 276, הג' א' 1, 9.

33. עליהם עלה אנטיוכוס וכו' — מלח' א' 65, קדמ' י"ג 276-7.

36. שיטופולי — Scythopolis במבטא איטלקי.

וביום ההוא היה אורקנוס בבית קודש הקדשים ויתפלל בעד עם ישראל, ואחרי כן הזכיר את בניו, כי דאג פן יפלו בחרב אנטיוכוס. וישמע בת קול קורא ואומר בבית קודש הקדשים: אל תתעצב ואל תדאג על בניך 40 כהן אורקנוס, כי היום נלחמו בניך עם אנטיוכוס וינצחוהו ויבריחוהו ויכו במחנהו מכה רבה מאד. ואתה אל תירא אורקנוס, גמור עבודתך בשלום, כי באת בשלום ותצא בשלום. ויצא אורקנוס מן הקודש ויספר באזני העם ככל הדברים האלה, ולא האמין העם. וישלחו רוכבי סוסים בשומרון במחנה, וימצאו נאמנים דברי אורקנוס ככל אשר דיבר.

45 וישלחו הכותים עוד ויביאו את לטירון בן קליאופטרא מלכת מצרים ועימו גלימנדר ואיפוקרטיס שרי מקדון ויבאו לעזרת הכותים להציל שומרון מיד בני אורקנוס. ויצא המלך אורקנוס מירושלם לקראת צבא מצרים ויך בהם מכה רבה מאד וסילה פגרים רבים וגם גלימנדר הכה וימות שם. וינוסו הנשארים וימלטו, ולא יספו מלכי מקדון ומלכי 50 מצרים להושיע את שומרון ואת הכותים עוד. וישב המלך ויבא שומרון ויצר עליה שנה אחת. ויתנה אלהים בידו ויך את כל זכורה לפי חרב ויהפוך את חומותיה עד יסודותיהם.

בעת ההיא הגדיל יי את שם יהודה בכל ארץ מושבותיהם, וגם קליאופטרא

37. וביום ההוא וכו' — קדמ' י"ג 282-3.

בבית קודש הקדשים — כך כותב המחבר מתוך הנחה שיום הכפורים היה. בתוספתא סוטה י"ג ה' (וכן בבבלי סוטה ל"ג ע"א) נאמר, שיוחנן שמע בת קול 'מבית קודש הקדשים', כלומר לא היה בפנים, אבל אפשר שלמרות זאת סייעו דברי התוספתא להשערתו של המחבר שיוחנן שמע את בת הקול כשהיה עובד את עבודת יום הכפורים. אולי הסתמך המחבר בהשערתו גם על קדמ' י"ג 282, שם נאמר שיוחנן היה אז לבדו במקדש.

ויתפלל וכו' — המחבר מרחיב את הסיפור; במקור (קדמ' י"ג 282) כתוב רק שיוחנן הקטיר קטורת. 38-9. וישמע בת קול וכו' — במקור (שם) נאמר רק שהוא שמע קול כי בניו ניצחו את אנטיוכוס. ואולי יש לגרוס 'וישמע קול'.

42. ויצא אורקנוס — קדמ' י"ג 283.

43. ולא האמין העם וכו' — פרט סיפורי שהוסיף המחבר.

44. וימצאו נאמנים וכו' — קדמ' י"ג 283.

45. וישלחו הכותים וכו' — קדמ' י"ג 277. לטירון — Lathyrus.

בן קליאופטרא מלכת מצרים — ע' קדמ' י"ג 285.

46. ועימו גלימנדר וכו' — קדמ' י"ג 279. גלימנדר — Callimander ובכתב-יד הלאטיני שהיה בידי המחבר היה כנראה כתוב Gallimander. ואיפוקרטיס — Epicrates, אולם בכתב-יד הלאטיני שהיה בידי המחבר או המחבר עצמו (או אחד ממעתיקי ספר יוסיפון) גרס Hippocrates על שם הרופא היווני המפורסם.

47. ויצא המלך וכו' — הוסיף המחבר.

48-9. וגם גלימנדר הכה וימות שם — קדמ' י"ג 280.

49. וינוסו הנשארים וכו' — הוסיף המחבר.

51. ויצר עליה שנה אחת וכו' — קדמ' י"ג 281.

53. בעת ההיא וכו' — קדמ' י"ג 284. וגם קליאופטרא וכו' — קדמ' י"ג 285.

מלכת מצרים הסירה את מצריים מעל צבאיה, ותפקוד חלקיה וחנניה 55 שרי צבאות על כל צבא מצרים, כי פשע עליה לטירו בנה, ויעזבוה מצרים ותהי ידם עם לטירו. ויצאו עליהם חלקיה וחנניה היהודים שרי קליאופטרא וילחמו בהם ויכניעום תחת יד המלכה, וינס לטירו מפני אמו וילך אל קיפרוס מאיי הים וישב שם. וילחם אורקנוס בכל אויביו מסביב ויכניעם, וישב ישראל לבטח בימי אורקנוס איש תחת גפנו ואיש 60 תחת תאנתו ויפרו וירבו ויעצמו מאד.

[ל. אורקנוס והפרושים]

1 בימים ההם כשבת המלך אורקנוס על כסא מלכותו אשר בירושלם עיר הקודש, ויעש המלך משתה גדול לכל שריו ועבדיו וגיבוריו חיל יהודה ובנימן, וישב המלך על השולחן עם חכמי ישראל המה הפרושים המפרשים את התורה, והיה אורקנוס תלמיד מתלמידיהם. ויהי כטוב 5 לב אורקנוס ביין, ויאמר לחכמים המה הפרושים: אתם ידעתם כי תלמידכם אני, ואם תראוני שאסור מן הדרך, אתם תוכיחו אותי והשיבוני אל דרך הישרה כי כן נאה לכם לעשות. ויענו הפרושים ויאמרו: חלילה לנו לראות בדבר הזה כי עדים אנחנו היום הזה כי צדיק אתה ובדרך ישרה אתה הולך, כי מלך וכהן אתה. וישמח אורקנוס על דבריהם. 10 ושם היה יושב אחד מן הפרושים ושמו אלעזר איש שולח מדנים איש

54. הסירה את מצריים מעל צבאיה — סובר המחבר. חלקיה — Chelchias. וחנניה — Ananias. 55-6. ויעזבוה מצוים וכו' — קדמ' י"ג 287.

56. ויצאו עליהם וכו' — המחבר ידע מקדמ' י"ג 328, שתלמי לאתירוס שלט על קיפרוס לאחר שגורש ממלכות מצרים. מכאן השערת המחבר שבריחתו של לטירו באה בעקבות מפלתו על-ידי חלקיה וחנניה.

58. וילחם אורקנוס וכו' — ע' קדמ' י"ג 284.

1. בימים ההם וכו' — קדמ' 289 וכן קידושין ס"ו ע"א, שם המעשה 'בינאי המלך'.

3. חכמי ישראל המה הפרושים — במסכת קידושין נקראים הפרושים גם 'חכמי ישראל'.

3-4. הפרושים המפרשים את התורה — המחבר חשב שהמלה 'פרושים' נגזרה מ'לפרש' את התורה. באותה דעה היה מקור אחר, בן זמנו של יוסיפון (ע' ספר היישוב, כרך ב', תש"ד, עמ' 90), שבו מדובר על הישיבה שבירושלים 'חבורת צדק הכלולה, המלמדים בישראל תורה מפורשה... ודבר שלום לכל גלות ישראל בארבע זוויות משלו, להם תורה אחת לפרשה'; שם נזכרים חכמי הרבנים בניגוד לקראים.

6. ואם תראוני וכו' — קדמ' י"ג 290.

9. כי מלך וכהן אתה — אותה לשון כבר בפרק כ"ט, 32, וע' הערה שם. וכן באותו סיפור שבקידושין שין ס"ו ע"א: 'ואתה מלך וכהן גדול', ואולי הושפע המחבר מדברי התלמוד הנ"ל; וכן כתוב בקדמ' י"ג 288, שאם יאמרו הפרושים דבר נגד מלך ונגד כהן גדול, מיד מאמינים להם — ואולי גם מקום זה השפיע על טעות המחבר.

10. ושם היה וכו' — קדמ' י"ג 291. אחד מן הפרושים ושמו אלעזר — כך לפי יוסיפוס. לפי קידושין ס"ו ע"א היה אלעזר ממתנגדי הפרושים. איש שולח מדנים איש הבליעל — קדמ' י"ג 291 malevolus et seditonibus gaudens, בקידושין ס"ו ע"א 'איש לץ רע ובליעל' (ע"פ כ"י מינכן).

הבליעל ויען ויאמר: יחי המלך אורקנוס לעולם! אם אהבת להיות צדיק כאשר דיברת, רד מן הכהונה, רב לך המלכות. ו ויען אורקנוס ויאמר: למה זה ארד מן הכהונה? ויאמר אלעזר: כי אמך בשבי הלכה בימי אנטיוכוס אפיפנוס והיא מחוללת היתה, על כן לא נאה לך לבוא בקודש הקודשים. ו ויקצוף המלך מאד ותהפך השמחה למריבה ואהבתם לשנאה.

ושם היה יושב איש עשיר וגדול מן הצדוקים ושמו יהונתן ויאמר למלך: הלא אמרתי לך: אל תאמן להם, כי כזבים בפיהם. ועתה הם ציוו את אלעזר לקלל אותך. ו ויען המלך ויאמר לפרושים: שפטו על הדבר הזה על הקללה אשר קילל אותי אלעזר. ו ויענו הפרושים ויאמרו: יש עליו חיבוט ומלקות ורב לו, כי הפרושים לא ישפטו מות. ו ויען יהונתן ויאמר: הלא אמרתי לך כי מדעתם ומחפצם יצאה הקללה הזאת. ו ומהיום ההוא והלאה פשע אורקנוס בדבריהם כי הטהו יהונתן ונעשה צדוקי.

25 ויצו המלך ויעבירו קול בכל ארץ ישראל: כל המלמד אשר ילמד תורת הפרושים מות יומת. ו ויהרוג אורקנוס מן העם בעת ההיא, על כן נתעוררה השנאה לו ולבניו מן העם בימים ההם.

ויאמר יוסף בן גוריון: עתה אפתח על איזה דבר נפלה מריבה ומחלוקת בעם יי, כי הפרושים היו אומרים: נשמור את התורה אשר מסרו בידינו

12. רב לך המלכות — קדמ' י"ג 291: tantum sufficiat tibi populi regere magistratum (רק די לך למשול על העם). לשון המחבר מושפעת מדברי הסיפור שבקידושין ס"ו ע"א: 'רב לך כתר מלכות'. ויען אורקנוס ויאמר וכו' — קדמ' י"ג 292.

14. והיא מחוללת היתה וכו' — הוסיף המחבר. מחוללת — כלומר, חללה.
15. ויקצוף המלך וכו' — קדמ' י"ג 292.

17. ושם היה יושב וכו' — קדמ' י"ג 293.

איש עשיר וגדול — הוסיף המחבר כי הצדוקים היו 'מעשירי העם וגיבוריו' (שורה 34).

19. ויען המלך וכו' — קדמ' י"ג 294.

21. חיבוט ומלקות — במקור (שם) plagas et vincula (מלקות וכבלים).

כי הפרושים לא ישפטו מות — במקור (שם): כי לא נראה היה הביזיון ראוי לעונש מוות וכי הפרושים מתונים בטבעם בענייני עונשין. ויען יהונתן וכו' — קדמ' י"ג 295-6.

23-4. ונעשה צדוקי — 'יוחנן כ"ג שימש בכהונה גדולה שמונים שנה ולבסוף נעשה צדוקי' (ברכות כ"ט ע"א).

25. ויצו המלך וכו' — בקדמ' י"ג 296 נאמר רק, שהורקנוס העניש את אלה ששמרו את חוקי הפרושים, וע' ההערה הבאה.

26. ויהרוג אורקנוס מן העם בעת ההיא — 'ויהרגו כל חכמי ישראל' (קידושין ס"ו ע"א).

26-7. על כן נתעוררה וכו' — קדמ' י"ג 296.

28. ויאמר יוסף בן גוריון — יוסיפוס בקדמוניות י"ג 297-8. עתה אפתח וכו' — קדמ' י"ג 297.

30 אבותינו החכמים אשר פירשו את התורה. והשונים היו אותם הימים לחלק אחד הצדוקים: לא היו מאמינים לכל מסורת ולכל פירוש כי אם לתורת משה לבדה. והחסידים היו בימים ההם חלק אחר. ו על אלה המחלוקות גברו המלחמות ונשפכו דמים רבים בעם ישראל, כי דלת העם היתה ידם עם הפרושים, לבד מעשירי העם וגיבוריו, כי הם המלך והצדוקים היו עוזרים. 35

ויאמר יוסף בן גוריון: בימים ההם שאל המלך אורקנוס וידרוש את פי יי על אודות בניו, מי מהם עתיד למלוך ולישב על כיסאו אחריו. ויהיו לו שלשה בנים: שם האחד אריסטובולוס ושם השני אנטיגונוס, אלה היו נאהבים בעיני אביהם, ושם השלישי אלכסנדר, זה היה שנאוי ומתועב בעיני אביו וידיחהו בגליל ולא ראה פני אביו. ו יהי בשואלו אורקנוס אל האלהים, וידבר לו אלהים בחלום הלילה ויאמר לו: שא עיניך וראה את בנך אשר ימלוך תחתיו והיושב על כסאך. וישא עיניו וירא והנה אלכסנדר בנו עומד עליו. ו ויקץ אורקנוס משנתו ויבך וישאל עוד באלהים ולא ענהו עוד.

30. אשר פירשו את התורה — המחבר סבור שהפרושים נקראים בשם זה כי הם המפרשים את התורה, וע' הערה לשורה 3—4.

והשונים — ז"א המורים. המחבר מדבר גם על 'השונים אשר לחסידים' בפרק מ"ט, 66 וע' הערה שם. 31. ולכל פירוש — ע' הערה לשורה 3—4.

32. והחסידים — הם האיסיים (אסנים) הנזכרים קדמ' י"ג 298. מחבר יוסיפון הוא אפוא הראשון ששיער שמוצאו של השם 'אסיים' הוא מן המלה 'חסידים'. על-ידי אטימולוגיה זו הוא מזהה את האסיים עם החסידים שהשתתפו במרד החשמונאים, ושהיו קיימים, לדעת המחבר, כבר בימי אלכסנדרוס מקדון (ע' הערות לפרק י', 59, ולפרק ט"ז, 8—9).

32-3. על אלה המחלוקות וכו' — קדמ' י"ג 298.

33. דלת העם — במקור (שם) populares, כלומר 'המון העם'. ברם למלה populares יש גם מובן של 'דלת העם' בניגוד ל-patricii, וע' גם ההערה הבאה.

34. מעשירי העם וגיבוריו — במקור (שם) copiosi vel divites (בעלי יכולת ועשירים). המחבר מוסיף על דברי המקור את הגיבורים, כי הוא הגיע על סמך מקורותיו לדעה, שלצדוקים השתייכו ראשי הצבא: הוא יודע לספר שאלכסנדרה נתנה את אריסטובולוס 'בראש הצדוקים להיות שר צבא' (פרק ל"ד, 9) והוא מדבר על 'רבי הפרושים' כנגד 'שרי הצדוקים' (שם, השורות 14—15). וכן הוא מספר כי 'צבא העם אשר עם רבי הפרושים' שבו מדמשק 'בבושת ובכלימה' 'כי לא היו עמהם צבא הצדוקים והחסידים' (שם, שורות 44—45). השקפתו של המחבר ש'עשירי העם וגיבוריו' היו בני מעמד חברתי אחד, אמנם מושפעת מן המציאות ההיסטורית של ימיו, אולם קביעתו מתאימה גם למציאות בית שני. גם ב'פשר נחום' של מגילות מדבר יהודה (ג' 11, ד' 4) מדובר על הנכבדים וגיבורי המלחמה של הצדוקים (עי' ד. פלוסר, ספר לזכרון ג. אלון, תש"ל, עמ' 144).

36. בימים ההם וכו' — את הפרט הסיפורי הוסיף המחבר.

37-8. ויהיו לו שלשה בנים — לפי קדמ' י"ג 299 היו לו חמישה בנים, אך בקדמ' י"ג 322 מדובר על אותם השלושה הנזכרים כאן.

41. ויאמר לו וכו' — המחבר מרחיב את המסופר במקור.

43. וישאל עוד וכו' — הוסיף המחבר; הלשון שמואל א', כ"ח ו'.

45 והמלך אורקנוס נאסף אל עמיו, והימים אשר מלך שלשים ואחת שנה. ויתר דבריו וגבורותיו ומלחמותיו אשר נלחם והערים אשר לכד מארם וגבורות אשר עשה במקדון ואשר הכניע את אדום ומל אותם הלא הם כתובים על ספר יוסף בן גוריון ועל ספר מלכי רומי.

[ל.א. ימי אריסטובולוס הראשון]

1 וימלוך אריסטובולוס בנו תחתיו, וזה הוא הנקרא מלך גדול וזה אשר הרחיב את גבול ישראל מאד, הוא אשר נלחם על צור ועל צידון ושפך נפשות לאין מספר וימל את בשר עורלתם ויכניעם תחת יד יהודה עד בוא פומפיוס שר צבא רומא, הוא אריסטובולוס אשר חילל את הכהונה 5 ויסירה וישם כתר מלכות גדול בראשו. ויהי בשבתו על כסא מלכותו ויתעורר לאכזריות ויאסור את אמו ואת אחיו בנחישות כי היה מקנא את אמו ואת אחיו על דבר המלכות. ויאהב את אנטיגונוס אחיו הקטן וילבש אותו ארגמן ויכבדהו בכבוד גדול בכבוד המלך וישלח אותו למלחמה עם כל צבא גיבוריו להלחם על הגוי אשר פשע למלך אריסטובולוס. וילך אנטיגונוס וילחם מלחמות המלך 10 באשר שלחו המלך אחיו, ויך אנטיגונוס את כל המורדים אשר הרימו ידם במלך וסילה פגרים רבים ושפך נפשות לאין מספר, וישב ויבא ירושלם בגבורה.

45. שלשים ואחת שנה — קדמ' י"ג 299, הג' א' 1, 10.

48. על ספר יוסף בן גוריון — בכתבי יוסיפוס.

ועל ספר מלכי רומי — כנראה רמז לכרוניקה של היירונימוס.

1. וימלוך אריסטובולוס — מלח' א' 70, קדמ' י"ג 301.

וזה הוא הנקרא מלך גדול — במקורות (שם) כתוב רק שאריסטובולוס היה הראשון שהיה למלך. המחבר נאלץ היה להוסיף 'מלך גדול' מאחר שהוא כבר ציין את יוחנן הורקנוס כמלך.

2. על צור ועל צידון וכו' — כוונת המחבר לייחוד האיטוריאים (ע' להלן שורות 88—89, על סמך קדמ' י"ג 318-9). עם זה ישב במחוז הלבנון וע' Schürer I 275-6, 707-723. יוסיפוס אינו מוסר פרטים גיאוגרפיים על האיטוריאים, ואין לדעת מה המקור שממנו לקח המחבר את הידיעה הגיאוגרפית הבלתי־מדויקת.

4. אשר חילל את הכהונה ויסירה וכו' — הג' א' 2: הוא הפך את הכהונה הגדולה למלכות.

5. וישם כתר מלכות גדול בראשו — מלח' א' 70, קדמ' י"ג 301, הג' א' 2. המחבר מוסיף על דברי המקור את המלה 'גדול', כדי להבדיל את אריסטובולוס מיוחנן הורקנוס שהיה אף הוא, לדעת המחבר, מלך ומן הסתם היה לו כתר. וע' ההערה השנייה לשורה 1; וע' גם הערה לפרק ס"ד, 9.

6. ויתעורר לאכזריות וכו' — מלח' א' 71, קדמ' י"ג 302.

8. וילבש אותו ארגמן — כך הסיק המחבר, כי אנטיגונוס היה לדברי המקורות שווה בדרגה למלך.

9. וישלח אותו למלחמה וכו' — במקורות (קדמ' י"ג 304, מלח' א' 73, הג' א' 5) מסופר רק שאנטיגונוס נהרג כשחזר לאחר ניצחון במסע מלחמתי.

והמלך אריסטובולוס חלה את חוליו ויכבד עליו החולי מאד, וישמע
15 אנטיגונוס בדרך אשר חלה המלך אחיו, ויהי כאשר בא הבחור העירה
לא הלך אל בית המלך וילך אל היכל יי להתפלל על ישועת אחיו כי
קצרה נפשו בעמל אחיו.

ויהי היום ההוא חג הסוכות אשר הוא חוק ליהודים לקבל בכבוד ולהלל
את יי בארבעת מיני עצים. ושם היה המון רב מהמון ישראל, ויעבור
20 אנטיגונוס עם גדודיו בחצר ההיכל בתוך ההמון והוא חגור כלי קרב
ומלוש שריון אשר לכסף מרוקמת בזהב והיה הבחור יפה תואר מאד
ויפה מראה ויתמהו כל העם על מראהו ועל יופיו.

ושם היה איש אחד ושמו יהודה מן החשובים אשר לחסידים, וישא עיניו
וירא והנה אנטיגונוס עובר בחצר ההיכל, ויאמר יהודה לתלמידיו: מי
25 יתן מותי היום טרם אשר אראה מות הבחור הזה אנטיגונוס, אולי אמותה

14. והמלך אריסטובולוס וכו' — קדמ' י"ג 304, מלח' א' 73, הג' א' 5.

18. ויהי היום ההוא וכו' — מלח' א' 73, קדמ' י"ג 304, הג' א' 5.

אשר הוא חוק ליהודים וכו' — במלח' א' 73: 'ימי חג בהם מנהג האבות הוא לעבוד את
האל בבניין סוכות'. קדמ' י"ג 304: 'זמן בו חוגגים את חג הסוכות'. הג' א' 5: 'אז חגו בארץ
היהודים את הסוכות לפי התורה (ex lege, לפי החוק), הוא יום חג ומלא כבוד (plenus reverentiae),
בו העלו קרבן חגיגי'. המחבר קיבל ממקורותיו את הגוון ה'אובייקטיבי' של התיאור — המקורות
מכוונים לקוראים לא־יהודיים. הוא הסתמך על דברי הגיסיפוס שממנו צירף את הצירוף 'חוק ליהודים
לקבל בכבוד'. תיאור זה של חג הסוכות שלפנינו השפיע בתוכנו ובלשונו על הגדרת הסוכות שבפרק
כ"ח, 12—13, וע' הערות שם.

9-18. ולהלל את יי בארבעת מיני עצים — המחבר רומז לנענועי הלולב בזמן קריאת ההלל;
בלשון זו השתמש המחבר גם בפרק כ"ח 13.

19. בארבעת מיני עצים — הם 'ארבעה מינין שבלולב' (מנחות כ"ז ע"א, ע' ויקרא כ"ג מ').

19-20. ויעבור אנטיגונוס וכו' — במקורות (מלח' א' 73, קדמ' י"ג 304, הג' א' 5) מסופר רק,
שאנטיגונוס היה אז לבוש בגדי־קרב נהדרים והיה עם גדודיו.

21. שריון אשר לכסף מרוקמת בזהב — המחבר מתאר כאן את שריונו של אנטיגונוס לפי דוגמת
בגדי־המלחמה החגיגיים שנהגו ליצרם במלכות ביזאנטיון. שריון הוא נקבה לפי la corazza
באיטלקית.

והיה הבחור וכו' — הוסיף המחבר; ובדומה למחבר יוסיפון מוסיף אף ההיסטוריון המודרני גרץ
על דברי המקורות ואומר, שאנטיגונוס צעד ברחובות ירושלים ביופי נעוריו ובכוחו המלא (ההוצאה
הגרמנית III א, עמ' 121).

23. ושם היה איש אחד וכו' — מלח' א' 78, קדמ' י"ג 311, הג' א' 6—7.

מן החשובים אשר לחסידים — יהודה היה מן האיסיים (אסינים). יוסיפון מזהה את האיסיים
(אסינים) עם החסידים, ע' הערה לפרק ל', 32. המחבר שיער שיהודה היה מחשובי האיסיים, שכן
בהמשך הסיפור מתארים אותו המקורות יחד עם תלמידיו.

וישא עיניו וכו' — מלח' א' 78, קדמ' י"ג 311, הג' א' 7.

5-24. מי יתן מותי וכו' — לפי המקורות (מלח' א' 79, קדמ' י"ג 312, הג' א' 7) ביקש יהודה את
מותו מפני שחשב שנבואתו על מות אנטיגונוס היתה מוטעית. לפי המקורות ניבא יהודה למותו של
אנטיגונוס כבר קודם, ואילו יוסיפון מעביר את הנבואה לרגע בו ראה יהודה את אנטיגונוס בירושלים.
לפי יוסיפון מבקש יהודה למות לא מפני שנבואתו לא נתקיימה, אלא מתוך רגש רחמים על הבחור
העתיד למות.

אני ולא אראה במיתתו, כי כן אני רואה כי היום יומת אנטיגונוס במקום אשר נקרא מגדל סתרתון. ויאמרו לו תלמידיו: רבינו כזבים בפך עתה, כי מגדל סתרתון אשר דיברת היא רחוקה מירושלם דרך שש מאות ריס, והנה כבר חצי היום ואיך יהיה דבר זה אשר דיברת? ויען ויאמר להם: בניי מי יתן והיה כזבים בפי על זה הדבר! ויהי כדברו כן ויפול לארץ וידום והנה ישן כעיף ויגע מרוב דאגה אשר בליבו.

ויהי אחרי כן וילכו בני בליעל ויגידו למלך לאמר: הנה אנטיגונוס אחיך בא להורגך והוא עומד בחצר ההיכל חגור כלי קרב ולבוש עדיי מלחמה והוא ערוך עם גדודיו ליפול עליך פתאום לאסוף אותך ואת כל ביתך. ויחרד המלך וישם שומרים בשערים וברחובות ובכל המצרים אשר ילכו אל בית המלך. ויצו לשומרים לאמר: כל אשר מלאו ליבו לבוא אלי והוא חגור כלי קרב אל תשאלוהו ואל תענו אותו דבר, כי אם שלפו חרבכם והרגוהו כרגע, ויתר העם אשר אין להם כלי מלחמה אל תהרגו אבל מנעו את העם מלבוא אלי, תחת אשר אני חולה, זולתי אנטיגונוס אחי; הוא לבדו יבא אלי ואשאלהו ואחקרהו על השמועה אשר שמעתי, אם אמת ואם שקר. כה ציוה המלך לשומרים בעת ההיא, והיו השומרים כולם גיבורים מלומדי מלחמה.

ויהי אחרי כן וישלח המלך לקרוא לאנטיגונוס אחיו לאמר: השלך השריון מעליך והסר כלי מלחמתך מחלצריך ומהר אלי ואל תעמוד! והמלכה אשת אריסטובולוס היא ויועצי הרשע אשר לה הפכו את שליחות המלך לאכזריות, ותקרא את שליח המלך ותאמר לו: בלכתך אל אנטיגונוס כה תדבר אליו לאמר: שמע אחיך כי לבשת עדיי מלחמה וחגרת כלי קרב ויתאו המלך לראות את עדיי המלחמה אשר עליך

27. מגדל סתרתון — Turris Stratonis.

ויאמרו לו תלמידיו וכו' — מה שאומרים כאן תלמידי יהודה אומר במקורות יהודה עצמו, כדי להוכיח שנבואתו היתה מוטעת. וע' הערה לשורה 24-5.

29. ויען ויאמר וכו' — הוסיף המחבר.

30. ויהי כדברו כן וכו' — גם פרט דראמאטי זה הוסיף המחבר.

32. וילכו בני בליעל וכו' — מלח' א' 74, קדמ' י"ג 305-6, הג' א' 6, 1.

35. ויחרד המלך וכו' — מלח' א' 75, קדמ' י"ג 307, הג' א' 6, 2. במקורות מסופר שאריסטובולוס שם שומרים במקום תת־קרקעי חשוד.

36. ויצו לשומרים לאמר וכו' — לפי המקורות (מלח' א' 75, קדמ' י"ג 307, הג' א' 6, 2) ציווה המלך את השומרים שלא יהרגו איש אשר אין לו כלי מלחמה, אך את אנטיגונוס אחיו יהרגו במקרה שיבוא בכלי מלחמה. המחבר הרחיב את דברי המקורות ולא ציין בבירור כי על אנטיגונוס לבוא בלי כלי מלחמה.

41. והיו השומרים וכו' — את הפרט הוסיף המחבר.

43. ויהי אחרי כן וכו' — את הפרט הוסיף המחבר.

44. והמלכה וכו' — מלח' א' 76, קדמ' י"ג 308, הג' א' 6, 2.

ויצו אשר תבוא אליו חגור כלי קרב ומלובש עדיי מלחמה. ו וילך השליח
 50 וידבר לאנטיגונוס ככל אשר ציוותה עליו המלכה אשת אריסטובולוס.
 ויאמן הבחור וילך בטח כי בטח באהבת אחיו המלך. ו ויהי בלכתו בדרכי
 המצרים למהר אל אחיו המלך והוא לבוש עדיי מלחמה וחגור כלי קרב,
 והנה בדרך המצרים מגדל אחד ושמו סתרתון כשם העיר אשר היא
 רחוקה מירושלם שש מאות ריס, וגם המגדל ההוא אשר בירושלם כן היו
 55 קוראין אותו מגדל סתרתון והוא דבוק אל היכל המלך. ו ויעבור
 אנטיגונוס במקום ההוא בטח, וידלגו עליו שומרי המלך בחרבותם
 שלופות ויכוהו וישפכו את דמי הבחור הנקי אשר לא חטא ולא פשע,
 ויהרגו נקי וצדיק במקום ההוא כאשר דיבר החכם יהודה מן החשובים
 אשר לחסידים.

60 ויהי אחרי כן ויוגד לאריסטובולוס כי נהרג אחיו, ויכמרו רחמיו על אחיו
 ויבך ויצעק צעקה גדולה ומרה עד מאד ויך את חזיהו בשני אגרופיו וישמט
 את עצמו לארץ ותשבר הריאה אשר בקרבו ויפתחו מקורי הדם אשר
 בחזיהו ויואל המלך להקיא דם בפיו. ו ויהי בהקיא דם מיום ליום על
 אגן הזהב, ויתן לנער את האגן לישא את הדם לרופאים אשר למלך. וישא
 65 הנער את הכלי ויעבור במקום אשר נהרג בו אנטיגונוס אחי המלך, והנה

49. וילך השליח וכו' — הוסיף המחבר.

51. ויאמן הבחור וכו' — מלח' א' 77, קדמ' י"ג 309, הג' א' 6, 3.

ויהי בלכתו וכו' — מלח' א' 77, קדמ' 309, הג' א' 6, 3.

55. והוא דבוק אל היכל המלך — הוסיף המחבר.

57. וישפכו את דמי הבחור וכו' — הוסיף המחבר.

58-9. מן החשובים אשר לחסידים — ע' שורה 23 והערה שם.

60. ויהי אחרי כן וכו' — מלח' א' 81, קדמ' י"ג 314, הג' 7, 2-8.

61. ויצעק צעקה וכו' — פרטים אלה על תגובת אריסטובולוס על מות אחיו הוסיף המחבר.

ויך את חזיהו וכו' — במקורות מסופר רק, שבעקבות רצח אחיו גדלה מחלת אריסטובולוס עד
 שהקיא דם. המחבר שינה את הסיפור מתוך ההנחה שהקאת הדם נגרמה על-ידי תאונה : מרוב צער
 שמט אריסטובולוס 'את עצמו לארץ ותשבר הריאה אשר בקרבו', מקרה כזה אפשרי מבחינה פיסית,
 וכל התיאור מגלה את התעניינותו של המחבר ברפואה, וע' גם בהערות הבאות.

62. מקורי הדם — הלשון ויקרא י"ב ז' 'ממקור דמיה'. בשימוש רפואי הדומה למקומנו אומר בן
 זמנו וארצו של המחבר, ר' שבתי דונולו (ספר חכמוני עמ' 11) : 'והדם במקורות הכבד'.

63. ויהי בהקיא דם וכו' — מלח' א' 82, קדמ' 314, הג' א' 8.

63-4. על אגן הזהב — את הפרט הציורי הוסיף המחבר.

64. לישא את הדם לרופאים אשר למלך — במקורות אין מסופר למה הוציא הנער את הדם,
 ומסתבר שהסיבה היתה להרחיק את הדם מן החדר. הוספת המחבר מגלה את ידיעותיו הרפואיות.
 בתקופתו היו הרופאים מסוגלים להבחין בין סוגי הדם שהאדם הקיא ויכלו בזה לקבוע את הדיאגנוזה,
 לפי שמלמד הפרק ט"ו של חיבור רפואי שחובר כנראה בזמנו ובארצו של מחבר יוסיפון. בפרק זה
 מדובר על ה'חולי שהקיא (אדם) דם מפיו . . . ודם זה הוא שני מינין ושני חלאים . . . ' (ז. מונטנר,
 רבי שבתי דונולו, ירושלים תש"ט, עמ' קמ"ד ; בכ"י שהיה בידי המו"ל נשתמרה רק התחלת הפרק).

70 עוד בוהרות דמיו נשפכות על רצפת השיש וכל אבני הרצפה צבועות מדמי אנטיגונוס, וידחפו רגלי הנער וידיחוהו ויהפוך את האגן וישפוך דם המלך על דם אחיו הנהרג, ויתערב דם המלך בדם אנטיגונוס אחיו. ויצעקו גדודי המלך ויריבו לנער ויאמרו: רשע מה זאת עשית לשפוך דמי המלך על דם אחיו הנהרג? ויען הנער ויאמר: לא מרצוני עשיתי זאת, כי נדחפתי בשיש, על כן נתהפכה בידי את האגן ונשפך הדם כאשר ראיתם.

וישמע אריסטובולוס את קול צעקת העם, וישאל ויאמר: מה קול צעקת הגדודים האלה ומה קול תוכחות ומריבות אשר אני שומע? ויחרישו גדודיו וסריסיו העומדים לפניו ולא ענו אותו דבר. וכאשר הם מחרישים, המלך נפל ביותר בהירהור על הדבר, וישאל עוד המלך בחוזק כחוק המלכים ויאמר: הגידו לי את קול צעקת העם, ואם לא תגידו, מות תמותו. ויענו ויאמרו למלך את אשר נעשה אשר שופך הדם על דם אחיו.

ויאנח המלך ויצעק ויאמר: ברוך שופט צדק ודיין אמת וברוך נוקם דם נקי אשר נשפך דם הרשע על דם הצדיק הנהרג. ויאמר המלך אל גופו: עד מתי גוף הרשע תעצור הנפש ולא תתנה לצאת וללכת אל נפשות עמי? כי אם תשליך את דמי ותשפוך אותו חוצה לזבוח אותו ולתיתנהו ללחוך השדים אשר עם השטן, כי הם דחוני ודחפוני במעשה הזה לעשות כדברים האלה ולהרוג את אחי. ויהי כדבריהם האלה ושילם נפשו וימת ויאסף אל עמיו. והימים אשר מלך שנה אחת תמימה, ויבכו אותו כל יהודה מאד, כי אהבו אותו היהודים כי היה רחב ידיים

66. בוהרות — כך מתרגם המחבר את המלה maculae (כתמים) שבמקורות. על רצפת השיש — פרט ציורי של המחבר.

69. ויצעקו גדודי המלך וכו' — מלח' א' 82, קדמ' י"ג 315.

70. ויען הנער ויאמר וכו' — את תשובת הנער הוסיף המחבר.

73. וישמע אריסטובולוס וכו' — מלח' א' 83, קדמ' י"ג 315-6 בהרחבה מתוך הבלטת הדראמאטי.

76. נפל ביותר בהירהור — המחבר מחקה כאן בלא יודעין מליצה לאטינית (incidere in-).

76-7. כחוק המלכים — דברי המחבר.

80. ויאנח המלך וכו' — מלח' א' 84, קדמ' י"ג 316, הג' א' 8.

81-2. ויאמר המלך אל גופו וכו' — מלח' א' 84, קדמ' י"ג 317, הג' א' 8.

83. לזבוח אותו — לפי המקורות: לנפשות האם והאח שאריסטובולוס הרגם.

84. ולתיתנהו ללחוך השדים וכו' — על סמך הג' א' 8: שם אומר אריסטובולוס שמדמו ישבע השד (daemonium) אשר עורר אותו לפשע זה.

85. ויהי כדבריהם וכו' — מלח' א' 84, קדמ' י"ג 318, הג' א' 8.

86. שנה אחת תמימה — לפי מלח' א' 84, הג' א' 8 הוא מלך לא יותר משנה, וע' גם הערה לפרק ס"ד, 8.

87. ויבכו אותו וכו' — סבר המחבר. כי היה רחב ידיים וכו' — קדמ' י"ג 318-9.

ואיש נצח, כי נצח גוי גדול הנקרא איטוריאוס וימל את בשר עורלתם ויכניעם תחת עול יהודה. ויקראוהו יוונים אריסטובולוס פילאליני, הוא אהוב ליוונים. ו ויתר דבריו וגבורותיו הלא הם כתובים על ספר יוסף 95 בן גוריון ועל ספר מלכי רומי ועל ספר סתרבון הכפתורי ועל ספר תימגיניס איש ירושלמי.

[לב. מלחמות אלכסנדר יוני]

1 וימלוך תחתיו אלכסנדר אחיו, הוא אלכסנדר אשר שנאו אביו אורקנוס, וימלוך אלכסנדר כאשר דיבר אלהים לאורקנוס בחלום הלילה. ו ויהי כאשר התירו אותו מאגודות אשר אסרו אחיו וישב על כסא מלכותו, ויוצא צבא על תלמאידה, כי פשעו אנשי תלמאידה בימים ההם. 5 אז תפשע עזה בעת ההיא, וילך המלך אלכסנדר על תלמאידה ויצר עליה ותבוא העיר במצור. ו וישלחו אנשי תלמאידה אל לטירו בן קליאופטרא היושב אל קיפרוס מפני קליאופטרא אמו לאמר: עלה והושיענו מיד אלכסנדר מלך יהודה הנלחם עלינו ונהיה עבדיך. ו וימאן לטירו לבוא לעזרתם כי ירא להלחם עם היהודים כי זכר את המכה אשר הכהו אורקנוס מלך יהודה במלחמה בלכתו לעזרת הכותים אשר בשומרון, על כן הירך 10 לבו לבוא. ו ויאמרו אליו מלאכי תלמאידה: אל נא ירך לבבך לבוא

92. איטוריאוס — Ituraei.

93. ויקראוהו יוונים וכו' — קדמ' י"ג 318: הוא גם נקרא Philellen, כלומר אוהב היוונים. 'אהוב' משמש לעתים אצל מחבר יוסיפון ל'אוהב', וראה גם בפרק מ"ז 42.

90-89. על ספר יוסף בן גוריון — בכתבי יוסיפוס.

95. ועל ספר מלכי רומי — הכוונה כנראה לכרוניקה להיירונימוס. ועל ספר סתרבון וכו' — בקדמ' י"ג 319 מובאים דברי Strabon על אריסטובולוס המצטט את Timagenes. סתרבון הכפתורי — סתרבון נקרא בקדמ' י"ג 286: Strabon Cappadox, כלומר מקאפאדוקיה. ארץ זו זוהתה בתרגומים שונים של המקרא עם כפתור (ע' JE s.v. Cappadocia, Caphtor, EJ s.v. Kaftor וע' עתה 'מגילה חיצונית לב' ראשית', ירושלים תשי"ז, עמ' כ"ח). המחבר היה יכול להכיר את הזיהוי כפתור—קאפאדוקיה מן התרגום לדברים ב' כ"ג, עמוס ט' ו' או מן התרגום הלאטיני למקומות הללו ולירמיהו מ"ז ד'.

96. תימגיניס איש ירושלמי — בקדמ' י"ג 319 אין זכר למוצאו ואין לדעת למה שיער יוסיפון כי Timagenes היה איש ירושלמי. מוצאו האמיתי של היסטוריון זה היא אלכסנדריה של מצרים.

1. וימלוך תחתיו וכו' — מלח' א' 85, קדמ' י"ג 320, הג' א' 9, 1.

אשר שנאו וכו' — כבר סופר בפרק ל', 36-44.

2-3. ויהי כאשר התירו וכו' — מלח' א' 85, קדמ' י"ג 320, הג' א' 9, 1.

4. ויוצא צבא וכו' — קדמ' י"ג 324.

תלמאידה — Ptolemais, היא עכו. האקוסאטיבוס היווני של השם הוא Ptolemaida.

6. וישלחו אנשי תלמאידה וכו' — קדמ' י"ג 328. לטירו — Lathyrus.

8. ונהיה עבדיך — הוסיף המחבר. וימאן לטירו וכו' — פרט זה הוסיף המחבר.

9. זכר את המכה וכו' — העניין כבר סופר בפרק כ"ט, 45-50.

11. ויאמרו אליו וכו' — קדמ' י"ג 329.

להושיע עבדיך, כי אם תעבור ותלך עמנו, ונוספו עוד לעזרתנו מלכים
אחרים, זואילוס מלך צידון ומלכים אחרים לעזרתנו. ויהי כדברם
כדברים האלה ויבטיחו את לטירו ויבא באונייה וילך עמהם ויהי כל
15 חילו כשלושים אלף איש. ויחדל אלכסנדר וילך מעל תלמאידה מפני
לטירו.

ולטירו וכל מחנהו בא תלמאידה, ולא קיבלוהו אנשי תלמאידה כי בא שם
איש חכם ושמו דימיריטוס, וידבר באזני זקני תלמאידה לאמר: הלא
טוב לכם לישא עול אלכסנדר אשר הוא יהודי מלידתו עליכם לטירו איש
20 נוכרי. וכדברו כדברים האלה פשעו ולא קיבלו את לטירו, ויתבהל
לטירו מאד. וישלח אליו מלאכים זואילוס מלך צידון: לכה ונתחברה יחד
ונלך למלחמה על אלכסנדר מלך יהודה.

וישלח עוד אלכסנדר מלאכים אל לטירו לאמר: יהיה ברית ביני וביניך
ואל תהי ידך לעזרת זואילוס מלך צידון אויבי ויהי שלום ביני וביניך.
25 וישלח אליו מנחה ארבעת אלפים כיכרי כסף ויקבל לטירו את אהבת
אלכסנדר. וילך אלכסנדר על זואילוס למלחמה וילחם עמו וסילה פגרים
רבים וינס זואילוס מפניו. ויקח אלכסנדר את כל ארצו מידו וישב ויבא
ירושלם בגבורה ובנצח.

13. זואילוס — Zoilus. מלך צידון — זואילוס לא היה מלך צידון, אך אנשי צידון נזכרים גם הם
במקור בתוך דברי אנשי עכו.

14. ויבא באונייה — קדמ' י"ג 329.

15. כשלושים אלף איש — קדמ' י"ג 333. ויחדל אלכסנדר וכו' — קדמ' י"ג 334.

17. ולא קיבלוהו וכו' — קדמ' י"ג 330.

18. איש חכם — במקור: orator eloquentissimus (בעל כושר דיבור מצוין).

דימיריטוס — Demaenetus; בכתב-ידו הלאטיני של המחבר היה כנראה כתוב Demaeretus. השם
'תוקן' בכמה כתבי-יד והוצאות של הלאטיני וכן, באופן בלתי-תלוי, בשלושה כתבי-יד של יוסיפון
לדימיטריאוס.

19. אשר הוא יהודי וכו' — עצתו של דימיטריטוס היתה, לפי המקור, כי רצוי יותר לסבול את שלטון
היהודים מעבדות לתירוס. ברם המחבר הניח שאנשי עכו היו יהודים ומסר את דברי המקור לפי
הבנתו.

20. וכדברו כדברים האלה — קדמ' י"ג 330, 333.

23. וישלח עוד אלכסנדר וכו' — קדמ' י"ג 334-5.

24. מלך צידון — ע' הערה לשורה 13.

25. ארבעת אלפים כיכרי כסף — כן בתרגום הלאטיני של קדמ' י"ג 335, ובנוסח היווני: ארבע מאות.

26. וילך אלכסנדר וכו' — קדמ' י"ג 335 (לפי הנוסח הלאטיני): אז קיבל תלמי את ידידות אלכ-
סנדר והכניע את זואילוס (et Zoilum subegit). המחבר הבין שאלכסנדר הוא אשר הכניע את
זואילוס, ואילו כוונת המקור היא שתלמי לתירוס שם ידיו על זואילוס ולא ברור אם הוא הרגו או
שם אותו בכבלים.

27. ויקח אלכסנדר וכו' — לפי קדמ' י"ג 335 ביקש אלכסנדר מתלמי לתירוס, שימסור את ארצו של
זואילוס ליהודים. מכאן הניח המחבר, שארצו של זואילוס נפלה אחרי מותו לידי היהודים בהסכמת
לטירו. וישב ויבא וכו' — דברי המחבר.

ויהי אחר הדברים האלה וישלח אלכסנדר אל קליאופטרא אם לטירו
 30 בסתר לאמר: הנה לטירו בנך פשע בך והוא יושב ממולי. אם טוב בעיניך,
 מהרי ובואי עם צבאך ואני אצא עם כל חילי ונלכדהו באשר תאווה
 נפשך. וישמע לטירו את הדבר הזה ויקצוף ויחר לו מאד ויפשוט בגליל
 ביום השבת וילכד את סוכתון עיר אשר בגליל, ויהיו את אשר הרג
 בתוכה ואת אשר נהג בשבי כעשרת אלפי נפשות. ו משם נסע וילך
 35 אל ציפורין ורבים סולו מאנשי לטירו במקום ההוא. ויסע משם וילך
 לקראת אלכסנדר למלחמה.

ויהי כשמוע אלכסנדר את הדברים האלה ויאסוף את גיבורי יהודה
 חמשים אלף ויבחר מהם ששת אלפים גיבורים במגיני נחושת הנקראים
 איכתונתה מכוס אחד למאה. ו יצא המלך אלכסנדר ביום ההוא
 40 מירושלם בגיאות וביד רמה ויפגע את לטירו על נהרי הירדן. ו יאמר
 אלכסנדר אל גיבוריו: הבה וניפול עליו פתאום, כי הנהר לאחוריהם, ואם
 ינוסו מפנינו, הנה הנהר יסגור לפנייהם הדרך ואין להם פליטה וימותו
 כולם כאיש אחד. ו יבטח אלכסנדר בגבורתו ולא בטח על יי אלהי
 אבותיו.

45 ויירא לטירו ואנשיו מאד מפני אלכסנדר וגיבוריו. ו ויהי במחנה לטירו
 איש ושמו פילוסתיפנוס, ויחלק את הגדודים כי איש חכם היה

29. ויהי אחר הדברים האלה וכו' — קדמ' י"ג 334. המחבר הרחיב את דברי מקורו, שבו מסופר
 שאלכסנדר הציע ברית ללתיירוס ושלח אל קליאופטרה לבוא על לתיירוס.

32. וישמע לטירו וכו' — קדמ' י"ג 335. ויפשוט בגליל וכו' — קדמ' י"ג 337.

33. סוכתון — Asochiton ובכ"י אחרים של הנוסח הלאטיני Asochron. בכתב־ידו של המחבר היה
 כנראה Asochton או Sochton.

33-4. את אשר הרג בתוכה ואת אשר נהג בשבי — במקור: decem milia corporum et aliam
 multam praedam abstulit (הוא לקח עשרת אלפים איש ושלל רב אחר).

34. כעשרת אלפי נפשות — ע' ההערה הקודמת. משם נסע וכו' — קדמ' י"ג 338.

37. ויהי כשמוע וכו' — קדמ' י"ג 337.

38. ויבחר מהם וכו' — קדמ' י"ג 339. במקור כתוב 'היו אתו'. ששת אלפים — במקור: שמונת אלפים.
 הנקראים איכתונתה מכוס אחד למאה — Quos Hecatontamachos vocabat, id est, contra
 centum pugnantes (אשר קרא להם Hecatontamachi, שהוא הנלחמים במאה). המתרגם הלאטיני
 של קדמוניות מפרש את המלה היוונית, ומכאן שאין ללמוד מדברי יוסיפון שהוא ידע יוונית.

ויצא המלך וכו' — קדמ' י"ג 338.

40. בגיאות וביד רמה — הוסיף המחבר. נהרי הירדן — הצורה כמו 'נהרי התל' (פרק א', 13).

40-1. ויאמר אלכסנדר אל גיבוריו וכו' — קדמ' י"ג 340. המחבר הפך את דברי המקור לנאום
 אלכסנדר לחייליו.

43. ויבטח אלכסנדר וכו' — דברי מוסר שהוסיף המחבר.

45. ויירא לטירו וכו' — קדמ' י"ג 339 (הנוסח הלאטיני): milites Ptolemaei timide ad proelium
 accessere (חיילי תלמי ניגשו למלחמה בפחד). ויהי במחנה לטירו וכו' — קדמ' י"ג 340.

46. פילוסתיפנוס — Philostephanus. ויחלק את הגדודים — קדמ' י"ג 341.

כי איש חכם וכו' — קדמ' י"ג 340: stratagematorum peritus (מומחה לטכסיסי מלחמה).

פילוסתיפנוס ויודע מלחמה ואומן להלחם. ו ויהי בבוא אלכסנדר ומחנהו על מחנה לטירו ותתגר מלחמה וסולו רבים ממחנה לטירו וילחמו מהבוקר עד הצהרים, וינצחו היהודים וסולו המון רב במחנה מקדון. ויכו את חצי מחנה לטירו אשר עמד לפניו, וישאר אך פילוסתיפנוס עם חצי המחנה אשר חילק ולא ניגשו אל המלחמה עד הצהרים. ו ויהי בצהורים ויגש פילוסתיפנוס עם חצי המחנה להלחם עם היהודים ובאלכסנדר, וימצאם עייפים ויגיעים, ויך בהם מכה גדולה וסולו ביום ההוא מן היהודים שלשים אלף ארצה כולם גיבורים, והנשאים הרה נסו, וינס אלכסנדר מן המלחמה וימלט ירושלם. ותהי מפולת היהודים בעת ההיא תחת אשר בטחו בגבורתם ולא בטחו ביי אלהי אבותם.

ויהי בערב ויבא לטירו באחד מן הכפרים אשר ליהודים וימצא נשים וילדים, ויצו להרוג מן הנשים ומן הילדים ויאמר לבשל את בשרם בקדירה להפחיד עם יהודה תחת אשר יאמרו עליהם כי בשר אדם יאכלו.

בעת ההיא יצאה המלכה קליאופטרא להלחם עם לטירו בנה, ויצא אלכסנדר לקראתה וישאלה לשלום ויתן לה כסף וזהב ויאמר לה את כל הרעה אשר עשה לטירו בארצו, ויתחבר אלכסנדר עם קליאופטרא לבוא על לטירו למלחמה. ו וישמע לטירו ויברח מפניהם ויבא בספינה וימלט אל קיפרוס. ויעזוב ממחנהו בחוף הים, ויהרגו אותם חלקיה וחנניה היהודים שרי קליאופטרא, ותשב המלכה מצרים.

47. ויהי בבוא אלכסנדר וכו' — קדמ' י"ג 341 בעיבוד חופשי למדי.

48. וילחמו מהבוקר עד הצהרים — דברי המחבר.

51-2. ויגש פילוסתיפנוס וכו' — לפי המקור הוא חילק את הצבא לא לפני הקרב אלא רק כשגבר חיל אלכסנדר על חיל לתירוס.

53. ויך בהם מכה גדולה — קדמ' י"ג 342-3. וסולו ביום ההוא — קדמ' י"ג 344.

54. והנשאים הרה נסו — הלשון בראשית י"ד י'.

55. וימלט ירושלם — סבר המחבר.

ותהי מפולת היהודים וכו' — דברי מוסר של המחבר, ע' גם שורה 43.

57. ויהי בערב וכו' — קדמ' י"ג 345.

59. להפחיד עם יהודה וכו' — קדמ' י"ג 346.

61. בעת ההיא וכו' — קדמ' י"ג 348.

61-2. ויצא אלכסנדר וכו' — קדמ' י"ג 353. קליאופטרה נפגשה אתו לפי המקור רק לאחר בריחת לתירוס.

62. ויאמר לה וכו' — כך לפי התרגום הלאטיני של קדמוניות.

63. ויתחבר אלכסנדר וכו' — דברי המחבר, ע' הערה לשורה 61-2.

64. וישמע לטירו וכו' — קדמ' י"ג 351, 358.

65. ויעזוב רבים וכו' — איני יודע על סמך מה כתב המחבר את הסיפור הזה. חלקיה וחנניה נזכרים בקדמ' י"ג 349.

66. ותשב המלכה מצרים — ע' קדמ' י"ג 358.

והמלך אלכסנדר נסע וכל מחנהו עמו, ויפשוט בארץ המישור אשר לארם, וילחם על גדירה ויצר עליה עשרה חדשים, וילכוד את גדירה ואת בנותיה. ו ויסע משם וילך חמתה ויחן עליה. ו ויהי בלילה ההוא ויצא 70 תיאודורוס וגיבוריו מחמת ויפל במחנה היהודים וישליכו עשרת אלפים יהודים הרוגים ארצה. ו ויקומו היהודים לאור הבוקר וילחמו על תיאודורוס ויבריחוהו ויכו במחנהו מכה גדולה, וינס מפניהם, וילכוד המלך את חמת ואת בנותיה. ו ויסע וילך ויחן על רפיס וילכדה ואת בנותיה, ומשם נסע ויחן על אנטידונה ויצר עליה וילכדה ואת בנותיה, 75 וישב ויבא ירושלם.

ויהי לתקופת השנה ויוצא צבא על עזה ויחן על העיר ויצר עליה, כי זכר המלך את רעת אנשי עזה, כי אנשי עזה היו עם לטירו על היהודים למלחמה. ו ויקם אפולודוטוס שר עזה בשנים עשר אלף גיבורים ויפול במחנה היהודים לילה ויך בהם מכה גדולה. ו ויחזקו מעמד היהודים עד 80 אור הבוקר. ויהי בבקר ויריעו היהודים וילחצו את אנשי עזה ויכום ויכתום עד שער עזה, וימלאו כל הדרך מחללי עזה, ויבנה המלך על עזה דייק ותבא העיר במצור.

וישלחו אנשי עזה אל הרתס מלך ערב לאמר: עלה והושיענו מיד אלכסנדר ומיד היהודים הנלחמים בנו ונהיה עבדיך. ויבא הרתס מלך 85 ערב הוא וכל עמו לעזרת עזה. ו ויהי כשמוע אלכסנדר כי יבא עליו

67. והמלך אלכסנדר וכו' — קדמ' י"ג 356. בארץ המישור אשר לארם — במקור humilis Syria (סוריה הנמוכה); כך מתרגם כאן הלאטיני את Coele-Syria.

68. גדירה — Gadara.

68-9. ואת בנותיה — הוסיף המחבר.

69. חמתה — Amathus.

ויהי בלילה ההוא — במקור לא כתוב שתיאודורוס התקיף את היהודים בלילה.

70. תיאודורוס — Theodorus.

71. ויקומו היהודים וכו' — במקורות (קדמ' י"ג 357, מלח' א' 87, הג' א' 9, 2) כתוב רק, שמכה זו לא הפריעה את אלכסנדר מלהמשיך במסעו.

73. רפיס — Raphia, במקור האקוסאטיבוס (Raphiam), ואולי יש לגרוס 'רפיס'.

73-4. ואת בנותיה — הוסיף המחבר.

74. אנטידונה — Anthedon. ואת בנותיה — הוסיף המחבר.

75. וישב ויבא ירושלם — הוסיף המחבר.

76. ויהי לתקופת השנה וכו' — קדמ' י"ג 358. ויהי לתקופת השנה — קביעת זמן זו אינה במקורות.

78. ויקם אפולודוטוס וכו' — קדמ' י"ג 359. אפולודוטוס — Apolodotus.

בשנים עשר אלף גיבורים — במקור: עם אלפיים שכירים ועשרת אלפים אזרחים.

81. עד שער עזה וכו' — כך השלים המחבר מתוך סברה.

83. וישלחו אנשי עזה וכו' — קדמ' י"ג 360. הרתס — Aretas.

84. ויבא הרתס וכו' — במקור לא כתוב דבר על בוא מלך ערב, אולם גם לא כתוב שהמלך דחה את בקשת אנשי עזה; מכאן הניח המחבר שמלך ערב בא, נחל מפלה וחזר לארצו.

הרתם למלחמה, ויעזוב נגיד אחד לשמור את עזה, והוא ביתר העם וכל גיבוריו יצא לקראת הרתם מלך ערב. ותתגר מלחמה וינצח אלכסנדר במלחמה, וינס הרתם מפניו וילך אל ארצו אל סלע מדבר, ורבים פגרים השליכו ארצה מהמונו בעת ההיא. וישב המלך ויבא עזתה ויצר עליה 90 שנה אחת.

ויהי בעת ההיא ויקם פסימכוס ויהרוג את אפולודוטוס אחיו נגיד עזה. ויקומו אנשי עזה להרוג את פסימכוס, וירץ פסימכוס אל השער ויפתח את שער עזה, ויקרא את אלכסנדר ואת היהודים. ויקומו היהודים ויריעו ויבאו אל השער וילכדו את העיר. ויבא אלכסנדר העירה ויצו לגיבוריו להרוג את כל יושבי העיר עד בלי חמלה ויך את כל זכורה לפי חרב, רק פסימכוס לבדו ואת כל ביתו החייה.

וינוסו חמש מאות איש שרי העיר אל היכל אפולינוס. ויוגד לאלכסנדר ויוציאם מן ההיכל ויצו ויהרגו אותם בתוך העיר, ואת היכל אפולינוס שרף ואת כל כהניו שרף באש בתוך ההיכל. ואת אפולינוס צלם של זהב נשלך בתוך האש במצות המלך, רק לאחר ימים לקטו את הזהב מן השריפה. וישב המלך ויבא ירושלם וישב על כסאו וימלוך לבטח. 100

90. שנה אחת — קדמ' י"ג 364.

91. ויהי בעת ההיא וכו' — קדמ' י"ג 361.

פסימכוס — Lysimachus: בכתב היד שבידי המחבר היה כנראה שיבוש.

92. ויקומו אנשי עזה וכו' — במקור כתוב רק שלסימכוס אסף את חיל עזה ומסר את העיר לאלכסנדר.

94. ויבא אלכסנדר העירה וכו' — קדמ' י"ג 362.

96. רק פסימכוס לבדו ואת כל ביתו החייה — כך סבר המחבר.

97. וינוסו חמש מאות וכו' — קדמ' י"ג 364. שרי העיר — במקור: ex primatibus eorum (מרא-שיהם). היכל אפולינוס — templum Apollinis. הצורה 'אפולינוס' (Apollinus) הנמצאת גם בפרק ג' 2, היא הצורה המתאימה ל-Apollin שבשירת-האבירים הצרפתית של ימי-הביניים (ע' ההערה לשורה 99), אבל אפשר שהמחבר יצר את הצורה 'אפולינוס' על סמך Apollinis שבמקור.

98. ויוציאם מן ההיכל וכו' — hos abstrahens Alexander occidit.

ואת היכל אפולינוס וכו' — הוסיף המחבר כי היה בטוח שמלך ישראל הרס מקום עבודה זרה.

99. אפולינוס צלם של זהב — בימי-הביניים נהגו הנוצרים להאשים את המוסלמים שהם עובדים לפסלים של זהב של מוחמד ואפולון (Apollin, ע' הערה לשורה 97) וברור שקיים קשר בין דברי יוסיפון לבין העלילה הזאת נגד המוסלמים. אולי הוא שמע על 'אפולינוס צלם של זהב' מפי הנוצרים המעלילים על הפולשים המוסלמים בארץ מולדתו של המחבר, באיטליה הדרומית.

101. וישב המלך ויבוא ירושלם — קדמ' י"ג 364. וישב על כסאו וימלוך לבטח — השלים המחבר.

[לג. אלכסנדר והפרושים]

1 ויהי בהיות חג הסוכות ויעל המלך על המזבח כחק הכהנים, אז החלו הפרושים המה החכמים לשחוק באתרוגים ובמקלות תמרים ולהכות איש את אחיו באתרוגים ובמקלות תמרים בשמחה ובטוב לבב, כי חוק הוא ליהודים לשחוק בפרי עץ הדר ובתמר. ו אז אחד מן הפרושים מלאו לבו 5 להשליך אתרוג ולהכות את המלך. ויקצפו גדודי המלך ויאמרו אל הפרושים: למה זה תחללו את המלך להשליך עליו את האתרוגים ואת המקל אשר לתמר? ויאמרו: אין זה חילול, כי חוק הוא לנו לעשות כן. ו ומרוב דברים באו לחרפות, ויחרפו את המלך ויאמרו: בן המחוללת, לא נאה לך כהונה, כי חללה היתה אמך. ויקצוף המלך מאד ותבער בו חמתו 10 ויט ימינו מעל המזבח ויאמר: חרב. וישלפו חרבותם גדודי המלך וישליכו ארצה הרוגים ששת אלפים מן הפרושים בתוך חצר ההיכל. ו ויצו המלך

1. ויהי בהיות חג הסוכות וכו' — קדמ' י"ג 372.
2. הפרושים המה החכמים — לפי המקור רגם העם את אלכסנדר באתרוגים והמחבר מסיק, כדעתם של החוקרים המודרניים, שההתנגדות לאלכסנדר באה מצד הפרושים. גם בתלמוד (סוכה מ"ח ע"ב) נאמר רק 'רגמיהו' (את הצדוקי) כל העם באתרוגיהן' (יש אמנם חוקרים שטוענים, שדברי התלמוד אינם מתכוונים למעשה אלכסנדרוס ינאי שרק התכוון לזבוח).
- המה החכמים — על זיהוי הפרושים עם 'חכמי ישראל' ע' לעיל, פרק ל', 3.
- לשחוק באתרוגים וכו' — בקדמוניות מסופר שהעם מרד באלכסנדר בסוכות ורגם אותו באתרוגים ואף השמיצו אותו באמרם שהוא בן חללה. לעומת זאת מספר המחבר, שהפרושים הכו מתוך שמחת החג 'איש את אחיו באתרוגים ובמקלות תמרים', ולאחר שפרושי אחד זרק את אתרוגו על המלך, התערבו גדודי המלך 'ומרוב דברים באו לחרפות' וכו'. סיפורו של המחבר נגזר על-ידי השפעת דברי הגיסיפוס (א' 9, 2): לפני הגיסיפוס היתה רק ההערה הקצרה שבמלח' א' 88, ועל סמך הערה זו הסיק שהמרד פרץ בסעודה, שכן כך קורה אצל היהודים שהם מתחילים בשחוק הסעודה ומסיימים בקטטה בנשק (ut de epulari ludo sese in arma excitent). דברי הגיסיפוס אלה קשר המחבר בידיעה שבקדמ' י"ג 372, וסיפר סיפור שתחילתו בשחוק וסופו בטבח. למרות שברור איך גוצר סיפורו של יוסיפון, תמוהה בכל זאת העובדה שהמחבר מספר כי חוק הוא לפרושים להשליך בסוכות את האתרוגים ואת המקל אשר לתמר איש על אחיו, ואולי היה מנהג כזה קיים בסביבת המחבר. ועיין משנה סוכה, פרק ד', משנה ד' ז', מדרש ויקרא רבא ל"ז ב'.
3. כי חוק הוא וכו' — קדמ' י"ג 372: כי חוק הוא אצל היהודים בסוכות שכל אחד ישא מקלות תמרים ואתרוגים (virgas ex palmis et cedris). המחבר כותב 'לשחוק' כדי להתאים את דברי מקורו לסיפור.
4. אחד מן הפרושים — לפי המקורות כל העם, וע' ההערה השנייה לשורה 2.
5. ויקצפו גדודי המלך וכו' — השיחה בין גדודי המלך לבין הפרושים היא פרי עטו של המחבר. על גדודי המלך ע' קדמ' י"ג 374.
8. ומרוב דברים באו לחרפות — ע' הערה לשורה 2.
- ויחרפו את המלך ויאמרו וכו' — קדמ' י"ג 372.
9. ויקצוף המלך מאד וכו' — קדמ' י"ג 373, בהרחבה דראמאטית.
11. מן הפרושים — במקור: מהם, וע' הערה א' לשורה 2. ויצו המלך וכו' — קדמ' י"ג 373.

ויבנו את הקיר מעצי שטים ויבנו אותו בין המזבח ובין שאר הבית. ומהיום ההוא והלאה מנעו העם מלבא אל הבית, ויעמוד העם בחצר ההיכל, רק הכהנים באו אל הבית כמשפט.

15 ויהי אחר הדברים האלה ויאסוף אלכסנדר את כל עמו וילך אל סלע מדבר ויך את גוי ערב וילכוד ערים בצורות אשר לערב. ו משם נסע ויבא מידבתה וילכדה ויך את מואב וישם אותו למס עובד. ו אז תפשע חמת בעת ההיא, וילך המלך חמתה ויהרסנה, וגם תיאודורוס אשר בחמת הרג. וישב המלך ויבא ירושלם.

20 ותתגר מלחמה בין אלכסנדר ובין הפרושים, ותארך המלחמה שש שנים, ויהרוג אלכסנדר בשנים האלה מן היהודים אשר עם הפרושים חמשים אלף אשר המית במלחמה. ו ויקרא אלכסנדר את כל העם ויאמר אליהם: טהרו לבבכם והשליכו את השנאה מקרבכם ואל תשנאו אותי ואני אעשה משפט כל אשר תאמרו אלי. ו ויענו היהודים ויאמרו אל המלך: אם מות 25 תמות אולי נטהר לבינו, כי איש מות אתה ומשפט מות עליך.

ויפשעו במלך אלכסנדר וילכו אל מלך דמיתריאוס מלך מקדון הנקרא איאוקירוס, ויביאוהו על אלכסנדר למלחמה, ויבא דמיתריאוס ויחן בשכם, ויהי לדמיתריאוס חיל ארבעים אלף גיבורי מקדון ושלשת אלפים פרושים.

12. מעצי שטים — במקור כתוב רק 'קיר עץ'. המחבר בחר בעצי שיטים בגלל חשיבותם במלאכת המשכן.

15. ויהי אחר הדברים האלה וכו' — מלח' א' 89, קדמ' י"ג 374, הג' א' 9, 3. במקורות אלה מסופר רק, שאלכסנדר התקיף את ארץ ערב, הכניע את עמי מואב וגלעד, שם אותם למס עובד והרס את Amathus.

15-6. סלע מדבר — את השם הוסיף המחבר. 'סלע מדבר' היא Petra.

17. מידבתה — את השם הוסיף המחבר.

18. חמת — Amathus. וגם תיאודורוס אשר בחמת הרג — במקורות (שם) כתוב רק שתיאודורוס לא העז לעמוד כנגדו בקרב.

19. וישב המלך ויבא ירושלם — מלח' א' 90, קדמ' י"ג 375, הג' א' 9, 4. לפי המקורות נמלט אלכסנדר לירושלים אחר מפלתו על-ידי הערבים.

20. ותתגר מלחמה וכו' — מלח' א' 91, קדמ' י"ג 376, הג' א' 9, 4.

22. ויקרא אלכסנדר וכו' — מלח' א' 92; קדמ' י"ג 376. בהרחבה דראמאטית.

26. ויפשעו במלך וכו' — מלח' א' 92, קדמ' י"ג 376-7, הג' א' 10, 1.

27. איאוקירוס — Eucærus; כך בתרגום הלאטיני של קדמ' י"ג 376, ובכמה מכתבי-היד הלאטיניים של מלח' א' 92, ואילו בנוסח היווני של שני המקומות ובשאר כתבי-היד הלאטיניים של מלח' מות' בא במקום כינויו של המלך שם הגנאי Acaerus (האיש שאיחר). וכך כתב יוסיפוס, אך המתרגם הלאטיני של קדמוניות החליף את שם הגנאי בכינויו של המלך, ומן התרגום הלאטיני של הקדמוניות חדר הכינוי Eucærus גם לכמה כתבי-יד לאטיניים של המלחמות. המחבר נטל אפוא את השם Eucærus מן התרגום הלאטיני של הקדמוניות או מאחד מאותם כתבי-יד לאטיניים של המלחמות שבהם נמצא שם זה.

28. ויהי לדמיתריאוס וכו' — המספרים לפי קדמ' י"ג 377, הג' א' 10, 1.

30 וירא אלכסנדר כי פשעו עליו היהודים, וישכור ששת אלפים גדודים מגיבורי מקדון, ויקח עשרים אלף גיבורי יהודים אשר היו עמו וילך לקראת דמיתריאוס, ומכל חיל יהודים נוספו לעזרת דמיתריאוס. וישלח דמיתריאוס לפתות את הגדודים אשר היו עם אלכסנדר להשיבם אליו ולא יכול, וגם אלכסנדר שלח לפתות את היהודים אשר היו עם דמיתריאוס להשיבם ולא יכול.

35 ותתגר מלחמה ויפלו גדודי אלכסנדר במלחמה, וישאר אלכסנדר לבדו כי נפלו כל גדודיו ביום ההוא. ורבים המיתו מגדודי דמיתריאוס, כי עד המות עמדו ולא הסבו פניהם וימותו כולם, וימלט אלכסנדר ההרה בדד ושומם. ויאספו אליו כששת אלפים גיבורים מגיבורי ישראל, ורבים מן היהודים אשר היו עם דמיתריאוס נפלו עליו לעזרתו, וירא אלכסנדר להלחם עם דמיתריאוס עוד. ויברח דמיתריאוס מפני אלכסנדר כי ראה כי נפלו עליו לעזרתו המון רב מן היהודים.

ותהי עוד מלחמה בין אלכסנדר ובין היהודים אשר עם הפרושים ורבים סילה מהם במלחמה. וינוסו הנשאים בית שמש, וילכו את העיר ויתפוש שמונה מאות גדולי הפרושים ויביאם ירושלם. וישב במשתה היין במקום גבוה עם נשיו ועם פילגשיו, ויצו ויתלו על עצים את שמונה מאות הפרושים, על כן קראו היהודים לאלכסנדר תרקידס. וימלוך אלכסנדר בחזקה על היהודים.

ויהי אחרי כן ויאסוף את כל עמו ויסע וילך ויחזן על דים וילכדה. ו משם

30. וירא אלכסנדר וכו' — קדמ' י"ג 377. ששת אלפים — במקור: ששת אלפים ומאתים.
 32-3. וישלח דמיתריאוס וכו' — מלח' א' 93-5, קדמ' י"ג 378, הג' א' 10, 1-2.
 38. וימלט אלכסנדר וכו' — מלח' א' 95, קדמ' י"ג 379, הג' א' 10, 2.
 בדד ושומם — אותו לשון בפרק ל"ה, 85.
 39. ויאספו אליו וכו' — במקורות כתוב שלא אלכסנדר נאספו מצבא דמיטריוס ששת אלפים יהודים; המחבר סבור היה כנראה שמספר זה קטן מדי כדי להכריע את המצב, ולכן הוא מוסיף על 'ששת אלפים מגיבורי ישראל' עוד 'רבים מן היהודים אשר היו עם דמיתריאוס'.
 40. וירא אלכסנדר וכו' — בקדמ' י"ג 379 כתוב, שדמיטריוס נסוג בבהלה (timore, בפחד).
 43. ותהי עוד מלחמה וכו' — קדמ' י"ג 379.
 אשר עם הפרושים — הוסיף המחבר מתוך סברה מוצדקת.
 44. וינוסו הנשאים וכו' — מלח' א' 96-7, קדמ' י"ג 380, הג' א' 10, 3.
 בית שמש — קדמ' י"ג 380 Bethomis (הג' א' 10, 3 Bemeselel, מלח' א' 96 Bemeselel).
 45. הפרושים — הוסיף המחבר מתוך סברה מוצדקת.
 וישב במשתה היין וכו' — מלח' א' 97, קדמ' י"ג 380, הג' א' 11, 1.
 46. במקום גבוה — קדמ' י"ג 380: in excellenti loco.
 47. תרקידס — קדמ' י"ג 383: Thracidas.
 47-8. וימלוך אלכסנדר בחזקה על היהודים — מלח' א' 98, קדמ' י"ג 383.
 49. ויהי אחרי כן וכו' — קדמ' י"ג 393. דים — Dion, ובכתב-ידו של המחבר היה כנראה Dim.

50 נסע חשמונה וילכדה ביד רמה. ו ויסע משם וילך ויצר על גאולם ועל סיליאוכוס ויצר עליהם וילכדם, וילכוד גם את גמלא ואת גבע אנטיוכוס היא העיר הגדולה ויהרוג דמיתריאוס במקום ההוא. ו וישב ויבא ירושלם מקץ שלש שנים אשר הלך למלחמה, ויקבלוהו היהודים בכבוד ויעשו לו כבוד גדול ויהללוהו כחוק היוונים על גבורתו.

55 בעת ההיא וירדו היהודים על ארץ ארם וימשלו בה, וכל ארץ אדום וכל ארץ מואב ועמון וכל ארץ פלשת וכל ארץ ערב עד סלע מדבר. ו ואלה שמות הערים אשר לא הרס המלך אלכסנדר בלכדו אותם, ויהי מהם בחוף הים: מגדל סתרתון ואפולוניה ואשדוד ועזה ואנטידונוס ורפיס ורינוקורה ואת חברון ואת מרשה ושיטופולי אשר לארם ואת גדירה ואת גאולן ואת סיליאוכיא ואת גבלה אשר למואב ואת חשבון ואת מידבא ואת בחורון ואת מיגן ואת עין זורה ואת קיליקוס ואת אולן ואת פילן. ו אלה הערים

50. חשמונה — Essemon.

גאולם — Gaulana. בכתב-ידו הלאטיני של המחבר היה כתוב כנראה contra Gaulam.

51. סיליאוכוס — Seleucia. וילכוד גם וכו' — קדמ' י"ג 394.

גמלא — Gamala. גבע אנטיוכוס — vallis quae Antiochi dicitur.

52. היא העיר הגדולה — המחבר מתרגם כך את המלה castellum (מבצר) המתייחסת אמנם במקור לגמלא. ויהרוג דמיתריאוס במקום ההוא — במקור (קדמ' י"ג 394) מסופר שהוא העניש את דמית-ריאוס, שר המקומות האלה.

54. ויהללוהו כחוק היוונים על גבורתו — quem Iudaei et Graeci omnino propter felicitatem eius accipiunt (והיהודים והיוונים מקבלים אותו בסבר פנים יפות בגלל מזלו), ואולי היה כתוב בכתב-ידו הלאטיני של המחבר "ut Graeci" (כמו יוונים). על טכס קילוס מלך ביזאנטיון, הוא מלך היוונים של ימי יוסיפון, אחרי הניצחון ע' L. Bréhier, Les Institutions de l'Empire Byzantin, Paris 1949, pp. 67, 197.

55. בעת ההיא וכו' — קדמ' י"ג 7-395. ארם — Syrorum civitates. אדום — Idumaeorum civitates.

56. מואב ועמון — בקדמ' י"ג 397 נזכרת רק מואב.

וכל ארץ פלשת וכו' — קדמ' י"ג 395 : נזכרות רק Phoenicum civitates.

57. אשר לא הרס — בקדמ' י"ג 397 נאמר, שאלכסנדר לא הרס את Pella, היא האחרונה ברשימת הערים, כי אנשיה לא רצו לקבל את היהדות. ויהי מהם בחוף הים וכו' — קדמ' י"ג 395.

58. מגדל סתרתון — Stratonis turris. ואפולוניה — Apollonia. ואשדוד — Azotus. ועזה — Gaza. ואנטידונוס — Anthedon, ואולי יש לגרוס 'ואנטידונוס' Anthedonem, לפי שכ-תוב במקור (אקוסאטיבוס מ-Anthedon). ורפיס — Raphia, ואולי יש לגרוס 'ורפים' Raphiam, לפי שכתוב במקור (אקוסאטיבוס מ-Raphia). ורינוקורה — Rhinocorura.

59. ואת חברון וכו' — קדמ' י"ג 396. חברון — Abora. מרשה — Marisa. ושיטופולי — Scythopolis, במבטא איטלקי. אשר לארם — דברי המחבר. גדירה — Gadara. גאולן — Galaunitis.

60. סיליאוכיא — Seleucia. גבלה — Gabala. חשבון — קדמ' י"ג 397 : Essebon. מידבא — Medaba. בחורון — Lembaeonem; זה שיבוש בלאטיני מ-Lemba, Oronaim ובכתב-ידו הלאטיני היה כנראה כתוב Baoronem, והמחבר סבר שזה אקוסאטיבוס של Baoron.

61. מיגן — Mega. עין זורה — Onzora. ואת קיליקוס ואת אולן — Cilicum Aulon (עמק אנשי קיליקיה). המחבר הבין כאילו לפניו שני שמות : Aulon, Cilicus.

פילן — Pellan, אקוסאטיבוס (יווני) של Pella. אלה הערים וכו' — קדמ' י"ג 397.

אשר לא הרס אלכסנדר כי באו בברית עמו וימולו את בשר ערלתם וישבו בעריהם, ויתר ערי ארם הרס המלך.

ויהי בעת ההיא ויפול המלך אלכסנדר בחולי ויהי חוליו קדחת רביעית, 65 ואף כי האריך עליו הקדחת שלש שנים, לא חסר מן המלחמה. ויוצא צבא על ריגבה אשר לגרישין ויצר עליה ימים רבים, כי יצא המלך במחנה עם אשתו ועם פילגשיו.

ויהי כהגיע יום מותו ותקרב המלכה אלכסנדרה אשת אלכסנדר המלך ותאמר אליו: אתה ידעת את האיבה אשר היה לך עם הפרושים, ועתה 70 בניך הם קטנים ואני אשה, לעזרת מי תעזביני? וותבך אלכסנדרה לפני המלך, ויאמר לה המלך: בואי ואיעצך עצה ולא תסורי ממנה וייטב לך ולבנייך אחריי. ויהיה במותי הסתר את גופי מאת כל העם הזה עד אשר תלכדי את העיר הזאת, והיה בלכדך את העיר ומשחת את גופי בבשמים לבלתי יבאיש הגוף ונשאת אותי ירושלם כאדם אשר הוא חולה ואל תגלי 75 את הסוד כי אם לסריסיך הנאמנים לך. ויהיה בבואכי ירושלם וקראת הפרושים אויביי וגלי להם את הסוד ומסור בידם את גופי ודברת אליהם: הנה אלכסנדר אויביכם מת והנה גופו, עשו בו כטוב בעיניכם; אם ייטב בעיניכם להשליכו לכלבים, השליכוהו, וכל אשר טוב בעיניכם עשו בו. כי אם כה תדברי להם, הם ביותר יכבדו אותי ויקברוני בכבוד, כי ידעתי 80 את יצרם כי לא ינטרו לי איבה, כי רחמנים הם, והם יעזרוך לתפוש המלכות, כי ישמע העם אליהם ויש להם ממשלה על העם לעשות כרצונם. ואת עשי ככל אשר יצוו עליך ובעצתם תלכי ולא תסורי ימין ושמאל ותמלוכי עד אשר יגדלו הנערים.

63. ויתר ערי ארם הרס המלך — לפי המקור (שם) הרס אלכסנדר רק את Pella.

64. ויהי בעת ההיא וכו' — קדמ' י"ג 398. קדחת רביעית — quartanus typus.

66. ריגבה — Ragaba. אשר לגרישין — in monte Gerasenorum (בהר אנשי העיר Gerasa).

כי יצא וכו' — כך שיער המחבר כי אשתו של אלכסנדר היתה נוכחת בשעת מותו.

67. ועם פילגשיו — על פלגשיו ע' לעיל, שורה 46.

68. ויהי כהגיע יום מותו וכו' — קדמ' י"ג 399 בהרחבה. את הסיפור הבא מביא רש"י בפירושו

לסוטה כ"ב ע"ב בלי לציין מקורו, הוא ספר יוסיפון.

71. ויאמר לה המלך וכו' — קדמ' י"ג 400.

73. והיה בלכדך את העיר וכו' — קדמ' י"ג 401.

73-4. ומשחת את גופי בבשמים לבלתי יבאיש הגוף — הפרט ניתוסף על-ידי המחבר.

74. ואל תגלי וכו' — הוסיף המחבר.

75. והיה בבואכי וכו' — קדמ' י"ג 403 בעיבוד סגנוני.

79. כי אם כה תדברי וכו' — קדמ' י"ג 404.

79-80. כי ידעתי את יצרם וכו' — דברי המחבר הרואה בפרושים אנשים 'רחמנים'.

80. והם יעזרוך וכו' — קדמ' י"ג 401.

82. ואת עשי וכו' — קדמ' י"ג 403.

ותעש המלכה כן ותלכוד את העיר ותלך ירושלימה ותקרא את הפרושים
85 ותאמר להם ככל אשר ציוה אלכסנדר בעלה. ויקראו הפרושים את העם
ויקברו את המלך בכבוד, וידברו באזני העם וימליכו את אלכסנדרה
המלכה אשת אלכסנדר על כל יהודה. והימים אשר מלך אלכסנדר על
כל יהודה שבע ועשרים שנה, וימת ויאסף אל עמיו. ויתר דבריו וגבורותיו
הלא הם כתובים על ספר יוסף בן גוריון ועל ספר מלכי רומי. וישכב
90 המלך עם אבותיו ותמלוך אלכסנדרה אשתו תחתיו.

[לד. ימי אלכסנדרה המלכה]

1 ויהי בשבתה על כסא מלכותה ותקרא את רבי הפרושים ותתן להם
ממשלה על כל העם, ותשלח ותביא את רבי הפרושים מכל המקומות
אשר ברחו בימי אורקנוס חמיה ובימי אלכסנדר בעלה ותוציא מבית
האסורים כל אסיריהם ותקיים את התורה אשר לרבי הפרושים אשר
5 היפר אורקנוס חמיה ואלכסנדר בעלה.
ותרא המלכה את שני בניה כי התחילו לגדל, ותתן הכהונה לאורקנוס
כי היה אורקנוס עניו ושפל רוח, ואריסטובולוס בנה הקטן נתנה אותו
להיות שר צבא כי היה נער יפה תואר ובידיו חזק וברגליו קל, על כן
נתנה אותו בראש הצדוקים להיות שר הצבא. ו ותשלח המלכה לכל
10 המלכים אשר כבש אורקנוס חמיה ואלכסנדר בעלה ותקח את בניהם
ויהיו בידה לעירבון. ו ותמלוך המלכה בנחת ובהשקט ואין שטן ואין

84. ותעש המלכה כן וכו' — קדמ' י"ג 405.

85. ויקראו הפרושים וכו' — קדמ' י"ג 406.

86. וימליכו וכו' — ע' קדמ' י"ג 407.

87. והימים וכו' — קדמ' י"ג 404, מלח' א' 106.

89. על ספר יוסף בן גוריון — בכתבי יוסיפוס.

ועל ספר מלכי רומי — המחבר רומז כאן, כנראה, לכרוניקה של היירונימוס.

1. ויהי בשבתה וכו' — קדמ' י"ג 408-9.

6. ותרא המלכה וכו' — קדמ' י"ג 407.

7. עניו ושפל רוח — propter innocentiam; וע' קדמ' י"ד 13 על הורקנוס: innocentia et

mentis remissio (ענוה ושפלות רוח) וע' הערה לפרק ל"ה, 60.

8. להיות שר צבא — לפי קדמ' י"ג 407 היא מסרה לו את המלכות, ולפי מלח' א' 109 הוא חי חיים

פרטיים. נער יפה תואר ובידיו חזק וברגליו קל — במקור (קדמ' י"ג 407) efficac et audax

(פעלתן ואמיץ-לב). המחבר מתאר את תכונותיו הגופניות של גיבור. ע' גם הערה לפרק ל"ה, 37.

9. בראש הצדוקים — הערה זו איננה במקורות. המחבר מניח שחסידי הצדוקים היו 'עשירי העם

וגיבוריו' (פרק ל', 34, וע' הערה שם) ורואה את הצדוקים כמעמד ומניח שהמלכה הכירה, כמו אנשי

ימיה הביניים, בחלוקה המעמדית של המדינה, ולכן הוא סובר שהמלכה נתנה את אריסטובולוס בנה

'בראש הצדוקים להיות שר צבא'. ותשלח המלכה וכו' — קדמ' י"ג 409.

11. ותמלוך המלכה — קדמ' י"ג 410.

פגע רע בימיה, וישלחו כל המלכים אשר סביבותיה מנחות זהב וכסף אל המלכה מדי שנה בשנה כל ימיה.

ויהי שלום ואמת בימי אלכסנדרה, רק רבי הפרושים העירו מריבות ומלחמות עם שרי הצדוקים. ויבאו רבי הפרושים ועמהם אורקנוס בנה וידברו למלכה: תחי המלכה ותגברי וחזקי לעולם! תני בידינו הצדוקים יועצי אלכסנדר אשר נתנו לו עצה לתלות את שמונה מאות רבי הפרושים אשר תלה אלכסנדר בעליך. וותאמר להם: עשו בהם כטוב בעיניכם! וילכו רבי הפרושים ויהרגו את דיאוגניס שר הצדוקים ועמו רבים אחרים הרגו. 20

ויבאו שרי הצדוקים ועמהם אריסטובולוס בנה הקטן לפני המלכה, וידברו אליה: אל נא תשכחי מלכה הקדושה את כל התלאות אשר עברו ראשינו בימי אלכסנדר בעליך וכל הצרות אשר היינו עמו ומלחמות גדולות ונוראות אשר עבדנו עמו ונשם את נפשינו בכפינו בעבורו ונשלך את נפשינו מנגד בעבור חייו ונלחם מלחמותיו להצילו מיד מבקשי נפשו. ועתה למה נמות כצאן לטבח יובל בלא חטא ובלא עוול בכפינו בהרימך את אויבי אלכסנדר אישך ובהשפילך את אוהביו? ועתה בהשפילך אותנו ישמחו אויביך וישמח הרתס מלך ערב אשר היו יריאים את גבורתינו ואת מלחמותינו, כי אם הזכיר אדם את שמינו לפני הרתס ולפני אויביך, היו רוגזים וחלים ורועדים במקום מושבותיהם אף ממראה פנינו. וחלילה לנו למרוד בך ולהרים יד על מצותיך, כי מלכה וגברת את. ועתה תדעי כי לא נישא עול רבי הפרושים אויבינו ולא נמות כצאן לטבח יובל בידם. אם ייטב בעיניך, נצא לנו מירושלם אל יתר ערי יהודה 30

12. וישלחו כל המלכים וכו' — כך מספר המחבר מתוך סברה.

14. רק רבי הפרושים וכו' — קדמ' י"ג 410; המחבר הרחיב את דברי מקורו.

15. ועמהם אורקנוס בנה — הוסיף המחבר, כי בהמשך (שורה 21) מסופר לפי המקור שעם שרי הצדוקים בא אריסטובולוס.

19. דיאוגניס — Diogenes.

21. ויבאו שרי הצדוקים וכו' — קדמ' י"ג 411.

22. מלכה הקדושה — אינו במקור. קיסרי רומי נקראים גם בתקופה הנוצרית 'קיסרים קדושים', וכן נקראים 'קדושים' מלכי הפראנקים המרווינגיים וכן הקיסרים מבית קארולוס. גם מלך ביזאנטיון נקרא 'מלכנו הקדוש', ע' F. Kern, Gottesgnadentum und Widerstandsgedanke, Leipzig 1914, pp. 25-8. L. Bréhier, Les institutions de l'Empire Byzantin, Paris 1949, p. 61.

26. ועתה למה נמות וכו' — קדמ' י"ג 412. כצאן לטבח יובל — tanquam pecora.

27-8. ועתה בהשפילך אותנו וכו' — קדמ' י"ג 414.

28. הרתס — Aretas.

31. וחלילה לנו וכו' — הוסיף המחבר.

33. אם ייטב בעיניך וכו' — קדמ' י"ג 415. נצא לנו מירושלם אל יתר ערי יהודה — במקור (שם) מבקשים הצדוקים את המלכה שתחלק אותם במבצרים (in castellis).

ונחיה בשפלות ולא נראה ברעת עמינו עוד. ו ויתנו את קולם בבכי, וגם המלכה בכתה לפנייהם. 35

אז פתח פיו אריסטובולוס וידבר לאמו דברים דברי מאירות וקללות והראה והוציא את כל רוח מחשבתו. ו והמלכה כחוק הנשים עשתה ולא ידעה עצה מה לעשות, ותאמר להם: צאו לכם מירושלם ובחרו לכם ערים מערי יהודה ושבו בהם ואל תדורו בירושלם עם רבי הפרושים כי הם אויביכם. ו ויעשו כן ויצאו מירושלם שרי הצדוקים ועמהם גיבורי החיילים ויתפשו להם ערים וישבו בהם מפני רבי הפרושים. 40

בימים ההם פשעה דמשק, כי תלמי הנקרא מיניאוס פשע בתוכה לבלתי תת המס למלכה כחוק שנה בשנה. ותשלח המלכה את אריסטובולוס בנה עם צבא העם אשר עם רבי הפרושים כי לא היו עמהם צבא הצדוקים והחסידיים, ויצאו מירושלם וילכו דמשק וישבו בבושת ובכלימה. 45 בעת ההיא יצא תיגרון מלך ארמניא בשלש מאות אלף לבושי שריונות

34. בשפלות — in humilitate. ולא נראה ברעת עמינו עוד — הוסיף המחבר.

ויתנו את קולם וכו' — בקדמ' י"ג 416 מסופר רק שכל השומעים בכו.

36. אז פתח פיו וכו' — קדמ' י"ג 416.

37. והוציא את כל רוח מחשבתו — suam ostendit voluntatem (גילה את רצונו).

והמלכה וכו' — קדמ' י"ג 417. כחוק הנשים עשתה — הערת המחבר.

38. ותאמר להם וכו' — המחבר מרחיב ומעבד את המקור.

39-40. כי הם אויביכם — דברי המחבר. המלכה 'כחוק הנשים' מסכימה מצד אחד לדרישת הצדוקים, ומצד שני היא אומרת להם שהדבר הוא גם לטובתם אם יעזבו את ירושלים, כי שם יושבים אויביהם. 40-1. ועמהם גיבורי החיילים — דברי המחבר. לדעתו 'עשירי העם וגבוריו' היו עם הצדוקים (פרק ל', 34).

42. בימים ההם וכו' — קדמ' י"ג 418. הנקרא מיניאוס — כך הלאטיני: qui Minaeus dicebatur. תלמי זה היה בנו של מיניאוס.

42-3. לבלתי תת המס וכו' — סברת המחבר.

44. עם צבא העם וכו' — המחבר סובר, שהסיבה שאריסטובולוס שב 'בבושת ובכלימה' היתה נעוצה בכך שצבאו היה רק 'צבא העם אשר עם רבי הפרושים' — 'כי דלת העם היתה ידם עם הפרושים' (פרק ל' 33-34), ולא היה עם אריסטובולוס 'צבא הצדוקים', הם החיילים המקצועיים (ע' הערה לשורה 1-40) שישבו אז בערי יהודה 'מפני רבי הפרושים' (שורה 41). וכן סובר המחבר, שאריסטובולוס לא ניצח במלחמה, כי לא היו עמו החסידים שהמחבר מזהה אותם הן עם 'עדת החסידים' המלחמתית שבימי החשמונאים והן עם כת האסיים (אסינים). החסידים היו אפוא, לדעת המחבר, קבוצת אנשי מלחמה ואנשים קדושים, ולכן הוא מניח שאריסטובולוס שב ממסעו לדמשק 'בבושת ובכלימה', כי אף הם נעדרו אז מצבא ישראל.

45. וישבו בבושת ובכלימה — nihil studio dignum agentes ad Hierosolymam revertuntur (הם שבו לירושלים בלי שעשו דבר הראוי לשמו).

46. בעת ההיא וכו' — קדמ' י"ג 419. תיגרון — Tigranes. המחבר מדלג על הסופית היוונית אצל שם של מלך לא-יווני כמו 'ארשק' (Arsaces), וע' פרק כ"ח, 32 והערה שם; מאותה סיבה הוא קורא ל-Mithridates 'מתרידת' (שורה 52), ל-Malachus 'מלוק' (מ"ג, 80), ל-Artabanus 'ארתבן' (מ"ו, 25), ל-Anubis 'אנוב' (פרק נ"ז, 17). לבושי שריונות — armati.

ועמו עם רב ועצום, וישם פניו לבא ארצה יהודה. ו ותפחד המלכה והעם
מאד מפני תיגרן, ותשלח לקראתו מלאכים ומנחה וימצאוהו נלחם בעכו
היא תלמאידה וישמח תיגרן על המלאכים ועל המנחה וישאל לשלום
50 המלכה ויהללה ויברכה ויכרות ברית עם מלאכי המלכה.

בעת ההיא הוגד לתיגרן לאמר כי לכולוס שר הרומנים ברדפו את
מתרידת ולא השיגו כי נמלט בהרי פרס, וישב לכולוס ויפשט בארץ
ארמניא. ו וכשמוע כן תיגרן וימהר וילך ארמניא להושיע את ארצו
ולהצילה מיד לכולוס. ויאמר תיגרן: טוב לנו לשמור את ארצינו מלחמוד
55 ארץ נכריה.

בימים ההם חלתה המלכה אלכסנדרה את חליה אשר מתה בו. וירא
אריסטובולוס כי קרבו ימי אמו למות, ויעזוב את אשתו ואת בניו
בירושלם וכל משפחתה עמה להיות לו לעזרה מן העיר, והוא לקח עמו
עבד אחד ויצא מירושלם לילה וילך לבוא אל ערי יהודה לגור באשר
60 יגורו הצדוקים אוהבי אביו. ו ובתחילת מנוסתו בא גבעתה מקום אשר
יושב גליסתס אוהבו, גיבור הצדוקים, ויצא עמו מגבעתה ללכת לאסוף
את חיל הצדוקים.

ויהי אחרי כן ויוגד למלכה כי ברח אריסטובולוס בנה והנה הוא הולך
לאסוף הצבא. ועוד באו ויגידו לה לאמר: כי הנה אריסטובולוס בחמשה
65 עשר יום לכד ערים עשרים ושנים. ו אז המלכה וכל גוי יהודה החלו להיות

47. ועמו עם רב ועצום — הוסיף המחבר, כי הוא הבין בטעות את המלה *armati* כ'לבושי שריונות'
(ע' ההערה הקודמת) וסבור היה, שמלבד אנשים אלה היו עם תיגרן עוד 'עם רב ועצום'.

49. תלמאידה — *Ptolemais*, האקוסאטיבוס היווני הוא *Ptolemaida*.
וישמח תיגרן וכו' — קדמ' י"ג 421.

51. בעת ההיא וכו' — קדמ' י"ג 421. לכולוס — *Lucullus*. המחבר מוסיף על מקורו 'שר הרומנים'.
52. מתרידת — *Mithridates*, על הצורה ע' הערה לשורה 46. בהרי פרס — במקור *ad Iberos* (אל
האיברים).

54. ויאמר תיגרן וכו' — דברי המחבר המגלים את השקפת עולמו הפוליטית. בדומה לדברי תיגרן
אומר בספרנו גם שיפיאו לאניבל: 'מדוע חמדת את ארצנו ולא באתה להציל את ארצך מידי אשר
השחתי?' (פרק כ"א, 39) וכן כתבו לאניבל אנשי קרתגיני: 'מדוע חמדת ארץ גוכריה וארצך גלקחה
מידך?' (שם, 45), וכן משבח המחבר את אלכסנדרה המלכה 'כי ארץ אחרת לא חמדה' (להלן, שו' 90).
56. בימים ההם וכו' — קדמ' י"ג 422.

57. ויעזוב את אשתו וכו' — סברת המחבר וע' שורה 66.

58. והוא לקח וכו' — קדמ' י"ג 422.

60. ובתחילת מנוסתו וכו' — קדמ' י"ג 424. גבעתה — *Gabatha*.

61. גליסתס — *Galestes*. גיבור הצדוקים — *potentissimus*. ויצא עמו וכו' — במקור מסופר רק
שהוא קיבל את אריסטובולוס.

63. ויהי אחרי כן וכו' — קדמ' י"ג 425.

64-5. בחמשה עשר יום וכו' — קדמ' י"ג 427.

65. אז המלכה וכו' — קדמ' י"ג 425.

ביראה ופחד כי יתר יושבי הערים נופלים עליו לעזרתו, ותצוה המלכה
ללכוד את אשת אריסטובולוס ואת בניו ואת כל משפחת אשתו ותתן
אותם במשמר מן המשמרות אשר כנגד ההיכל לבלתי יתגרו מנוסה.
ויהי אחרי כן ותגדל יד רמה וחזקה מאד מעם יהודה מן הגיבורים מגיבורי
70 הצדוקים והחסידיים ויתחברו עם אריסטובולוס ויצאו השדה ויתקעו
בשופר ויתנו אות מלחמה כי נאספו אליו המון רב מהר הלבנון ומהגליל
ומכל ארץ ממשלת ישראל. ו אז אחזה רעדה את אורקנוס ואת זקני
הפרושים, וגם המלכה נתחלחלה מאד מפני אריסטובולוס בנה, ותפול
המלכה בדאגה ומדאגה לחולי אשר מתה בו.
75 אז באו זקני הפרושים לפני המלכה ועמהם אורקנוס בנה הגדול ויאמרו
אליה: עון גדול חשוב לנו לעשות דבר בלא עצתך בעודך בחיים מלכה
הקדושה, כי אריסטובולוס בנך הראה לנו פחד גדול והנה הוא ביד רמה
לבוא עלינו למחות את שמינו ולהרוג את אחיו הגדול. ועתה מלכה
הקדושה תני עצתך ועזרתך. ו ותען המלכה ותאמר: שעו מני, שעו סורו
80 מעלי, כי עייפה נפשי מאד, כי בגבול חיי עולמים אנכי עומדת ולשלם
נפשי למלך אשר נתנה. ו ואתם עשו לכם כטוב בעיניכם, הנה לכם כסף
וזהב ואוצרות רבות, הנה לכם צבא גיבורים אשר בהיכלי, עשו כחפצכם
כי אין לי לבוא עמכם בעצה על הדבר הזה, כי אנכי הולכת בדרך כל
הארץ. ו ויהי כדברה כדברים האלה סגרה יומה ותמת ותאסף אל עמה.

66. ותצוה המלכה וכו' — קדמ' י"ג 426.

67. ואת כל משפחת אשתו — הוסיף המחבר.

69. ויהי אחרי כן וכו' — קדמ' י"ג 427. המחבר מוסר את דברי מקורו בהרחבה.

69-70. מגיבורי הצדוקים והחסידיים — במקור לא נאמר שום דבר על הרכב הצבא שנתאסף אל
אריסטובולוס. המחבר מניח שנגד הפרושים קמו אז שתי הקבוצות האחרות, הם הצדוקים והחסידיים
(הזהים לדעתו עם האסיים-אסינים). כבר קודם (שורה 44 וע' הערה שם) העמיד המחבר מול 'צבא
העם אשר עם רבי הפרושים' את 'צבא הצדוקים והחסידיים'. חלוקה בלתי-רגילה זו של כוחות אידיאול-
לוגיים של ישראל שבימי בית שני, שלפיה עומדים החסידיים יחד עם הצדוקים מול הפרושים, תמוהה
ביותר, שהרי אין ספק שהמחבר אוהד את החסידיים, ודוקא אותם הוא מעמיד, בלי אסמכתא במקור-
רותיו, נגד הפרושים, אבותיה של היהדות הרבנית, ובצד הצדוקים.

71. מהר הלבנון — Libanus. במקור Trachonitis. המחבר לא ידע כנראה פשר השם.

72. ומכל ארץ ממשלת ישראל — במקור a monarchis, כלומר מן השליטים המקומיים.

אז אחזה רעדה וכו' — דברי המחבר.

75. אז באו זקני הפרושים וכו' — קדמ' י"ג 428. המחבר מרחיב את דברי המקור.

76-7. מלכה הקדושה — על הכינוי 'קדוש' לשליטי ימי-הביניים ע' הערה לשורה 22.

79. ותען המלכה וכו' — קדמ' י"ג 429. המחבר עיבד את החומר והבליט את מצבה האישי של
המלכה העומדת למות (שאמנם נמצא גם במקור).

82. אשר בהיכלי — הוסיף המחבר.

84. ויהי כדברה וכו' — קדמ' י"ג 430.

8! והימים אשר מלכה תשע שנים ויהיו כל ימיה שלש ושבעים שנה, האשה אשר חילשה את ברייתה ולא חטאה ולא פשעה לאלהיה, כי חכמה ודעת ועורמה היה בקרבה, ומרוב חכמתה פעם בפעם גם עתיד ידעה, רק לא בחכמתה כאשר הרימה את אויבי בעלה ותשפל את אוהביו ואת חבריו; על כן אחרי מותה תלאות וצרות ומלחמות בביתה צצו; אבל בימיה שקטה 9! הארץ, כי היא ארץ אחרת לא חמדה, רק ארצות הגוים אשר היכה אלכסנדר בעלה ואשר היכה אורקנוס חמיה והשיבו אותם לישראל, אלה שמרה המלכה מאד ולא נמלטו מידה עד יום מותה. ו עד הנה גמרו דברי אלכסנדרה המלכה.

[לה. מלחמות אחים בין אורקנוס לאריסטובולוס]

1 ועתה ישר בעיניי לספר את המעשים אשר נעשו אחריה, כי כל הכותב אשר יכתוב ספרים ואשר יגיד דברים עתיקים, ראוי לכתוב בסדר ובנחת לבלתי שכוח מן המעשים אשר נעשו. ו ועל כל זאת ראוי לאיש אשר יעשה ספרים לכתוב דברי אמת, כי כן צוה יוסף בן גוריון הכהן אשר

85-6. האשה אשר חילשה את ברייתה ולא חטאה ולא פשעה לאלהיה — mulier quae debili-
tate sui sexus nunquam succubuit (אשה אשר אף פעם לא נכשלה על-ידי חולשת מינה).
המחבר הבין את המלה succumbere כ'להיכשל בחטא'.

87. פעם בפעם גם עתיד ידעה — המחבר טעה בהבנת דברי המקור (קדמ' י"ג 431) : quae prae-
poneret futuris praesentia (היא החשיבה את ההווה יותר מן העתיד).

89. על כן אחרי מותה וכו' — קדמ' י"ג 432.

90. כי היא ארץ אחרת וכו' — דברי המחבר. אחרי הערכת יוסיפוס את אלכסנדרה, מביא המחבר את הערכתו שלו. ארץ אחרת לא חמדה — זהו המוסר הפוליטי של המחבר וע' לעיל הערה לשורה 55.

92. עד הנה וכו' — במקור (קדמ' י"ג 433) : אלכסנדרה מצאה אפוא את סוף חייה באופן כזה
(Alexandra ergo finem invenit huius modi).

1. ועתה ישר בעיניי וכו' — ספר י"ד של הקדמוניות ליוסיפוס פותח במבוא קצר (י"ד, 1—3), שבו מדבר יוסיפוס על דרך עבודתו של היסטוריון אמיתי. את הכללים שעליהם מדבר יוסיפוס ראה המחבר כמחייבים ('כי כן צוה יוסף בן גוריון הכהן'), ולכן הוא אינו מדלג עליהם אלא מוסר אותם בשם אומרם. לאחר שהוא מסר את דעתו של יוסיפוס, מצרף כאן המחבר כעין דין-וחשבון קצר על פעולתו הספרותית שלו ועל מקורותיו. ועתה ישר בעיניי לספר את המעשים אשר נעשו אחריה — קדמ' י"ד 1 : sequentia referamus (נספר על המאורעות שבאו אחריה).

כי כל הכותב וכו' — קדמ' י"ד 2 : qui conscribunt historias et res veteres indicant (אלה אשר כותבים דברי הימים ומספרים על דברים קדומים).

2. ראוי לכתוב וכו' — קדמ' י"ד 1 : nihil aliud festinantes, nisi minime quicquam de gestis : rebus memoriae providendo praeterire על המעשים מתוך שכחה.

3. ועל כל זאת וכו' — קדמ' י"ד 3 : Super omnia vero certius conscriptores debent et ve-
ritatem dicere (ומעל לכל ראוי בוודאי לסופרים לומר דברי אמת).

4. כי כן צוה יוסף בן גוריון הכהן — בקדמוניות י"ד 1—3.

5 הוא ראש הסופרים לכל הספרים אשר נכתבו חוץ מעשרים וארבעת ספרים הקדושים ומספרי החכמות אשר עשה שלמה מלך ישראל וחכמי ישראל. ו ואני ליקטתי דברים מספר יוסף בן גוריון ומסיפרי סופרים אחרים אשר כתבו מעשה אבותינו ואגרותי אותם במגילה אחת. וידבר יוסף בן גוריון בספרו: בשנת שלש ושבעים ומאה לאולימפיאדס, 10 בימי קינציאוס ואורתנינציאוס ומיתיליאוס שרי רומא בחדשם את הברית אשר היה לשרי רומא אבותם עם גוי יהודה כתוב בלוח נחושת בירושלם וברומא, ובימי השרים האלה התגרו מלחמה גדולה אורקנוס ואריסטובולוס אחים בני אלכסנדר. ו ותהי המלחמה הזאת על ירדן יריחו ונשפכו שם נפשות לאין מספר וסולו פגרים רבים מהמון ישראל. ו וילחץ 15 אריסטובולוס וגיבוריו את צבא אורקנוס ולא נשאו את טורח אריסטובולוס וגיבוריו ולא סבלו את כובד מלחמתם ויהפכו את עורפם

5. ראש הסופרים — המובן כנראה הוא זה: הקדום שבין הסופרים (או אולי ראשון במעלה?).
6. ומספרי החכמות וכו' — כן מציין המחבר את הספרים החיצוניים שהוא הכירם בתרגום הלאטיני של הוולגאטה; בין ספרים אלה הוא רומז במפורש לספר 'חכמת שלמה'.
7. ואני ליקטתי וכו' — לאחר שהביא המחבר את דעתו המוסמכת של יוסיפוס על עבודת ההיסטוריון, מדבר המחבר על פעולתו הספרותית שלו.
- מספר יוסף בן גוריון — הוא יוסיפוס, מקורו העיקרי של המחבר.
- 7-8. ומסיפרי סופרים אחרים וכו' — הם מקורותיו ההיסטוריים האחרים של המחבר.
8. ואגרותי אותם במגילה אחת — שימוש לשוני דומה של 'אגר' מצאתי עוד אצל שני מחברים יהודיים איטלקיים כשהם מדברים על ספריהם: ר' שבתי דונולו, ספר חכמוני (הוצ' קאשטילי, עמ' 5): 'שמתי שכלי לפרש את הספרים כלם שבאו לידי ואגרותי כל חכמתם עם חכמת הגוי הבבלי ולמודו, וכתבתים בביאור בספר הנקרא חכמוני'. מגילת אחימעץ (הוצ' קלאר, עמ' נ"א): 'ובספר כתבתי, קבצתי ואגרותי, לדורות הבאים אחרי אספתי'. — ראוי לציין, כי בדומה לנוסחתו של מחבר יוסיפוס על מעשהו במקורות 'ואגרותי אותם במגילה אחת', מדבר על מקורותיו ועל יחסו אליהם גם ההיסטוריון הביזנטי *Ἰωάννης ὁ Σκυλίτζης*, בן זמנו של מיכאל פסלוס (המאה הי"א), בפתיחת ספרו. לאחר שדיבר על מקורותיו הוא אומר *καὶ ὑφ' ἐν ἐπιδομαδὴν συνυέμενος* (קיבצתי אותם יחד בצורה מקוצרת). ע' Georgius Cedrenus, vol. 1. p. Bonnæ 1838.
9. וידבר יוסף בן גוריון בספרו — לאחר שהמחבר דיבר על עצמו, הוא חוזר למקורו, לקדמוניות ליוסיפוס. בשנת שלש ושבעים ומאה לאולימפיאדס — *Centesima septuagesima tertia Olym-* (תיקנתי בניגוד להוצאת באזל, בה כתוב *octagesima tertia*). במקור היווני כתוב 'בשנת שלוש לאולימפיאדה המאה שבעים ושבע'. המחבר כתב מה שכתב מפני שלא הבין את משמעותו של חשבון האולימפיאדות. בשנת שלש וכו' — קדמ' י"ד 4.
10. קינציאוס ואורתנינציאוס — Quintus Hortensius. המחבר חשב בטעות שזה שם של שני אישים. ומיתיליאוס — Metellus, השם המלא בקדמ' י"ד 4 הוא Quintus Metellus Creticus. שרי רומא — במקור 'הקונסולים'. בחדשם את הברית וכו' — כן הוסיף המחבר כי לא ידע שציון שמות הקונסולים הוא שיטת ציון תאריך רגילה, ולכן גיסה להסביר את הזכרת שמות הקונסולים בכך שהם חידשו 'את הברית אשר היה לשרי רומא אבותם עם גוי יהודה'.
11. כתוב בלוח נחושת בירושלם וברומא — קדמ' י"ב 416 שם מדובר על הברית בין הרומיים והיהודים בימי יהודה מכבי וע' חשמ' א', ח' כ"ב. בשעה שיוסיפוס מסר את תוכן ברית זו (פרק כ"א, 66-74) לא הזכיר את הפרט הזה.
12. ובימי השרים האלה וכו' — קדמ' י"ד 4 בהרחבה ניכרת ותוספת פרטים.

וינוסו דרך ירושלם. ו ואריסטובולוס נצח בקרב וירדפם הוא וגיבוריו הלוח והכות עד שער ירושלם, והנשארים מצבא אורקנוס התחברו עם אריסטובולוס.

2 ואריסטובולוס וגיבוריו וכל עם יהודה נלחמים על ירושלם להפיל חומותיה בעבור אורקנוס הנמלט בתוכה, ויחגרו את העיר ביד רמה ויאזרוה מאנשי המלחמה כאזור אשר במתנים. ו ואורקנוס בהצר לו בהכביד עליו המלחמה הוציא את אשת אריסטובולוס ואת בניו מבית האסורים אשר אסרתם אלכסנדרה המלכה, וילכוד אורקנוס את האשה ואת בניה להיותם עמו למשמרת למלט נפשו מחרב אחיו בגלל אשתו ובניו.

אז יצאו זקני ישראל וזקני הכהנים וילכו אל המחנה ויבואו אל אריסטובולוס, ויבכו ויתחננו לו לבלתי השחית את העיר ולכרות ברית עם אחיו ולהיות אריסטובולוס מלך על כל עם יהודה ואורקנוס אחיו להיות כהן בהיכל יי ולהיות בבית אריסטובולוס כנוע תחת ידו אבל להיות לו למשנהו. ו ויאות אריסטובולוס על הדבר הזה ויעש כן. ויבא אריסטובולוס העירה ויקבל המלכות ויכרות ברית עם אורקנוס, ויבואו בהיכל יי וישבעו איש לאחיו. וירא כל העם וילכו איש לעירו ואיש לארצו והמלחמה שקטה.

3 ויהי אחרי הדברים האלה היה אהוב לאורקנוס איש ושמו אנטיפטר איש עשיר וגדול מאד בכסף ובזהב ובמקנה ועבודה רבה, והיה האיש ההוא גיבור חיל למלחמה ואיש עיצות וערום לכל מרמות וגונב דעת ואיש תחבולות, הוא אנטיפטר אשר היה נגיד על כל גוי אדום, כי בלכתו

22. ויאזרוה וכו' — אחת ההשוואות האהובות על המחבר.

ואורקנוס בהצר לו וכו' — במקום כל תיאור המצור מסופר רק במקור (קדמ' י"ד 5), שהורקנוס ברח מן הקרב למבצר בו היו אסורים אשת אריסטובולוס ובניו אשר אלכסנדרה המלכה אסרתם. בהג' א' 13, 3, מלח' א' 121 מסופר, שמשפחת אריסטובולוס היתה להורקנוס לבני תערובת.

27. אז יצאו זקני ישראל וכו' — פרט זה הוסיף המחבר.

28. ולכרות ברית וכו' — קדמ' י"ד 6, הג' א' 13, 3, מלח' א' 121.

30. להיות כהן בהיכל יי — כן סבר המחבר וגם חוקרים מודרניים רבים, למרות שהדבר לא נאמר במקורות, וע' הערתו של Ralph Marcus לקדמ' י"ד 6. ולהיות בבית אריסטובולוס — קדמ' י"ד

7, מלח' א' 122, הג' א' 13, 3. כנוע תחת ידו — כך מפרש המחבר.

31. להיות לו למשנהו — ע' מלח' א' 121, הג' א' 13, 3.

32-3. ויבואו בהיכל יי וכו' — קדמ' י"ד 7, מלח' א' 122.

33. וילכו איש לעירו וכו' — הוסיף המחבר.

35. ויהי אחרי הדברים האלה וכו' — קדמ' י"ד 8.

37. גיבור חיל למלחמה — efficax (איש פעלתני). כך הביין המחבר את המלה גם בפרק ל"ד, 8 וע' הערה שם.

38. הוא אנטיפטר וכו' — קדמ' י"ד 10. 'נגיד על כל גוי אדום' היה אביו של אנטיפטר, אבל כיוון שהתרגום הלאטיני אינו ברור די צורכו היה יכול המחבר לטעות בעניין זה.

אורקנוס בארץ אדום וישימם למס עובד כאשר כתבנו למעלה, את זה
 40 אנטיפטר פקד עליהם המלך אלכסנדר בעודינו נער. ו ויקח לו אנטיפטר
 אשה מזרע המלוכה אשר לאדום, ותלד לו בנים ארבעה, ואלה שמותם:
 שם הראשון פסילו ושם השני אירודיס הוא אירודיס אשר מלך ושם
 השלישי פרורה ושם הרביעי יוסף; ושם בתו שלומית ושם אשתו קיפריין
 האדומית, על כן אמרו הסופרים כי האיש הזה אדומי היה, אבל ניקולאוס
 45 הסופר דיבר כי האיש הזה אנטיפטר משועי יהודה היה, מהם אשר שבו
 מבבל ירושלם בימי נחמיה ועזרא הסופר.

ויהי בהיות האיש הזה אהוב לאורקנוס, ואריסטובולוס יעץ להרוג את
 אנטיפטר, וישמע אנטיפטר את הדבר הזה ויירא מאד מפני אריסטובולוס,
 וידבר על לב גיבורי יהודה ויפתה אותם בדברים לאמר: דבר לי אליכם
 50 קדושי יי כי אראה חמס ושווד בעם קדוש והרבה עון וגדלה חטאה ועצם
 הרשע ונעדרה האמת והצדק איננו. ו מדוע הצעיר ירדה בגדול במלך
 אריסטובולוס היום ולכד המלכות לא מפי אלהים ולא מרצון זקני עמו,

39. כאשר כתבנו למעלה — ע' לעיל, פרק כ"ט, 8—12.
 40. בעודינו נער — בקדמ' י"ד 11 נקרא אנטיפטר iunior Antipater (אנטיפטר הצעיר) בניגוד
 לאנטיפטר אביו שהיה נגיד על כל גוי אדום (ע' הערה לשורה 38). המחבר שזיהה את האב עם בנו,
 הבין את המלים iunior Antipater מבחינתן המילולית.
 ויקח לו אנטיפטר וכו' — כאן מכניס המחבר מקדמ' י"ד 121 ידיעות על משפחת אנטיפטר.
 41. אשה מזרע המלוכה אשר לאדום — Idumaeis amicus erat, de quibus et uxorem nobilis —
 simam nomine Cyprin sibi coniunxit (והוא היה אהוב על אנשי אדום ומהם גם נשא אשה ממש-
 פחת אצילים ושמה קיפריס). יוסיפוס אומר שקיפריס היתה ממוצא ערבי, אך מלים אלה חסרות בתרגום
 הלאטיני של הקדמוניות, אבל כך כתוב גם בהג' א' 22, 1.
 42. פסילו — Phaselus. אשר מלך — הערה זו נמצאת במקור.
 43. פרורה — Pherora. יוסף — במקור בא יוסף לפני פרורה. שלומית — Salome.
 קיפריין — שמה היה קיפריס, אך המחבר חשב שהאקוסאטיבוס Cyprin הנמצא במקורו הוא שמה. ע'
 הערה לשורה 41.
 44. על כן אמרו הסופרים כי האיש הזה אדומי היה — 'הסופרים' הם יוסיפוס קדמ' י"ד 8 והכרו-
 ניקה להיירונימוס (על סופרים אחרים ע' E. Schürer, Geschichte des jüdischen Volkes I³⁻⁴, p. 292). המחבר מתפלמס עם סופרים אלה ומשער, שהייחוס האדומי של אנטיפטר מקורו במוצא אשתו
 'מזרע המלוכה אשר לאדום'.
 אבל ניקולאוס וכו' — קדמ' י"ד 9. המחבר מקבל את עדותו של ניקולאוס מדמשק, ואילו יוסיפוס
 אומר שניקולאוס בדה מלבן את הייחוס היהודי של אנטיפטר כדי למצוא חן בעיני הורדוס בנו.
 46. בימי נחמיה ועזרא הסופר — הוסיף המחבר.
 47. ואריסטובולוס יעץ להרוג את אנטיפטר — בקדמ' י"ד 11 מסופר רק, שאנטיפטר פחד שמא
 יפגע בו אריסטובולוס (ne quid ab eo pateretur), והמחבר תפס כנראה את כוונת מקורו, וע' קדמ'
 י"ד 14.
 49. וידבר על לב גיבורי יהודה וכו' — קדמ' י"ד 11. המחבר מרחיב את דברי מקורו. גיבורי
 יהודה — Iudaeorum validissimi viri. דבר לי אליכם וכו' — הפתיחה הריטורית היא פרי עטו של
 המחבר.
 52. לא מפי אלהים ולא מרצון זקני עמו — במקור רק inique (בעוול).